T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

NEBEVÎ ÖĞRETİDE UYARMA METODU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esma Nur BİÇER

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Ankara-2022

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

NEBEVÎ ÖĞRETİDE UYARMA METODU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esma Nur BİÇER

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Doç. Dr. İlyas CANİKLİ
Danışman

Ankara-2022

ONAY SAYFASI

Esma Nur Biçer tarafından hazırlanan "Nebevî Öğretide Uyarma Metodu" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/ oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hadis Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

<table>
<tr><td colspan="2">JÜRİ ÜYESİ</td><td>KURUMU</td><td>İMZA</td></tr>
<tr><td colspan="2">Danışman Doç. Dr. İlyas CANİKLİ</td><td rowspan="2">AYBÜ İslami İlimler Fakültesi</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul</td><td>Red</td></tr>
<tr><td colspan="2">Jüri Üyesi Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM</td><td rowspan="2">AYBÜ İslami İlimler Fakültesi</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul</td><td>Red</td></tr>
<tr><td colspan="2">Jüri Üyesi Doç. Dr. Hüseyin Akyüz</td><td rowspan="2">Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul</td><td>Red</td></tr>
</table>

Tez Savunma Tarihi:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hadis Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Ünvan Ad Soyad

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. …../…../…….

Esma Nur BİÇER

Yapmış olduğum bu çalışmayı ilk öğretmenimlerim annem Fatma ve babam Ziya KELEŞ'e ithaf ediyorum…

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının başlangıcından itibaren her aşamasında yardımlarını esirgemeyen, bilgi ve deneyimleriyle yol gösteren, çalışmam sırasında manevî anlamda dâhi destek olan, kendisiyle çalışmış olmaktan onur duyduğum danışmanım Doç. Dr. İlyas CANİKLİ hocama;

Çalışmalarımın yoğunluğu sebebiyle bana katlanan ve sabır gösteren değerli eşim İsmail Biçer'e; çalışmama izin verdikleri için evlatlarım Yusuf ve Hanne Meryem'e; çalışmam boyunca maddî ve manevî desteğini arkamda hissettiğim kıymetli validelerime yürekten teşekkür ederim.

ÖZET

Biçer, Esma Nur
Yüksek Lisans Tezi, Hadis Anabilim Dalı
Danışman, Doç. Dr. İlyas Canikli
Haziran, 2022

İçinde bulunulan çağın mevcut getirilerinin de etkisiyle duğrular ile yanlışların birbirine karıştığı ve hatta doğru olanın yerini yanlışların almış olduğu bilinen bir gerçekliktir. Bu karmaşıklık dinî ve ahlâkî açıdan hem insanımıza hem topluma büyük zararlar vermektedir. Bunun neticesinde ortaya çıkan durum uyarılmaya ve uyarıya duyulan ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak günümüz insanının içerisinde bulunduğu hâl ele alındığında uyarma konusunda oldukça hassas davranılması gerektiği ise karşımıza çıkan bir başka durumdur. Tam da bu sebeple uyarıcı konumunda bulunan bireyin belirli metodlar çerçevesinde uyarma eylemini gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Hz. Peygamber'in "nezîr/uyarıcı" olduğu, güzel bir üslupla içerisinde yaşadığı toplumun yanlışlarının yerine doğruları koyduğu ve yirmi üç yılda yeni bir toplum inşâ ettiği âşikardır. Onun izlediği yöntemler, kullandığı metodlar bugünün uyarıcı kişilikleri için birer numune niteliğindedir. Bu sebeple mevcut tez çalışmasında Hz. Peygamber tarafından kullanılmış olan uyarma metodları ele alınacaktır. Ve böylelikle günümüz uyarıcıları için bir yol haritası oluşturulmaya çalışılacaktır.

Bu tez çalışması Hz. Peygamber'in o günün şartları neticesinde geliştirmiş olduğu yöntemleri dikkat alınarak, bireyin hayatında inzârın ne ölçülerde ve hangi çerçevelerde yer alması gerektiğinin ortaya konulması adına önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Nebevî, Öğreti, İnzâr, Metod.

ABSTRACT

Biçer, Esma Nur
Master's Thesis, Department of Hadith
Supervisor, Doç. Dr. İlyas Canikli
June, 2022

It is an event that the right and wrong are close to each other, even in the course of the current era, and even the right thing has taken the wrongs. This complexity causes great harm to our lives, both religious and moral. The state shown as a view is highlighted as needing alert and warning. However, it is necessary from a section on not preparing for you to prepare for the regulations in the relevant places. Exactly the methods used in the instructions in this section are required to perform the system warning action.

It is obvious that the Prophet was a "nezir", with a beautiful style, he replaced the wrongs of the society he lived in with the truth and built a new society in twenty-three years. The methods he followed and the methods he used are examples for today's stimulating personalities. For this reason, in the present thesis, The warning methods used by the Prophet will be discussed. And thus, a road map will be tried to be created for today's stimulants.

This work Considering the methods developed by the Prophet as a result of the conditions of that day, it is important to reveal the extent and framework of the inzar in the life of the individual.

Keywords: Prophet, Prophetic, Doctrine, İnzar, Method.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
KISALTMALAR ..... **vi**
GİRİŞ **1**
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi 1
2. Araştırmanın Amacı 1
3. Araştırmanın Planı ve Yöntemi 2
4. Araştırmanın Kaynakları ve Literatür 4
KAVRAMSAL ÇERÇEVE **6**
1. İnzâr Kavramı 6
2. İnzâr Kavramı ile İlişkili Bazı Kavramlar 8
2.1. Havf Kavramı 8
2.2. Haşyet Kavramı 9
2.3. Takvâ Kavramı 10
3. Kur'an'da İnzâr Kavramı 11
4. Kur'an'da Hz. Peygamber'in Uyarıcılığı 13
BİRİNCİ BÖLÜM **18**
HZ. PEYGAMBER'İN UYARICILIĞININ GENEL ÖZELLİKLERİ **18**
1. Hz. Peygamber'in Ahlâkının Güzelliği 18
1.1. Affedici Olması 18
1.2. Hoşgörülü Olması 19
1.3. Cömert Olması 20
1.4. Sabırlı Olması 21
1.5. Güven Vermesi 22
2. Hz. Peygamber'in Davranşlarının Niteliği 24
2.1. Kolaylaştırıcı Olması 25
2.2. Kuşatıcı Olması 26
2.3. Farklı Görüşlere Açık Olması 27
2.4. Eleştirilerinin Ölçülü ve Yapıcı Olması 28
3. Hz Peygamber'in Kelamında Öne Çıkan Hususlar 30
3.1. İkna Kabiliyeti 31
3.2. Jest ve Mimikler 32
3.3. Cevâmiu'l Kelim Olması 34
3.4. Bireyin Seviyesine Uygun Hitabet Tarzı 35
İKİNCİ BÖLÜM **38**
RİVAYETLER BAĞLAMINDA UYARI METODLARI **38**
1. Soyut Kavramlarla İlişkilendirerek Uyarma Metodları 38
1.1. Korkutarak Uyarma 38
1.1.1. Şeytan ile İlişkilendirme 38
1.1.2. Günah ile İlişkilendirme 42

1.1.3. Azap ile İlişkilendirme 43
1.1.4. Felaket ile İlişkilendirme 44
1.1.5. Cehennem ile İlişkilendirme 45
1.1.6. Cennetten Mahrumiyet ile Korkutma 47
1.1.7. Kıyamet ile İlişkilendirme 48
1.1.8. Allah'ın Sevgisinden Mahrumiyet ile Korkutma 51
1.1.9. Bereketsizlik Kavramı ile İlişkilendirme 52
1.1.10. İnkârcılık ile Korkutma 53
1.1.11. Amellerin Kabul Olunmaması ile Korkutma 54
1.2. Müjdeleyerek Uyarma 54
1.2.1. Cennet ile Müjdeleyerek Uyarma 57
1.2.2. Cehennemden Kurtulma ile Müjdeleyerek Uyarma 60
1.2.3. Allah'ın Rızası ile Müjdeleyerek Uyarma 61
1.2.4. Melek Kavramı ile İlişkilendirme 63
1.2.5. Günahların Bağışlanması ile Müjdeleyerek Uyarma 64
1.2.6. Sevap Kazanma ile Müjdeleyerek Uyarma 66
1.2.7. Kıyamet ile İlişkilendirme 67
1.2.8. Rızık ile İlişkilendirme 68
1.2.9. Bereket Kavramı ile İlişkilendirme 69
1.2.10. Şefaat ile Müjdeleyerek Uyarma 70
1.2.11. Olayları Soyut Kavramlar ile İlişkilendirme 70
2. Uyarılarda Dil Kurallarını ve Edebî Dili Kullanma 71
2.1. Emir Kipi Doğrudan Uyarma 71
2.2. Olumsuz Yapıda Olumlu Anlam İçeren İfadeler ile Uyarı 77
2.3. Davranışları Sıralama Yöntemi ile Uyarma 77
2.4. Sıralama Dışı Bırakılan Davranışlar ile Uyarma 80
2.5. Tutum ve Davranışların Dışlanması ile Uyarma 81
2.6. "Helal Değildir" Tabirini Kullanma 82
2.7. Tanımlama Yapma 83
2.8. Zincirleme İfadeler Kullanma 86
2.9. Tekrarlama Yapma 87
2.10. Başlama ve Tenbih Edatları ile Başlama 89
2.11. Soru Sorarak Dikkatleri Toplama 91
2.12. İmân ile Bağdaştırarak Etkileyiciliği Artırma 92
2.13. Sebebini Açıklayarak Uyarma 93
2.14. Kıyaslama Yaparak Uyarma 97
2.15. Teşbih Kullanarak Uyarma 100
2.16. Betimleme Yolu ile Uyarıyı Kesinleştirme 103
2.17. Üstü Kapalı Uyarı 105
2.18. Örnek Olaylarla Uyarma 106
2.19. Kıssa Anlatım Yoluyla Uyarma 107
2.20. Hikâye Yoluyla Uyarma 109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **112**
HZ.PEYGAMBER'İN UYARICILIĞININ USLÜP, DUYGU VE GÖRSEL YÖNÜ **112**
1. Sert Üslup Kullanma 112
2. Yumuşak Üslup Kullanma 114
3. Olay Anında Uyarı 116
4. Empati Kurdurarak Uyarma 117
5. Genel Dil Kullanarak Uyarma 119
6. İnsanların Yaptığı Yanlışlardan Örnekler Verme 120
7. Tavsiye niteliği taşıyan uyarılar 121
8. Beden Dili ile Göstererek Dikkati Çekme 123
9. Resimleyerek Uyarma 124
10. Yaparak/Yaşayarak Uyarma 126
11. Canlandırma yaparak uyarma 128
SONUÇ **130**
KAYNAKÇA **133**

KISALTMALAR

As. : Aleyhisselam

b. : İbn

bkz. : Bakınız

b.y. : Basım yok

c. : Cilt

çev. : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

ed. : Editör

h. : Hicri

ö. : Ölüm tarihi

Hz. : Hazreti

T. C. : Türkiye Cumhuriyeti

Terc. : Tercüme Eden

Thk. : Tahkik Eden

m.ö. : Milattan Önce

No. : Numarası

Nşr. : Neşreden

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TDK : Türk Dil Kurumu

Vd. : Ve diğerleri

yy. : Yayın yeri yok

GİRİŞ

METADOLOJİK ÇERÇEVE

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Görülen olumsuz bir durum karşısında uyarı yapmak ve olumlu yönlendirmelerde bulunmak Kur'an'ın emirlerinden biridir. Günümüz toplumunda teknolojik gelişmelerle dönüşüme uğrayan bireyler ve değişime uğrayan ahlâkî normlar sebebiyle uyarmaya duyulan ihtiyaç oldukça artmıştır. Ancak bu noktada uyarma fiilinde bulunurken izlenecek yöntemlerle alakalı örneklik gerekmektedir.

Hz. Peygamber'in nebevî rolü gereği yaşadığı toplumu ıslah ederken uyarılarda bulunduğu ve bu uyarılarını belirli metodlar çerçevesinde gerçekleştirdiği bilinmektedir. Rasûlullah'ın hayatı boyunca uyguladığı uyarı metodları çalışmamızın ana konusu oluşturmaktadır.

Toplumumuzda uyarılmaya duyulan ihtiyaç ve bunun belirli yöntemler çerçevesinde gerçekleştirilmiyor oluşu uyarılan birey açısından pek çok soruna zemin hazırlamaktadır. Uyarma fiilini içeren yöntemlerin Hz. Peygamber örnekliğinde yeniden incelenmesi muhatap açısından ortaya çıkabilecek olası sorunların önüne geçmek adına oldukça önem arz etmektedir. Bir diğer açıdan uyaran konumunda bulunan bireyin uyarılarını gerçekleştirirken başvurabileceği yol haritası olması bakımından önemli bir yere sahiptir.

Çalışmamızın bir diğer önemli hususu, Hz. Peygamber'in nebevî hayatı süresince uyguladığı ve hadis rivayetlerine yansıyan yöntemlerin bir bütün halinde ele alınmasıdır.

2. Araştırmanın Amacı

Yapılan uyarma davranışı neticesinde olumlu sonuçlar elde etmek için izlenmesi gereken birçok metod bulunmaktadır. Hâlihazırda elde bulunan yöntemler uyarma davranışının sonuçları noktasında istenmeyen durumlara sebebiyet verebilmektedir. Bu

noktada muhatap açısından olumsuz sonuçlarla karşılaşmamak adına belirli yöntemler kullanmak faydalı olacaktır.

Ortaya koyduğu her davranışı müminler tarafından örnek alınan Hz. Peygamber, inzâr görevini yerine getiren bireyler için rehber olması müsellem bir hakikattir.

Hz. Peygamber içinde yaşadığı toplumun süregelen alışkanlıklarını ve yaşamları boyunca yaptıkları yanlışlarını düzeltirken veya onları olumlu davranışlara teşvik ederek doğru davranışlar sergilemeye yardımcı olurken pek çok farklı teknikten faydalanmaktadır. Onun kullanmış olduğu bu yöntemleri rivayetler çerçevesinde bir bütün halinde incelemek ve fayda sağlayan yönlerine dikkat çekmek çalışmamızın amaçları arasındadır.

Günümüzün gelişen teknolojisi ve artan ihtiyaçları sebebiyle bu yöntemlerin etkileyiciliğinin belli seviyelerde kaldığı durumlarda oluşabilmektedir. Bu noktalara değinmek çalışmamızın bir diğer amacıdır.

Diğer yandan bu tezimizde "inzâr" kavramını netleştirip sınırlarını belirledikten sonra, uyarmayı konu edinen hadislerden hareketle Hz. Peygamber'in uyarılarda bulunurken uyguladığı ve kullandığı metodları ve bunların genel özelliklerini ortaya koymayı amaçlamaktayız. Hz. Peygamber'in, yaşadığı toplumda süregelen olumsuz davranışları düzeltmek, dikkat edilmesi gereken bazı durumlara karşın kişilere öncesinden uyarıda bulunmak, olumlu davranışları ise pekiştirmek gibi pek çok konuda inzâr görevini yerine getirdiği bilinmektedir. Bu tezdeki amaç, uyarılarıyla bağlantılı her bir konuyu tespit etmek ve burada rivayet esaslı zikretmek değildir. Hz. Peyagmber'in "inzâr" çerçevesinde günümüze kadar nakledilen rivayetlerini esas alarak, onun uyarma yöntemlerini günümüz insanına bir alternatif olarak sunmaktır.

3. Araştırmanın Planı ve Yöntemi

Bu tez çalışması Kur'an esas alınarak hadisler çerçevesinde kaleme alınmıştır. Hz. Peygamber'in hadisleri hayatının bütününde çeşitli anlayış düşünce ve hayat tarzında kendini farklı şekillerde hissettirmektedir. Bu sebeple nebevî öğretide uyarma metodu başlıklı çalışmamız temelde hadis rivayetleriyle bağlantılı olmakla birlikte din psikolojisi, din sosyolojisi, din eğitimi ve temel İslâm bilimleri alanlarıyla da ilgilidir. Konumuzla alakalı bilgiler toplanırken esas olarak hadis kaynaklarından yararlanılmıştır. Uyarı metodları tespit edilirken eğitim bilimleri alanından da faydalanılmıştır.

Çalışmamız; giriş, üç ana bölüm ile sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümü tez çalışmasının amacı, konusu, plan ve yöntemi ve literatür kısmı ile kavramsal çerçeve başlıklarından meydana gelmektedir.

Kavramsal çerçeve incelenirken 'inzâr' kavramı üzerinde durularak açıklaması yapılmış ve Kur'an'da inzâr kavramının yer aldığı ayetlerle değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'in inzâra bakan yönü ele alınmıştır. Bu konuda; İbn Manzur (ö. 711/1311) ve Ragıp el-İsfehânî'nin (ö. 502/1108) sözlükleri ile *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* ve konuyla ilgili yapılmış günümüz kitap ve makalelerinden istifade edilmiştir. İnzâr kavramının kullanıldığı ayetler ilgili başlık altına eklenmiştir.

Birinci bölümde; Hz. Peygamberin uyarıcılık yönüyle alakalı olan kişilik özellikleri ele alınmıştır. Bu bölüm dört ayrı başlık altında incelenerek Hz. Peygamber'in kişilik yapısını ifade eden rivayetlerden örneklerle sunulmuştur.

İkinci bölümde; Hz. Peygamber'in uyarılarında kullanmış olduğu yöntemler tespit edilerek iki ana başlık altında toplanmıştır. Aynı başlık altında Kur'an'da yer alan yöntemlere ayetlerden örnekler verildikten sonra Hz. Peygamber'in bu metodları kullanmış olduğunu belgeyen rivayetler zikredilmiştir. Daha sonra konuyla alakalı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Üçüncü bölümde ise; Hz. Peygamber'in uyarılarında izlemiş olduğu duygusal ve görsel metodlar örnek rivayetlerle ele alınarak değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde ise konunun tamamı ana hatlarıyla ele alınarak değerlendirme yapılmıştır.

"Nebevi Öğretide Uyarma Metodu" adlı tez çalışmasında, kaynak tarama yöntemi[1] kullanılmıştır. Konumuzla alakalı hadisler Kütüb-i Sitte ve öncesi hadis kaynaklarında tespit edildikten sonra diğer disiplinler de göz önünde bulundurularak çalışmamızın ana çerçevesi oluşturulmuştur.

[1] dökümantasyon
[2] Ahmet Özel, "Adak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 18 Ocak 2019)

Bu rivayetler çerçevesinde, Hz. Peygamber'in inzâr görevini ifa ederken kullanmış olduğu metodlar ve bununla beraber prensip edindiği genel ilkeleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

4. Araştırmanın Kaynakları ve Literatür

Çalışmamızda temel olarak Kur'an-ı Kerim ve temel hadis kaynakları ile beraber ansiklopedik kaynaklar, sözlükler, hadis şerhleri ile konumuzla alakalı olan makale, tez çalışmaları esas alınmıştır.

Bu tez çalışmasında öncelikle uyarı niteliği taşıyan rivâyetlere ulaşmak amacıyla çeşitli hadis kaynaklarından faydalanılmıştır. Bahsi geçen konularla alakalı kavramların anlamsal çerçevesi çizilirken klasik Arap sözlükleri ile *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* ve *Türk Dil Kurumu Sözlüğünden* istifade edilmiştir.

İlk dönem hadis kitapları başta olmak üzere Kütüb-i Sitte'den ve bunlar dışında Taberânî (ö. 360/971), Ebû Avâne (ö. 316/929), Beyhakī (ö. 458/1066), Süyûtî (ö. 911/1505) gibi âlimlerin eserleri taranarak konuyla alakalı olduğu düşünülen rivayetler de ele alınmıştır.

Hadislerin anlaşılabilmesi amacıyla gerekli görüldüğü yerlerde hadis şerh kitaplarından faydalanılmıştır.

Çalışmamız hazırlanırken İbn Sa'd (ö. 230/845), İbn Hişâm (ö. 218/833) gibi âlimlerin tarih kaynaklarına müracaat edilmiştir.

Araştırmamızda birçok katkısı bulunan konuyla alakalı son dönem çalışmaları başvuralan önemli kaynaklardandır. Ahmed Ürkmez'in "*Ahlâk Ekseninde Hadis"* isimli kitabı çalışma alanımızda faydalandığımız eserlerden biridir. Ahmed Ürkmez bu eserinde sadece ahlâk konularını içeren rivayetlerde izlenen yöntemlere dikkat çekmektedir.

Necmeddin Şeker'in *"Sözlü iletişimde Nebevi Metot Hz. Muhammed'in Konuşma Üslubu ve Adabı"* isimli makalesi de yararlandığımız kaynaklardandır. Bu makale Hz. Peygamber'in muhatabıyla iletişin kurarken göz önünde bulundurduğu temel noktaları ele almaktadır.

Yusuf Macit'in *"Beden Dili: Hz. Peygamber Örneği"* ve Mahmut Kavaklıoğlu'nun

"Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber" isimli makaleleri faydalandığımız bir diğer kaynaklardandır.

Muhammet Meral'in *"Hz. Peygamber'in Hatalar Karşısındaki Tavrı"* isimli Yüksek Lisans tezi başvurduğumuz kaynaklardan bir diğeridir. Bu tez çalışması, Hz. Peygamber'in toplumda karşılaştığı hatalı davranışlar karşısında nasıl bir tavır takındığını ortaya koymaktadır. Bu noktada uyarı fiilini barındıran pek çok örnekle karşılaşılmakla beraber araştırma konusu hatalar çerçevesinin dışına çıkmamaktadır.

Osman Demir'in "*Hadisler Işığında Hz. Peygamber'in İnzâr Yönü"* isimli Yüksek Lisans tezi incelediğimiz bir diğer kaynaklardandır. Yazar bu çalışmasında belirli konularda Hz. Peygamber'in nasıl uyarılar yaptığı üzerinde durarak konuyla ilişki rivayetleri biraraya getirmektedir. Bizim çalışmamızda ise amaç konudan bağımsız şekilde uyarma yöntemlerinin bütününü ele almaya çalışmak ve bu yöntemlerle alakalı değerlendirmelerde bulunmaktır.

Öte yandan başlıklar ile alakalı kavramlar açıklanırken günümüzde ortaya konmuş pek çok çalışmaya da yer verilmiştir.

Tüm bunlara ek olarak Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlarının *Hadislerle İslâm* isimli 7 ciltlik eserinden çalışmamızın birçok aşamasında istifade edilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. İnzâr Kavramı

İnzâr, Arapçada (نذر - n-z-r) kökünden türetilen bir kelimedir. Kur'an'da iki farklı anlamda kullanıldığı görülmektedir.

1. "Adamak" anlamında kullanılan inzâr, "insanın yerine getirmeyi kendisine vaad ettiği şey"[2] anlamında kullanılır.[3]
2. "Bilip sakınmak", "ihtiyatlı davranmak" manasına gelen "nezere-yenzuru, yenziru-nezran–nuzûran" ifadesi ise "işlenmesi muhtemel bir suçun cezasını önceden haber vermek" demektir.[4] Bu tez çalışmasında, ikinci anlam üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

İnzâr kelimesi sözlükte, "uyarmak", "ikaz etmek", "korkutmak", "zararlı şeylerin meydana geleceğini haber vererek korkutmak", "korkulu bir şeyden sakındırmak için bildirmek", "korkulacak yeri ve hususu bildirmek", "bir şeyi bildirip sakınmasını istemek", "dikkatini çekmek", "korku verip uyanık kılmak", "korkulu bir şeyden sakındırmak için bildirmek", "zararlı şeylerin geleceğini bildirerek korkutmak", "bir işin sonucunun sakıncalı olabileceğini hatırlatma", "sakındırma" ve "ihtar etme" gibi anlamlara gelmektedir.[5]

İnzâr kavramı, "Sevindirici haber verme" anlamına gelen "tebşir" kelimesi ile zıt anlamları içermekle beraber her ikisi de dine davet yöntemlerinden biridir.[6]

Terim olarak ise "inzâr" kavramı "muhataba dini tekliflerin ulaştırılması"[7], "ilim, amel namına ne varsa her şeye davet etme ile her türlü çirkin ve kötü davranıştan men etmeyi"[8] içerir. Bu anlamı ile "inzâr", "el-Emr-u bi'l ma'rûf ve'n-nehy-u 'ani'l-münker" fiili söz konusu kavramın anlamları içersinde yer almaktadır.

---

[2] Ahmet Özel, "Adak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 18 Ocak 2019)
[3] Bu anlamda geçtiği ayetler için bkz. el-Hac 22/29, el-İnsân 76/7, Meryem 19/26.
[4] Bu anlamda geçtiği ayetler için bkz. en- Nahl 16/44, el-İsrâ 17/105.
[5] Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: 1997/1417), "nzr", 5/ 100-103; İsmail İbn Hammad el-Cevheri, *Tâcu'l-Lügati ve's-Sihahi'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafur Attar, (Beyrut: 1979/1399), "nzr", 2 /825-82; Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, sad. İsmail Karaçam vd., (İstanbul: Azim Dağıtım, 1992), 1/192; 6/51.
[6] Hayati Hökelekli, "İnzâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* (Erişim 18 Ocak 2019)
[7] Fahruddin Razi, *Tefsir-i Kebir,* çev. Suat Yıldırım vd., (Ankara: Akçağ Yayınları, 1988), 14/139.
[8] er-Razi, *Tefsir-i Kebir,* 17/378.

İnzâr, içerisinde yaşadıkları dünyanın göz kamaştırıcılığı sebebiyle sonunda kendilerini bekleyen tehlikenin farkında olmayan bireyleri uyandırma çabası ile korkutmaktır. Burdan hareketle söylenebilir ki uyarmanın asıl amacı, muhatabın görev sorumluluklarının kendisine hatırlatılmasıdır.[9]

Dinî davetin, aslolan gerçekleri anlatma ve bu şekilde muhatabı uyararak harekete geçmesini sağlama şeklinde iki yönü vardır. İnzâr bunlardan ikincisini oluşturmaktadır. Kişinin iç motivasyonunda, korku faktörünün hedeflere ulaşmakta bireye yardımcı olan bir tarafı ve etkisi mevcuttur. İnzâr, "kişide korku uyandırarak onun dinin hedeflerine uygun davranışlara yönelmesini amaçlayan davet yöntemidir."[10]

İnzârın eş anlamlısı olan tahzir kavramı, Arapçada "حذّر يحذّر" fiilinin mastarıdır. "Uyarmak, sakındırmak, engellemek, ikaz etmek, tembihlemek, korumak, korkutmak" [11] manalarına gelmektedir.

Tahzir kavramı terim olarak, "muhatabı tehlikeden kendisini koruması ya da hoş olmayan durumlara karşı dikkatli olmasını sağlamak için uyarmak"[12] şeklinde tanımlanmıştır.

Âl-i İmrân suresi 28. Ayette, "…وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ…"[13] yer alan tahzir ifadesi, "Allah kendisi hakkında sizi uyarıyor" şeklinde tercüme edilmektedir. Bu ayete, "Allah sizi kendisinden sakındırıyor" mânası verildiği gibi, "Allah sizi bizâtihî böyle bir işten sakındırıyor" anlamı da verilmiştir.[14] Yer verilen ayette Allah'ın kullarını tehdit ederek uyarması söz konudur.[15] Ayette geçen şekliyle tahzir kavramının, birini bir şey ile korkutmak, sakındırmak anlamına geldiği söylenebilir.

İnzâr kelimesinin diğer bir eş anlamlısı tenbih (تنبيه) kavramıdır. Bu kavram "نبه" fiilinin masdarı olmakla beraber "uyanmak, farketmek" anlamına gelmektedir. Sözlükte

[9] Turgay Gündüz, "Pedagojik Açıdan Kur'an'da İnzâr Kavramı ve İlgili Diğer Bazı Kavramların İncelenmesi ", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 7/7 (1998), 525.
[10] Hökelekli, "İnzâr".
[11] İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, 4/175.
[12] Murat Sula, "Abdülbâki Ârif Efendi Ve "İmraan Ve Nefsehû" Adlı Eseri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2020), 186.
[13] Âl-i imrân 3/28.
[14] Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 1/541.
[15] Üveys Ateş, *Kur'an'da İyiliği Emretme Kötülükten Sakındırma*, (İstanbul: Hiper Yayın, 2020), 249.

uyandırmak, bir şey hakkında bilgilendirmek ve bildirmek anlamına gelmektedir.[16]

İnzâr görevini ifa etmeleri sebebiyle peygamberler de "nezîr" ve "münzîr" olarak nitelendirilmektedir. "Nezîr/Münzîr" kelimesi, "tehlikenin farkında olmayan topluluğa bu tehlike hakkında bilgi veren kimse" anlamına gelmektedir.[17] Hz. Peygamber de münzîr olması sebebiyle, uyarma yöntemini en güzel şekilde, en uygun usülleri kullanarak yerine getirmiştir. Gerek onun ahlakının güzelliği, gerekse insanların bireysel farklılık ve hazır bulunuşluklarını dikkate alarak, kişiye en uygun uyarı şeklini kullanmış olması onun bu görevi layıkıyla yerine getirdiğinin göstergesidir.

2. İnzâr Kavramı ile İlişkili Bazı Kavramlar

2.1.Havf Kavramı

Havf (خوف) kelimesi, "خاف" yani "korktu" fiilinin mastarıdır. Sözlükte, "korkmak, kaygılanmak, endişe duymak" anlamlarına gelen havf, Arapça'da "bilinen, hissedilen bir işaretten dolayı irkilmek" ve "bir tehlike durumunda endişe içinde olmak" manalarında kullanılmaktadır.[18]

Havf, herhangi bir yönlendirmeye ihtiyaç duymadan kendiliğinden ortaya çıkan fıtrî bir duygu durumudur. Somut bir nesne veya durum karşısında hissedilen dünyevî bir korkuyu ifade ettiği gibi insanüstü kaynağa duyulan korkuları dile getirmek için de kullanılmaktadır. [19]

Kur'ân-ı Kerîm'de havf kökünden gelen veya aynı anlamdaki diğer masdarlardan türeyen fiil ve isimlerin yarısına yakını dünyevî korku ve kaygıları ifade ederken, diğerleri ise Allah korkusu, azap korkusu, âhiret kaygısı, günah işleme endişesi gibi dinî kaygıları da ifade etmektedir.[20]

Havf, olabilecek durumlar karşısında duyulan endişeyi de ifade etmektedir. En'âm suresinde, "*De ki: 'Ben Rabbime isyan edersem gerçekten, büyük bir günün (kıyamet*

[16] Mirza Alî Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme*, "Tenbih" akt. Muhammed Rıza Kaimî Mukaddem, "Eğitimde Tenbih ve Cezanın Uygulanması", *Misbah*, 1/2 (2012), 138.
[17] Hökelekli, "İnzâr".
[18] Râgıb El-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Savfan Adnan Davûdî, (Beyrut: Daru'l Kalem, 1992), 229.
[19] Gündüz. "Pedagojik Açıdan Kur'an'da İnzâr Kavramı", 528.
[20] Mustafa Kara, "Havf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 28 Haziran 2022).

gününün) azabından korkarım. ”[21] buyrulurken havf kelimesi kullanılmaktadır. Kelimenin buradaki anlamı, gelecekte başa gelebilecek muhtemel durumlar sebebiyle duyulan kaygıdır.

Kur’an’da inzârın kullanım ve etki alanı, havf gibi fıtrî ve doğal olan korkuya kadar uzanmaktadır. Ayetlerde Allah’ın buyruklarına uymayanların azap, cehennem, felaket gibi durumlarla karşılaşacağı uyarısı bunun göstergesidir.

İnsanın kendi sınırlarını aşarak varlığın sırrını çözmesi ile Allah’ı tanıyıp bilmesi neticesinde fıtrî olan havf, haşyete dönüşerek içerisinde saygıyı barındıracaktır.

2.2. Haşyet Kavramı

Kur’an’da korku anlamında kullanılan bir diğer kavram “haşyet (خشية)” tir. Haşyet sözlükte “korkulanı bilerek saygıyla korkma”yı ifade eder. Nitekim Isfahânî haşyet kelimesi için, “Saygıyla karışık bir korku olan haşyet, daha ziyade kendisine saygı duyulan varlık hakkındaki bilginin bir ürünü olarak ortaya çıkar.”[22] demektedir.

Havf ve haşyet arasındaki farka dikkat çeken Askerî (ö. 400/1009’dan sonra), havf ve haşyetin birbirini kapsayıp kapsamadığını şöyle yorumlar: “Haşyet, havftan daha özeldir. Haşyet, hoşlanılmayan şeylerin kendisinden değil de onlara sebep ve kaynak olan varlıklardan korkmaktır. Havf daha genel, haşyet daha hususî bir mana ifade etmekte olup her haşyet havf dairesine girdiği halde, her havf haşyet değildir. Yüce Allah’tan hem havf, hem haşyet duyarız, ama azabından sadece havf ederiz. Zira Allah bize azap edebileceği gibi affetmesi de mümkündür. İnsanın bu ikisi arasındaki kaygı ve tereddüdünü anlatmakta havf kelimesi kullanır.”[23]

Haşyet, fıtrî bir duygu olarak doğal bir şekilde ortaya çıkan korku durumu havf’den farklı olarak aklî ve kalbî melekeleri kullanarak korkunun şuurlu hale gelmesini ifade etmektedir.

Nitekim, Fâtır suresinde *“...Allah’a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar*

[21] En’âm, 6/15.
[22] İsfahânî, *Müfredât,* 155.
[23] Ebû Hilal Askerî, *el Furûk fi’l-Luga*, thk. Lecnetu İhyâi’t-Turâsi’l-Arabiyyi, (Beyrut: Mensûrati Dâri’l-Afâki’l-Cedîde, 1983), 236.

korkar…"[24] buyrulan ayette, bu korkunun bilinçli bir korku olduğu ve içerisinde saygıyı barındırdığı anlaşılmaktadır.

İnsan var olma nedenini kavrayıp, aşkın varlık olan Allah hakkında ilmini artırdıkça korku, "cehennemden değil senden korkuyorum" şeklinde bir hal alacaktır.

2.3. Takvâ Kavramı

Takvâ (التقوى), kelimesinin kökü "bir şeyi muhafaza etmek, eziyyetten korumak, himaye etmek, zarar verecek şeylerden sakınmak" anlamına gelen vikâye (وقاية) fiilidir.[25]

"İttikâ" ise vikâye altına girmek yani zarar gelebilecek durumlardan sakınıp kendini iyice koruma altına almak anlamına gelmektedir.[26] Takvâ kelimesi ittikâ kelimesinin isim halidir.

Kur'an ve hadislerde takvâ bazen sözlük anlamı ile bazen de "Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınarak azabından korunma" şeklinde kullanılmaktadır.[27]

Cürcânî (ö. 816/1413) takvânın, "Kişinin Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak cezalandırmasından sakınması, yaptığı veya yapmadığı şeyler sebebiyle uğrayacağı azaptan yine Allah'a itaat ederek sığınması" anlamına geldiğini belirtmektedir.[28]

Takva sahiplerine "muttakî" denilmektedir. Mutakkilerle alakalı Kur'an'da pek çok ayet yer almaktadır. Hicr suresinde muttakiler için, *"Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, cennetler içinde ve pınarlar başındadır. Onlara, 'Girin oraya esenlikle, güven içinde' denilir."*[29] buyrularak onların güven içerisinde olduğu vurgulanmaktadır.

İnsan fıtratında var olan korku, eğitim ve yönlendirmeler neticesinde ve bunun inzâr ile kontrollü bir şekilde gerçekleşmesi ile Allah'ın vadettiği ve güvenlik içinde bulunan cennete götüren takvaya dönüşmektedir.[30]

---

[24] Fâtır, 35/28.
[25] İsfahânî, *Müfredât*,530-531.
[26] İsmail Karagöz, "Kur'an'da Takva Kavramı ve Muttaki İnsanın Özellikleri", *Diyanet İlmi Dergi* 31/4 (1995), 51.
[27] Süleyman Uludağ, "Takvâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,*(Erişim 25 Haziran 2022).
[28] Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, *Mû'cemu'ttâ'rîfât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşevî (Kahire: Dâru'l-Fazîle, ts.), 58.
[29] Hicr, 15/45-46.
[30] Gündüz. "Pedagojik Açıdan Kur'an'da İnzâr Kavramı", 536.

3. Kur'an'da İnzâr Kavramı

Kur'an'da 'inzâr' kavramı bir anlamda "emir el-emr-u bi'l ma'rûf ve'n-nehy-u 'ani'l-münker" ifadesiyle karşılık bulmaktadır. Marûf, İslâm dininin yapılmasını emrettiği, münker ise yasakladığı şey demektir. Başka bir ifade ile Kur'an ve sünnete uygun düşen şeye marûf, Allah'ın razı olmadığı, inkâr edilmiş, haram ve günah olan şeye münker denilmektedir. "el-Emr-u bi'l ma'rûf ve'n-nehy-u 'ani'l-münker" ise iyiliği emredip kötülükten men etmek demektir. Marufu emretmek, iman ve itaata çağırmak, münkerden nehyetmek ise küfür ve Allah'a başkaldırmaya karşı durmaktır.

Kavram bu haliyle, Ku'an'da dokuz yerde geçmektedir. Bu ifadenin Kur'an'ın emirlerinden biri olması uyarma davranışının önemini ortaya koymaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de iyiliği emretmek kötülükten alıkoymak ile ilgili, *"Sizden hayra çağıran, marufu emreden, münkerden vazgeçirmeye çalışan bir ümmet bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir."*[31] buyurulmaktadır. Bu ayetle marufun emredilmesi ve münkerden menedilmesi işi bütün İslâm ümmetine farz kılınmıştır. Âlimler bu görevi ümmet içinden bir grubun yapmasıyla diğerlerinden sorumluluğun kalkacağını, ancak hiç kimsenin yapmaması halinde bütün Müslümanların bundan sorumlu tutulacağını ve bu görevin yerine getirilmemesi sebebiyle günahkâr olacağını söylemiştir.

Başka bir ayette yer alan Hz. Lokman'ın oğluna öğüdü her zaman ve mekânda uyarıcının hâlini beyan eder niteliktedir. *"Yavrum, namazı gereği üzere kıl; iyiliği emret ve fenâlıktan alıkoy. Bu hususta sana isabet edecek eziyete katlan. Çünkü bunlar kesin olarak farz kılınan işlerdir."*[32]

Zikredilen ayet ve hadislerden, kişinin iman, itaat ve ibadet görevleri dışında bir de uyarıcılık görevinin olduğu anlaşılmaktadır. Uyarmanın da bir üslubunun olduğunu üsve-i hasene[33] olan Hz. Peygamber'den öğreniyoruz. O, her uygulamasında olduğu gibi bizlere bu konuda da mükemmel bir örneklik sergilemiştir.

İslâm dinin temel amaçlarından biri bireyin kendini Allah'a teslim ederek iyiliğe yönelmesi ve kötülüklerden uzak durmaya çalışmasıdır. Kişinin bir başına bu amaca

[31] Âl-i imrân 3/104.
[32] Lokman, 31/17.
[33] el-Ahzâb, 33/21.

yönelik hareketler sergilemesi bazı ortam ve durumlarda zorlaşmaktadır. Bu noktada toplumda yaşayan bireylerin birbirlerine uyarılarda bulunarak destek olması önemlidir. Peygamberler yaşadıkları toplumlarda bireyin fıtratında zaten var olan cevheri harekete geçirerek inzâr görevini yerine getirmişlerdir. Kur'an'da inzâr kavramı pek çok ayette yer almaktadır.

Bakara suresinde, kâfirlerin inkârda ısrar etmelerine vurgu yapılırken inzâr kavramı Hz. Peygamber'e hitaben kullanılmaktadır.

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

"İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman etmezler."[34]

İnançsızlıklarını gizlemeyen hatta savunan, hak dine gözlerini, kulaklarını ve gönüllerini kapatmış kimselere nasihat ve uyarıların fayda vermeyeceği, uyarıların ancak gerçeği arayanlar üzerinde etkili olacağı aşikârdır.

Yâsîn suresinde Kur'an'ın indiriliş amacının ortaya konduğu ayette inzâr kavramı kullanılmaktadır.

لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ

"Diri olanları uyarsın ve inkârcılar hakkındaki o söz (ceza) gerçekleşsin diye (gönderilmiştir)"[35]

Kur'an'ın indiriliş amacının zikredildiği bu ayette, aklını kullanan, imana gönüllerini açan ve bu sebeple aklı, gönlü ve ruhu ile diri olanlar vahiyle birlikte gelen uyarıları anlayabilecekler fakat inançsızlıkta diretenler ise gerekli cezayı haketmiş olacaklardır.

A'râf suresinde hem Hz. Peygamber'in görevlerinden birinin inzâr olduğu hem de Ku'ân'ın gönderiliş gayesinin toplumu uyararak öğüt alınmasını sağlamak olduğu belirtilmektedir.

كِتَابٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهٖ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ

"Bu, kendisiyle insanları uyarman, inananlara öğüt vermen için sana indirilen bir kitaptır.

[34] el-Bakara 2/6.
[35] Yâsîn 36/70.

Artık bu hususta kalbinde bir sıkıntı olmasın.”[36]

Ahkâf suresinde sakındırma manası taşıyan inzâr ile müjdeleme manası taşıyan tebşir kavramlarının beraber kullanıldıkları görülmektedir. İnzâr ve tebşir kavramlarının manasının birbirine zıt olmasına rağmen birbirlerini tamamlayan yönleri vardır. Sözü edilen ayette Kur’an tanımlanırken bu kitabın hem müjdelemek hem de uyarmak için gönderildiği vurgusu yapılmaktadır.

وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسٰٓى اِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ وَهٰذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا لِيُنْذِرَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ۖ وَبُشْرٰى لِلْمُحْسِنِيْنَ

“Oysa bundan önce de bir rehber ve rahmet olarak Mûsâ’nın kitabı gelmişti. Bu ise önceki kitapları onaylayan, haksızları uyarmak için ve iyi yolda olanlara müjde olarak Arap diliyle gelmiş bir kitaptır.”[37]

İnzâr kavramının geçtiği ayetlere bakıldığında bu kavramın dört ana başlık altında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kur’an’ın gönderiliş amacının uyarma olduğunun belirtiği ayetler, peygamberlerin gönderiliş gayesinin zikredildiği ayetler, Allah’ın insanları uyarmasına vurgu yapılan ayetler ve Hz. Peygamber’in uyarıcı olarak gönderildiğini aktaran ayetlerde inzâr kavramı kullanılmaktadır.

4. Kur’an’da Hz. Peygamber’in Uyarıcılığı

Peygamberlerin her biri bir amaca yönelik olarak gönderilmiştir. Onların gönderilmesinde birçok ilâhi amaç olup bu amaçlardan biri de, insanlar için uyarıcı olmalarıdır. İyiliği emredip kötülükten nehyetmek tüm Müslümanların görevi olmakla beraber başta peygamberlerin bu görevi yerine getirdikleri görülmektedir.

Kur’an’da peygamberlerin gönderiliş amaçlarını anlatan doksan altı ayetten kırk dördünde peygamberlerin insanlara uyarıcı olarak gönderildikleri yer almaktadır. Nitekim bir ayette,

رُسُلًا مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ لِئَلَّا يَكُوْنَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا

“Müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve

[36] el-A’râf 7/2.
[37] el-Ahkâf 46/12.

hikmet sahibidir" [38] buyrularak peygamberlerin tamamının bir görevinin de uyarmak olduğu belirtilmiştir.

Başka bir ayette ise Hz. Peygamber'e hitaben,

فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا

"(Ey Muhammed!) Biz, Allah'a karşı gelmekten sakınanları Kur'an ile müjdeleyesin, inat eden bir topluluğu da uyarasın diye, onu senin dilin ile (indirip) kolaylaştırdık"[39] buyrularak, Hz. Peygamber'in uyarıcı olarak gönderildiği vurgulanmıştır. Ayette dikkat çeken diğer bir husus da uyaranın dilinin muhatap açısından anlaşılır olması gerektiğidir. Bu, uyaran konumundaki Hz. Peygamber'in tebliğ görevini eksiksiz yerine getirmesini sağlarken muhatap konumundaki toplumun doğru mesajları almasını kolaylaştırmaktadır.

Konu ile ilgili diğer bir ayette,

وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا

"Biz onu (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ve o da hak ile indi. Seni de ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik" [40] buyrularak Hz. Peygamber'in insanları uyarma görevi ile birbirini destekler nitelikte tebşir yani müjdeleme görevinin de bulunduğu belirtilmiştir.

Kur'an'da Hz. Peygamber'in uyarıcılık görevi ile ilgili,

وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ

"De ki: Gerçekten ben, apaçık bir uyarıcıyım"[41] şeklinde açık ve net bir ifade de yer almaktadır.

Zikredilen bu ayetlerden de anlaşılacağı gibi, Kur'an Hz. Peygamber'in apaçık bir uyarıcı olduğunu bildirmekte ve bunu insanlara duyurmasını istemektedir. Allah insanlığın başladığı günden itibaren insanların yolunu aydınlatacak, itikadî ve ahlakî konularda yönlendirmeler yapacak ve hayatın daha güzel nasıl yaşanılacağını gösterecek, dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayabilecek uyarıcılar göndermiştir. Hz. Muhammed de kuşkusuz

[38] en-Nisâ 4/165.
[39] Meryem 19/97.
[40] el-İsrâ 17/105.
[41] el-Hicr 15/89.

bu uyarıcılardan biridir.

Hz. Peygamber'in uyarıcılığında zorlama yoktur. Bu esasın temeli Kur'an'da, "*Dinde zorlama yoktur.*"[42] şeklinde yer almaktadır. Hz. Peygamber bu konuda birçok kez uyarılarak kendisinin görevinin sadece açıklama ve davet olduğu belirtilmiştir. *"Seninle tartışmaya girişirlerse, de ki: "Ben, bana uyanlarla birlikte kendi özümü Allah'a teslim ettim." Kendilerine kitap verilenlere ve ümmîlere de ki: "Siz de İslâm'ı kabul ettiniz mi?" Eğer İslâm'a girerlerse hidayete ermiş olurlar. Yok, eğer yüz çevirirlerse sana düşen şey ancak tebliğ etmektir. Allah kullarını hakkıyla görendir."*[43] ayeti bu noktaya örnektir.

İnkârcıların günahları ve küfürlerinde oldukça ısrarcı olacakları buna karşın Hz. Peygamber'in onlar için sadece bir uyarıcı olduğu ve ne kadar emek sarfetse de zorlayarak imanın gerçekleşmeyeceği durumunun belirtildiği ayette ise, *"Onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar."*[44] buyrulmaktadır.

Hz. Muhammed'in hayatının bütününe bakıldığında onun her anında Kur'an'da emredilen uyarıcılık görevini yerine getirdiğini görülmektedir. Yaşadığı olaylar çerçevesinde, yapılan hatalar karşısında, gün içinde çeşitli durumlarla karşılaştığında insanlara birçok uyarıda bulunmuştur. Rasûlullah'tan önceki beşeriyetin durumu ile onun nübüvvetinden sonra insanlara sunmuş olduğu ilâhi mesajlara bakıldığında aradaki fark kendini göstermektedir.

Öğrenmeye ve öğretmeye önem veren bir ilim peygamberi olan Allah'ın elçisi her fırsatta insanları uyararak onlara bir şeyler öğretmeyi arzuladığı gibi, insanların içindeki öğrenme arzusunun da canlı olmasını istemiş, bu husus üzerinde titizlikle durmuştur.

Hz. Peygamber'e ilk kez inzâr görevinin duyurulduğu ayetlerde,

يَا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَاَنْذِرْ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ

"Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve uyar! Sadece rabbinin büyüklüğünü dile getir. Elbiseni tertemiz tut. Her türlü pislikten uzak dur."[45] buyrularak uyarıcının uyarıya konu olan tutum ve davranışları kendi üzerinde uygulaması da istenmektedir.

[42] el-Bakara 2/256.
[43] Âl-i İmrân 3/20.
[44] Yâsîn 36/10.
[45] Müddessir, 1-5.

Hz. Peygamber'e uyarma görevinin duyurulduğu diğer bir ayette,

وَاَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْاَقْرَبِينَ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ اِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ

"Yakın akrabanı da uyar. Sana uyan müminlere kol kanat ger. Şayet sana karşı gelirlerse de ki: "Ben sizin yaptıklarınızdan kesinlikle uzağım."[46] buyrularak Hz. Peygamber'in inzâr görevine en yakınında bulunanlardan başlaması istenmektedir.

Bireyin yaşantısı ve yakın çevresinde bulunan kimselerin tutumları uyarılarının dikkate alınmasını etkileyen bir durumdur. Uyarıcı konumundaki kimse yakınında bulunanları tenzih ederek emir ve yasaklamalarda bulunuyorsa ciddiye alınmayacağı aşikârdır.[47] Bu sebeple Hz. Peygamber'e hitaben gelmiş olan bu vahiy uyaranın önce yakınında bulunanlarla iletişim halinde olmasını istemektedir.

İnzâr kavramının yer aldığı diğer bir ayet ise şu şekildedir:

اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيراً وَنَذِيراً وَلَا تُسْئَلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَحِيمِ

"*Doğrusu (ey peygamber), biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Yakıcı azaba mahkûm olanlardan sen sorumlu değilsin."*[48]

Bakara suresinde yer alan bu ayette belirtildiği üzere Hz. Peygamber'in tek sorumluluğu uyarıcı olmasıdır. Her bireyin iman etmesini sağlamak onun sorumluluğunun dışında kalmaktadır.

Rasulûllah'ın herkesin iman etmesini sağlamak gibi bir görevinin bulunmadığını bildiren ayet ise Hz. Peygamber'e hitaben açık bir şekilde bu hususu dile getirmektedir.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعاً اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ

"Eğer rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi topluca iman ederdi. Hâl böyleyken, mümin olsunlar diye sen tutup insanları zorlayacak mısın!"[49]

Hz. Peygamber herkesin iman etmesini istemiş, kendisinde bulunan merhamet

[46] Şuara, 124-216.
[47] A. Hümeyra Aslantürk, "Müjdeleyici ve Uyarıcı Olarak Hz. Muhammed", *II. Kutlu Doğum Sempozyumu*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999), 7/158.
[48] el-Bakara, 2/119.
[49] Yûnus, 10/99.

sebebiyle kimsenin cezalandırılmasına gönlü razı olmamıştır. Fakat bu ayet, onun yalnızca uyarma görevinin bulunduğunu, zorlayarak imana ettirmenin mümkün olmadığını ve hidayetin Allah'tan olduğunu beyan eder niteliktedir.

Hz. Peygamber'in uyarılarının muhatap kapsamını belirten bir ayet ise şu şekildedir:

وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَٓافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيراً وَنَذِيراً وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

"Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler."[50]

Bu ayette açık bir şekilde ifade edildiği üzere Hz. Peygamber'in uyarma görevi yalnızca iman edenlere yönelik değildir. Kendisinden önce görevlendirilmiş peygamberlerde olduğu gibi içinde yaşadığı toplumla da sınırlanmamıştır. Onun inzâr görevi hem mümin kâfir ayırtetmeksizin kendi toplumuna hem de kendisinden sonra gelecek tüm insanlara yöneliktir.[51]

[50] Sebe', 34/28.
[51] Aslantürk, "Müjdeleyici ve Uyarıcı Olarak Hz. Muhammed", 7/161.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN UYARICILIĞININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Hz. Muhammed'in 23 yıl gibi kısa bir sürede, câhiliyenin bütün yönleriyle hüküm sürdüğü bir toplumu güzelliklerle bezeli hale getirmesi, meseleyi basîretli bir şekilde tahlil eden herkesin takdir ettiği bir husustur. Onun toplumu karanlıklardan alıp aydınlığa çıkarma noktasındaki başarısının sebepleri elbette pek çoktur. Allah'ın kullarından beklediklerini onlara öğretirken örnek bir eğitimci olarak davranması ise bu nedenler arasında önemli bir yer tutar.

Hz. Peygamber uyarılarda bulunurken bir eğitimci gibi titizlikle davranmış ve belirli metotlar çerçevesinde, yaratılışında bulunan ahlâkî güzelliklerle ve bir yanlışı düzeltmek amacıyla insanlara uyarılarda bulunmuştur.

Bundan sonraki başlıklarda Hz. Peygamber'in uyarıcılığı ile ilgili özellikleri ve yer verilecek konu rivayetler çerçevesinde ele alınacaktır.

1. Hz. Peygamber'in Ahlâkının Güzelliği

Birey, sevdiği, saygı duyduğu ve güvendiği insanların sözlerini dikkate alır. Hz. Peygamber gibi uyarıcı konumdaki kişinin ahlâkî özellikleri ona saygı duyulmasını sağlar. Bir kimsenin ahlâkî yapısına güven tam olduğunda, uyarıları büyük bir titizlikle dinlenerek, uygulamaya konulur.

Uyarıcı kişiliği ön plana çıkarılan Hz. Peygamber'in ahlâkı, O'nun insanlar nezdinde daha çok sevilmesini sağlamış, kendisine olan güvenin sağlamlığından ötürü uyarıları emir olarak bilinip doğrudan uygulamaya geçilmiştir. Sahabiler arasında bunların örneği çoktur. Bu bölümde ana hatlarıyla, Hz. Peygamber'in ahlâkı uyarıcı kimliğiyle birlikte ele alınacaktır.

1.1. Affedici Olması

Kur'an'da affedici olmakla alkalı pek çok ayet yer almaktadır. Nitekim Âl-i İmrân suresinde, "*O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.*"[52] buyrularak

[52] Âl-i İmrân 3/134.

affedici olmanın takva sahiplerinin özelliklerinden olduğu vurgulanmaktadır.

Kur'an'ın yaşayan örneği olan Hz. Peygamber kendisine hakaret eden, kaba davranan insanları kendi nefsinin arzuları doğrultusunda cezalandırmamıştır. Diğer bir ifade ile şahsına yönelik kabalık ve hakaretler için insanlardan intikam almamıştır. Onun cezalandırması, Allah'ın koyduğu sınırları, dinin kurallarını çiğneyen insanlar için olmuştur. Nitekim O, Uhud savaşında amcasını öldürerek kendisini derin bir acı içinde bırakan Vahşi'yi affetmiş daha sonra Vahşi Müslümanlardan olmuştur.[53]

Hz. Peygamber'in her zaman af yolunu tutmasının en büyük örneklerinden birini de, Mekke'nin fethi esnasında görmek mümkündür. Mekke'yi fethettiği zaman, kendisine ve Müslümanlara her türlü düşmanlığı yapan insanlar onun hükmünü beklerken onlara, "Ey Kureyş topluluğu! Şimdi benim, sizi ne yapacağımı düşünüyorsunuz?" diye sordu. Kureyşliler, "Biz senin hayır ve iyilik yapacağını umuyoruz. Sen kerem ve iyilik sahibisin." dediler. Bunun üzerine Rasûlullah: "Ben de Hz. Yusuf 'un kardeşlerine dediği gibi: "…Size bugün hiçbir başa kakma ve ayıplama yok! Allah sizi affetsin! Şüphesiz O, merhametlilerin en merhametlisidir"[54] diyorum. Haydi, gidin, artık serbestsiniz!" buyurmuştur.[55]

Hz. Peygamber kendisinde büyük bir gücün olduğu gün dahi intikam alma yolunu tutmamış, Müslümanlara her türlü eziyeti yapmış olan Kureyşlileri dahi affetmiştir. Onun affedici olması toplum tarafından sevilmesini sağlamakla beraber sözlerinin dinlenilir olması ve uyarılarının dikkate alınmasını da kolaylaştırmıştır.

1.2. Hoşgörülü Olması

Hoşgörü kavramı Arapça'da "müsamaha" kelimesi ile karşılık bulmaktadır.[56] Müsamaha kelimesi sözlükte, "kolaylık göstermek, yumuşak davranmak, hatayı görmezlikten gelmek" anlamına gelmektedir.[57] Aynı zamanda "beşeri ilişkilerde itidalli, ölçülü olabilmek" manasını da içermektedir.[58] Hoşgörü sahibi bir insanın itidalli, ölçülü

[53] Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyn ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Târîhu medîneti Dımaşk*, nşr. Ömer b. Garâme el-Amrî, (Beyrut: 1415/1915), 62/413.
[54] Yûsuf, 12/92.
[55] Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, (Beyrut: Dar'ul Kütübü'l İlmiyye, 2003), 9/199 (No. 18276); Beyhakî, *es-Sünenü'l- kebîr*, 9/195 (No. 18276).
[56] Mustafa Çağrıcı, "Müsamaha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* (Erişim 17 Kasım 2021).
[57] İbn Manzûr, "smh", 1/904.
[58] Recep Kılıç vd., *Hz. Peygamber'in Hayatından Davranış modelleri*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı

olabilmesi muhtemeldir.

Hoşgörü konusunda Hz. Peygamber'in ahlâkı, her yönüyle bir bütünün parçaları gibi, birbirini tamamlar niteliktedir. İnsanları seven, insanlara değer veren ve davranış konusunda itidalli olan Hz. Peygamber'in hoşgörüsü de kişilere örnek olabilecek türdendir. Bu konuyla alakalı rivayetleri Müslümanların birbirlerini sevmesi üzerine aktardığı sözlerinde görmek mümkündür. Örneğin; "Müminler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğunda diğer uzuvlar da bundan etkilenerek uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar."[59] hadisinde yapmış olduğu benzetme ile Müslümanların birbirine karşı sevgi beslemesi üzerinde durmaktadır. Bu hadisten de anlaşıldığı gibi insanlar birbirlerini menfaatleri için değil Allah için sevmeli, hoşgörülü olabilmeyi davranış haline getirmelidir. Hz. Peygamber'in engin hoşgörüsünden düşmanları bile nasibini almıştır. O kötülük yapanları değil, kötülüğün kendisini ortadan kaldırmak için gayret etmiştir.

Kendisine kaba davranılmasına karşın hoşgörülü tavır sergilemeyi öncelemiş ve bununla ashabına örnek olmuştur. Nitekim Enes'den nakledilen rivayet şöyledir: "Resûlullah ile beraber yürüyordum. Üzerinde Necran kumaşından yapılmış bir hırka vardı. Bir bedevî Rasûlullah'a yetişerek hırkasını sertçe çekti. Hırkanın boynuna gelen kısmına baktım, bedevînin sertçe çekmesinden dolayı hırkanın kenarı boynunda iz bırakmıştı. Daha sonra bedevî: "Ey Muhammed! Elinde bulunan Allah'a ait mallardan bana da verilmesini söyle." dedi. Rasûlullah bedevîye dönüp güldü. Sonra da ona bir şeyler verilmesini emretti.[60] Rivayette yer aldığı şekliyle Hz. Peygamber kendisine kaba davranılmasına karşın bedeviye aynı üslupla cevap vermemiş, nezaketle hareket ederek hakkı olanı verme hususunda hoşgörülü davranmıştır. Göstermiş olduğu bu hoşgörülü tavırları onun etki alanın genişlemesine olanak sağlamıştır.

1.3. Cömert Olması

İnsanların mallarına göz dikmek yerine, her fırsatta onlara yardım etmeyi ahlâkî bir görev sayan kişiler, çevresinde daima sevilir ve etki alanı oluşturabilirler. Hz. Peygamber de kendisinden isteyenleri geri çevirmemiştir. Kur'an'da, zekât verilebilecekler arasında,

---

Yayınları, 2005), 46.

[59] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/323(No.18373); Buharî, "Edeb", 27, (No. 41); Müslim, "Birr", 67; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 11/307; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 3/492 (No. 6430).

[60] Buhârî, "Humüs", 19 (No.56); "Libâs", 18 (No.27); "Edeb", 68 (No.114); Müslim, "Zekât", 128.

kalbi İslâm'a ısındırılacak olanlar da zikredilmektedir.[61] Gerek müminlerin İslâm ile sağlam bir kalbî bağ kurmasını sağlamak gerekse İslam ile müşerref olmamış bireyleri bu dine ısındırmak cömertlikle kolaylaşabilmektedir. Cömert olmak insanları etkilemekle beraber sözleri dinlenilir kılmanın bir başka yoludur.

Hz. Peygamber'in cömertliğini ifade eden örneklerden biri şu rivayettir: "Bir kadın dokuduğu kumaşı Rasûlullah'a getirip verdi ve "Bunu senin için diye kendi ellerimle dokudum", dedi. Böyle bir kumaşa ihtiyacı olan Peygamber onu aldı, giyinip yanımıza geldi. Bunu gören bir adam, Hz. Peygamber'e: "Ne kadar güzelmiş! Bunu ver de ben giyineyim", dedi. Rasûlullah: "Peki", dedi. Biraz oturduktan sonra evine döndü. Kumaşı getirerek onu isteyen adama gönderdi. Ashâb o sahabiye, "Hiç iyi yapmadın. Hz. Peygamber'in öyle bir kumaşa ihtiyacı vardı. Üstelik sen, Hz. Peygamber'in, kendisinden bir şey isteyeni geri çevirmediğini bile bile o kumaşı istedin." dediler. O şahıs şunları söyledi: "Vallahi ben o kumaşı giyinmek için değil, kefen yapmak için istedim."[62] Örnek riveyette görüldüğü gibi Hz. Peygamber kendinden herhangi bir şey istenildiği vakit isteyen kimseyi boş çevirmemiştir. Hz. Peygamber'in cömert olması da İslâm ile müşerref olanların kendisini severek örnek alınmasına, İslâm ile tanışmamış olanların ise kalplerinin imâna ısındırılmasına vesile olmuştur.

1.4. Sabırlı Olması

Sabır kavramı, ayet ve hadislerde üzerinde sıkca durulan bir konudur. Nitekim Hac suresinde *"Onlar öyle kimseler ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer; başlarına gelene sabrederler, namaz kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden (Allah için) harcarlar."*[63] buyrularak sabır gösteren kimseler övülmektedir. Başka bir ayette, inanan salih kullara sabır göstermek öğütlenmiş ve bunun karşılığında verilecek olan mükâfatlardan bahsedilmiştir.[64]

Hayatın yaşanılır hâl alabilmesi için pek çok konuda sabretmeyi bilmek ve bunu hayata tatbik etmek insan yaşamında önemli yer tutar. Çünkü hayat, birçok problemle birlikte yaşayabilme sanatıdır. Zorluklara karşı sabır gösterebilen kimseler başarıya ulaşabilmektedir. Hz. Peygamber'in uyarı metotlarında onu başarıya götüren sebeplerden

[61] et-Tevbe 9/60.
[62] Buhârî, "Cenâiz", 28 (No.39); "Libâs", 18 (No. 28); "Edeb", 39 (No. 65); Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Riyâzü's-sâlihîn*, çev. Yaşar Kandemir vd., İstanbul: Erkam Yayınları, 2016, 3 (No. 568).
[63] el-Hac 22/35.
[64] ez-Zümer 39/10.

biri de, sabır göstermesi, pes etmemesi olmuştur. Hayatı boyunca yaşamış olduğu kayıplar ve bu kayıplar karşısında takınmış olduğu tutum onun sabrının en güzel örnekleridir.[65] Yine müşrikler tarafından kendisine yapılan eziyetlere karşı sabır göstermiştir.[66] Taif'te başına gelen olaylar sonrası sabırlı davranarak oradaki insanlara zarar gelmesini istememiştir.[67]

Hz. Peygamber hastalıklarına rağmen sabır nümûneleri sergilemiştir. Ebû Said el-Hudrî Hz. Peygamber'i, hasta iken ziyârete gitmiş ve onun ne büyük acılara katlandığını görerek şu sözler dilinden dökülmüştür: "Elimi üzerine koydum, harâretini yorganın üstünden hissediyordum. "Ey Allah'ın Rasûlü, ateşiniz çok fazla!" dedim. "Biz Peygamberler böyleyiz. Sıkıntılar bize kat kat gelir ve mükâfatları da kat kat verilir." buyurdu. "Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanların en çok belâya mâruz kalanları kimlerdir?" diye sordum. "Peygamberler!" buyurdu. "Sonra kimler?" dedim. "Sonra sâlihler!" buyurdu ve şu açıklamayı yaptı; "Onlardan biri fakirliğe öylesine mübtelâ olur ki kendini örten bir abâdan başka bir şey bulamaz. Onlar, sizin bolluğa sevindiğiniz gibi belaya sevinirler."[68] Hz. Peygamber'in bu rivayette aktarmış olduğu sözlerden de anlaşılacağı gibi tüm peygamberler başlarına gelen sıkıntılar karşısında sabırlı olmayı kişiliğin bir parçası haline getirmişlerdir.

Onun sabrı topluma örnek olmakla birlikte bireylere karşı takındığı sabırlı ve ölçülü tavırları muhataplarını etkilemiştir. Diğer yandan Hz. Peygamber'in sabrı uyarılarına bıkıp usanmadan ısrarla devam etmesini de sağlamıştır.

1.5.Güven Vermesi

İnsanın aslî ihtiyaçlarından olan güven duygusu, bireyin huzur içinde yaşamasını ve gönlünün mutmain olmasını sağlar. Hz. Peygamber'in etrafındaki insanlar üzerinde sağlam bir güven duygusu bulunmaktadır. Bu güven duygusunun temeli ise kendisinin Allah'a olan imanı ve teslimiyetidir. Hz. Peygamber'in Allah'a olan sonsuz bağlılık ve güveni kendisinin de güvenilir olmasını sağlamaktadır.

---

[65] Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/316 (No. 13014); Müslim, "Fedâil", 62.
[66] Bkz. Buhârî, "Salât", 21; "Menâkıbü'l-ensâr", 29; "Fezâ'ilü ashâbi'n-nebî", 5; Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *Siret-i İbn Hişam*, çev. Abdülvehhab Öztürk, (İstanbul: Karaman Yayınları, 2014), 1/ 448.
[67] İbni Hişam, *Siret-i İbn Hişam*, 2/61-62.
[68] Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, (Halep: Dar' İhya'l-Kutub Arabiyat), "Fiten", 23.

Hz. Ebubekir ile hicret yolculuğundayken yaşadıkları olay bu noktada örnek verilebilir. Hz. Ebubekir bu olayı şu şekilde nakletmektedir: "Hicret yolculuğunda biz Rasûlullah ile mağaradayken, etrafımızda dolaşan müşriklerin ayaklarını gördüm ve, "Ey Allah'ın Rasûlü! Eğer şunlardan biri eğilip aşağıya bakacak olsa mutlaka bizi görür!" dedim. Rasûlullah şöyle buyurdu: "Sus ey Ebû Bekir! Üçüncüleri Allah olan iki kişiyi sen ne sanıyor ve haklarında neler düşünüyorsun!"[69] Bu örnekte, Hz. Peygamber'in Allah'a olan bağlılığı ve teslimiyetiyle, O'na olan güveninin yansıması ve Hz. Ebubekir'in de bu güvenden etkilenmesi dikkati çekmektedir.

Karşısındaki insanı bir uyarıcı olarak ve İslam dininin içerisinde yer alan bir fert olarak etkilemenin, bununla beraber ona güven vermenin bir şartı olarak, kişinin dile getirdiği kurallara başta kendisinin uyma zorunluluğu bulunmaktadır. Bir insan söylediği şeyi kendisi yapmıyorsa, muhatabın da söylenenleri dikkate alması söz konusu değildir. Hz. Peygamber koymuş olduğu kurallara en başta kendi uyarak ve kendisini toplumdan ayrı, üstün görmeyerek bireylerin güvenini kazanmıştır. Nitekim bir rivayette, Hz. Peygamber yolda bir hurma bulduktan sonra, "Bu hurmanın sadaka olabileceği ihtimâlinden korkmasaydım, onu yerdim." buyurur.[70] Bu rivayet ahlâkî kuralların Hz. Peygamber'in kendisi için de var olduğunu göstermektedir.

Güven kavramı ile ilgili bir diğer husus ise adalet kavramıyla ilişkilidir. Bir ortamın güvenli ve bir kimsenin de güvenilir olduğundan bahsedebilmek için, o ortamın ve bireyin adaletinden şüphe etmemek gerekmektedir. Hz. Peygamber'e duyulan güveni sağlayan sebepler arasında, O'nun gözettiği adalet anlayışı vardır. Âişe'den nakledilen rivayet Hz. Peygamber'in adalet anlayışına örnek olacak niteliktedir. "Benî Mahzûm kabilesinden hırsızlık yapan bir kadının durumu Kureyşlileri çok üzmüştü. Onlar, bu konuyu Resûlullah ile kim konuşabilir, diye kendi aralarında görüştüler. Bazıları, buna "Resûlullah'ın sevdiği Üsâme İbni Zeyd'den başka kimse cesaret edemez." dediler. Üsâme, Resûlullah ile konuştu ve bu konuda hırsızlık yapan kadın için ayrıcalık tanınmasını istedi. Bunun üzerine Rasûlullah Üsâme'ye: "Allah'ın koyduğu cezalardan birinin uygulanmaması için aracılık mı yapıyorsun?" diye sordu ve sonra ayağa kalkarak şöyle hitap etti: "Sizden önceki milletler işte bu sebeple helâk oldular. Aralarından soylu, mevki ve makam sahibi biri hırsızlık yapınca onu cezalandırmadan bırakırlar fakat zayıf ve kimsesiz biri hırsızlık

[69] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 6/348 (No. 31929); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/189 (No. 11); Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 44 (No. 137) ; "Tefsîr", 144 (No. 183); Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 1.
[70] Buhârî, "Büyû", 4 (No: 9); Müslim, "Zekât",164, 166; Ebû Dâvûd, "Zekât", 29, (No. 1652).

yapınca da onu hemen cezalandırırlardı. Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in kızı Fâtıma hırsızlık yapsaydı, elbette onun da elini keserdim."[71] Bu hadiste Hz. Peygamber'in adalet üzerine aktarmış olduğu ifadelerdeki kararlılık bireylerin güvenini sağlayacak niteliktedir.

Bütün bu örnekler ışığında, Hz. Muhammed'in çevresine güven veren sağlam bir kişiliğe sahip olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber'in uyarıcılığında onun vermiş olduğu güvenin önemli bir yeri bulunmaktadır.

2. Hz. Peygamber'in Davranşlarının Niteliği

Rasûlullah'ın topluma ve çevresindeki insanlara karşı davranışlarıyla ilgili sayısız örnek mevcuttur. Hz. Peygamber'in davranışlarının numunesi sayılabilecek sözleri Hz. Ali'nin ağzından nakledilen aşağıdaki hadiste görmek mümkündür.

Hz. Hasan'dan nakledilen bir rivayet şöyledir: "Babam Ali b. Ebi Talib'e Hz. Peygamber'in beraber oturduğu insanlara karşı nasıl davrandığını sordum. Bana şöyle dedi: "Rasûlullah daima güler yüzlü, güzel ahlaklı, yanındakilere karşı nazik davranan bir insandı. Kaba ve sert konuşan, kötü davranan, bağırıp çağıran, kötü konuşan, insanları ayıplayan ya da onları aşırı metheden biri değildi. Hoşuna gitmeyen şeyleri farketmemiş gibi yapardı. Kendisinden bir şey ümit edenin ümidini kırmazdı, ondan beklentisi olanı geri çevirmezdi. Hz. Peygamber kendisini şu üç şeyden geri çekmişti: Çekişmek, çok konuşmak ve çok mal edinmek, kendisini ilgilendirmeyen şeylere karışmak. İnsanlara karşı da şu üç şeyi terk etmişti: Başkalarını kınayıp ayıplamak, başkasının kusurlarını araştırmak, sevabı olmayan konularda konuşmak. Konuştuğunda yanında oturanlar sanki başlarında kuş varmış da uçabilirmiş gibi kafalarını öne eğip dinlerlerdi. O susunca konuşurlardı. Onun yanında münakaşaya etmezlerdi. O konuşurken konuşacak biri olursa onu susturur, o konuşmasını bitirene kadar konuşturmazlardı. Ashabın onun yanında konuşması ilk konuşanın söze başlamasıylaydı. Hz. Peygamber onların güldüklerine güler, şaşırdıkları şeye o da şaşırırdı. Yabancı kimsenin konuşmasındaki ve sorusundaki kabalığa sabrederdi. Rasûlullah'ın ashabı ise böyle insanları onun meclisine getirirlerdi. Hz. Peygamber derdi ki: "Bir ihtiyaç sahibinin ihtiyacını dile getirdiğini duyduğunuzda bunu hemen karşılayın." Hz. Peygamber iyiliğe karşı teşekkürde bulunanınki hariç övgüleri

[71] Buhârî, "Enbiyâ", 56 (No:142); "Megâzî", 55 (No. 310); Müslim, "Hudûd", 2; Ebu Dâvud, "Hadler", 4 (No. 4373); Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşar Avad Maruf, (Beyrut: Dar'ul Garbi'l-İslâm, 1998), "Hudud", 6 (No.1430).

kabul etmezdi. Zulme girmedikçe kimsenin sözünü kesmezdi. Kişi konuşmasıyla sınırı aştığında ise ayağa kalkarak konuşmasını bölerdi."[72]

Bütün bunlar onun davranışlarının güzelliğine birer örnektir. Hz. Peygamber'in davranış şekillerinin belli başlı noktaları aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir.

2.1. Kolaylaştırıcı Olması

Müslümanlar için en güzel örnek olan Hz. Muhammed'in uyarıcılığında temel aldığı ilkelerden biri kolaylaştırıcılık prensibidir. Kolaylaştırıcılığı, başta kendi hayatında olmak üzere, çevresindeki insanlar için de tatbik etmiştir. Gerek sosyal hayatta ve gerekse ibadetler konusunda zorlayıcı olmayı değil, insanları bıktırmadan ve yormadan kolaycılığı tercih etmiştir. Bu da uyarılarının dikkate alınarak uygulanmasına zemin hazırlamıştır.

Bu konu çerçevesinde Hz. Aişe'nin şu sözü dikkati çekmektedir: "Rasûlullah iki şey arasında serbest bırakıldığı zaman günah olmamak kaydıyla, mutlaka en kolay olanı tercih ederdi. Eğer kolay olan herhangi bir günahı gerektiriyorsa o zaman insanların ondan en uzak duranı olurdu."[73] Burada dikkate alınması gereken temel nokta, herhangi iki veya daha fazla durum arasında tercihte bulunurken kolay olanını günah olmaması kaydıyla tercih etmektir.

Konuyla ilgili bir diğer hadis, Ebû Hüreyre 'nin naklettiği rivayettir. Ebû Hureyre şöyle buyurmaktadır: "Nebî'nin huzurunda otururken birisi geldi ve: "Ey Allah'ın elçisi! Öldüm." diye halinden yakındı. Rasûlullah: "Sana ne oldu?" diye sordu. O kimse: "Ya Rasûlallah! Oruçlu iken eşime yaklaştım." cevabını verdi. Rasûlullah: "Azad edecek bir köle bulabilir misin?" buyurdu. Adam, "Bulamam." dedi. Rasûlullah, "Öyle ise iki ay ardarda oruç tutmaya gücün yeter mi?" diye sordu. Adam, "Buna gücüm yetmez." dedi. Rasûlullah, "Altmış yoksulu doyurmaya gücün yeter mi?" buyurdu. Adam, "Hayır." dedi. Ebû Hüreyre 'nin rivayetine göre, adam orada durdu. Biz de ne olacağını beklerken, Nebî'ye bir kap hurma getirildi. Rasûlullah, "Hani soru soran nerede?" buyurdu. Adam, "Benim, buradayım." dedi. Rasûlullah: "Bu hurmayı al ve yoksullara sadaka olarak dağıt." buyurdu. Adam, "Benden fakiri mi var? Allah'a yemin ederim ki Medine'de benim ailemden daha fakir bir aile yoktur," dedi. Bunun üzerine Rasûlullah dişleri görülünceye

[72] Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ et-Tirmizi**,** *Şemail-i Şerife*, (Ankara: Hilal Yayınları, 1976), 4/221.
[73] İmam Mâlik, "Hüsnü'l-hulk", 2; Buhari, "Menakıb", 23, (No. 67); "Edeb", 80, (No.151); Müslim, "Fezâil", 2327; Ebu Dâvud "Edeb", 4, (No. 4785).

kadar güldü. Sonra da adama: "Haydi bu hurmayı götür, ailene yedir!" buyurdu."[74] Bahsi geçen hadisten de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber kişileri zor durumda bırakmayacak şekilde bir yol izlemekteydi. Muhatapları çıkmaza sokmadan kolay olan yolu göstermesi uyarılarının dikkate alınması açısından oldukça önem arz etmektedir.

2.2. Kuşatıcı Olması

Toplumun önderi konumunda bulunan bireyin halkın tüm kesiminden insanlarla iletişim halinde bulunabilmesi ve bu kimseleri etki alanı içinde tutabilmesi açısından kuşatıcı olmak bir hayli önem arz etmektedir. Hz. Peygamber yaşadığı toplumda münafıklarında bulunduğunu bilmesine rağmen bu kimseleri ifşa etmediği gibi onları toplumun dışına da itmemiş ve kuşatıcı bir yol izleyerek onları diğerlerinden de hiçbir zaman ayırmamıştır.

Bir başka açıdan bakıldığında, Hz. Peygamber'in bireylerin niyetlerini anlama çabasıyla suçlanmalarına ve dışlanmalarına müsade etmemiştir. Bu konu ile alakalı rivayet şu şekildedir: "Ensardan Itban b. Malik evinin mescid olması için Hz. Peygamber'in teşrifini ve orada namaz kılmasını istemişti. Namazdan sonra yemeğe geçildi ve oradakilerden biri, Malik b. Duhayşın'ın nerede olduğunu sordu. Bir diğer sahabi, "O münafıktır, Allah ve Rasulünü sevmez." diye yanıt verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in, "Onun hakkında bu şekilde konuşma! Görmüyor musun o, Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, diyor ve bununla Allah'ın rızasını istiyor. Bu adam Bedir savaşına katılmadı mı? Allah kendisinin rızasını isteyerek, 'La ilahe illallah' diyen kimseye cehennemi haram kılmıştır."[75] buyurarak bir kimse hakkında kötü isnadlarda bulunmayı hoş karşılamamıştır.

Hz. Peygamber'in kuşatıcı tavrını bedevilere karşı da takındığını görmekteyiz. Bedevilerin kaba davranışlarda bulunmalarına ve topluma uyumlarının zorluğuna rağmen Hz. Peygamber onlara hoşgörüyle ve yumuşaklıkla karşılık vermiştir. Nitekim daha önce hoşgörü konusunda da zikredilmiş olan bir bedevinin kaba bir şekilde üzerindeki kıyafeti çekiştirerek ve Hz. Peygamber'den birşeyler istemesi üzerine onun takındığı sakin ve yapıcı tavrı toplumdaki her bir bireyi kuşattığının göstergesidir.[76] Hz. Peygamber kaba

[74] Buhârî, "Savm", 30 (No. 43), "Hibe", 18 (No. 34); "Edeb", 95 (No: 188); Ebû Dâvûd, "Savm", 37, (No. 2390) ; Müslim, "Savm", 1111.
[75] Buhari, "Salat", 46 (No.72); "Kitab'ul-Eti'me", 14 (No. 28); Müslim," Mesâcid", 265.
[76] Buhârî, "Humüs", 19 (No.56); "Libâs", 18 (No.27); "Edeb", 68 (No.114); Müslim, "Zekât", 128.

tavırlı olmalarına rağmen bedevileri toplumdan soyutlamamış, onların bu tür davranışlarına karşı yumuşaklıkla hareket ederek kuşatıcı üslubunu takınmıştır.

2.3. Farklı Görüşlere Açık Olması

Hz. Peygamber'in hayatına bakıldığında vahyin gelmediği bir konuda ashabıyla istişarede bulunmaya önem verdiği görülmektedir.[77] O, toplumu ilgilendiren kararlarda ashabına danışmaya özen göstermektedir.

Konunun bilinen örnekleri savaşlarda alınan kararlarda görülmektedir. Uhud savaşında kendisi şehir savunması istemesine rağmen, çoğunluğun savaş yapma isteğine uymuştur.[78] Hendek savaşında, Selman-ı Farisi'nin teklifiyle Arap toplumunda karşılaşılmamış bir yöntem olan hendek kazma fikrini kabul etmiştir.[79] Ebu Hureyre Hz. Peygamber'in istişareye verdiği önemle ilgili "Rasûlullah'tan daha fazla arkadaşlarıyla istişare eden başka bir kimse görmedim."[80] diyerek onun farklı görüşlere açık bir insan olduğunu ifade etmektedir.

Bir başka istişare örneği de Bedir savaşı kararı sonrasında ordunun karargâhı ve mevzilenmesi konusunda görülmektedir. Burada verilecek karar ile alakalı görüş beyan eden Hubâb b. el-Münzir'in fikrine göre yöntem geliştirilmiştir. Hubâb bu konuda şöyle demektedir: "Hz. Peygamber ile Bedir günü savaşa ben de katıldım. Hz. Peygamber Bedir kuyusunun yanına geldi ve kuyunun arkasında konaklamaya karar verdi. Ben de, "Ey Allah Elçisi! Burası Allah'ın seni yerleştirdiği bir yer mi yoksa savaş gereği sizin takdiriniz mi?" diye sordum. Hz. Peygamber buyurdu ki, "Elbette ki o savaş, rey ve hile gereği benim görüşümdür." Ben de, "Ya Rasûlallah! Burası konaklama yeri için uygun değildir. İnsanları kaldır ve hep birlikte müşriklerin en yakınındaki suya gidelim. Sonra o suyun dışındaki kuyuların sularını bozalım. Orada bir havuz yapalım ve su ile dolduralım ki Kureyş ile savaştığımızda biz içelim onlar ise içmesinler." Bunun üzerine Hz. Peygamber dedi ki, "Hakikaten güzel bir yol gösterdin." Hz. Peygamber beraberindeki insanlarla Bedir kuyularına geldiler. Sonra emretti, su kuyuları kapatıldı. Müslümanların yanında

[77] Recep Aslan, " İstişarenin Önemi ve Hz. Peygamber'in Uygulamalarından Örnekler", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (Haziran 2014), 228.
[78] Ebû Muhammed Cemâleddin Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, (Beyrut: 1971), 3/67-68; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Kâtib el-Hâşimî, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Daru Sadr, 1387/1968), 2/38; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1990), 2/892.
[79] İbn Hişâm, *Siretü'n-Nebeviyye*, 3/235; İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, 2/66.
[80] Tirmizî, "Cihâd", 34 (No. 1714).

konakladığı su kuyusunun üzerinde ise bir havuz yaptı. Böylece düşman suya ulaşamaz oldu.[81]

Verilen bu örneklerden de anlaşılacağı gibi hakkında herhangi bir vahiy bulunmayan ve toplumu ilgilendiren meselelerde Hz. Peygamber birçok farklı görüşü değerlendirmiş, görüşlerden en uygun olanı ile hareket etmeye özen göstermiştir.

2.4. Eleştirilerinin Ölçülü ve Yapıcı Olması

Bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işine "eleştiri" denmektedir.[82] Eleştirinin asıl amacı eksik noktaları göstererek tamamlamaya teşvik etmektir. Olumsuz anlamda yapılan bir eleştirinin ise yıkıcı ve tahrip edici bir tarafı bulunmaktadır. İnsanın mizacında olumsuz eleştiriye karşı, bir savunma mekanizması bulunmaktadır. Eleştiriyi kabul etmek istemeyen kimsede yapılan bu eleştiri karşısında bazı duygusal tepkiler meydana gelir. Bu duygusal tepkilerden biri de öfke olarak bireyin davranışlarına yansır.[83] Bazı eleştiriler kişiyi üretici olma konumundan çıkararak umutsuzluğa ve karşıdaki insana nefret duymaya kadar götürebilmektedir.

Uyarıcı konumda bulunan bireyin saldırgan tarzı ve muhatabı rencide edici bir eleştiri tarzından uzak durması gerekir. Eleştirici olmamak, yanlışı görmezden gelmek veya gerektiği yerde doğruyu söylemekten kaçınmak anlamına değil, eleştiriyi bir saldırı unsuru olarak görmemek anlamına gelmektedir.[84] Uyarıcı olarak Hz. Peygamber'i örnek alan Müslümanların, eleştirilerinde yanlışı düzeltici, yapıcı, samimi ve dostça bir tavır sergilemeleri gerekmektedir. Tam da bu noktada Hz. Peygamber'in eleştiri konusunda davranış tarzı dikkatleri çekmektedir. Hz. Peygamber bazen ashabının hatalarını düzeltmek adına hutbelerinde isim zikretmeden insanlara nasihat etmiştir.[85]

Hz. Peygamber'in ölçülü ve yapıcı olması ile ilgili bir örnek ise şu şekildedir: "Rasûlullah'ın zekât toplama işinde görevlendirdiği kimsenin bu işten döndüğünde, "Bu size aittir, şu da bana hediye edilenlerdir." demesi üzerine Rasûlullah öfkeyle minbere

[81]İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 2/272; Ahmet Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, (Ankara: Birleşik Dağıtım,1992), 69.
[82] *Türk Dil Kurumu Sözlükleri,* "Eleştiri", (Erişim 5 Nisan 2020).
[83] J. P. Tangney, *"Conceptual and Methodological Issues in the Assessment of Shame and Guilt"*, Behaviour Research and Therapy 34/9 (1996), 741-754 akt. Bursa Uludağ Üniversitesi Benlik Laboratuvarı, "Kendini Üstün Hissetmek Eleştiriye Verilen Tepkileri Nasıl Etkiler?"(Erişim 18 Nisan 2020).
[84] Yağcı, *İnsan Kazanma Sanatı*, 40.
[85] Muhammet Meral, *Hz. Peygamber'in Hatalar Karşısındaki Tavrı*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 99.

çıkıp, "Ben sizden birini Allah'ın bana yapılmasını emrettiği bir iş için görevlendiririm. Sonra o gelir, "Bu size aittir, şu da bana hediye edilenlerdir!" der. Evinde otursaydı bu adamın hediyesi ayağına gelseydi ya! Vallahi, sizden biri hakkı olmayan bir şeyi alırsa mutlaka onu boynunda taşır halde kıyamet günü Allah'la karşılaşacaktır…" buyurdu."[86] Bu rivayette de Hz. Peygamber'in devlet imkânlarını kendileri için bir kazanç kapısı görenleri uygun ve yapıcı bir dille eleştirdiği görülmektedir. Hz. Peygamber önce isim zikretmemiş, hedef göztermemiş ve uyarıya konu olan bu tutumun üzerinde durmuştur. Onun bu rivayetteki tavrından da anlaşılacağı üzere eleştiride bulunurken asıl amacı, kişileri rencide etmek değil, doğru olmayan tutumları düzelterek eleştirilerini yapıcı hale getirerek yanlış olan davranışı düzeltmektir.

Yapılan köklü bir ıslahatın kalıcı olarak dönüşüm sağlamasına zemin hazırlayan durumlardan biri de hata yapanlara karşı yumuşak bir tavır sergilemektir.[87] Hz. Peygamber'in ashabına olan sevgi ve şefkati aşikârdır. O, ümmetini ateşten korumak için çabalamaktadır. Zorlu ve kaba bir toplum olan Arap toplumuna karşı eleştirilerinde, yumuşak olmayı tercih etmiştir.

Bu konuyla alakalı olarak Mu'âviye İbnü'l-Hakem es-Sülemî'nin anlattığı şu olay dikkat çekicidir: "Ben Rasûlullah ile birlikte namaz kılarken cemaatten bir kişi hapşırdı. Ben, "Yerhamükallah." dedim. Cemaattakiler bana kötü kötü baktılar. Bunun üzerine kızarak, "Vay başıma gelen, neden bana böyle bakıyorsunuz?" dedim. Bu sefer ellerini dizlerine vurarak beni susturmak istediler. Rasûlullah namazı bitirince bana iyi davrandı, annem babam ona fedâ olsun, ben ondan daha iyi öğreten bir eğitici görmedim. Allah'a yemin ederim, O beni ne azarladı, ne de ayıpladı sadece, "Namazda dünya kelamından bir söz söylemek uygun değildir, namaza uygun olan söz ise tesbîh, tekbîr ve Kur'an kıraatıdır!" buyurdu.[88] Bu örnekte açık bir şekilde Hz. Peygamber'in uygun olmayan davranışı kabalıktan uzak bir tarz ile düzelttiği görülmektedir.

Böylesi yumuşak ve şefkatli tavır ve davranışlar inzâr eyleminin hedefine

[86] Buhârî, "Hiyel", 15 (No. 26); Müslim, "İmâret", 1832; Ebû Dâvûd, "İmâret", 11 (No: 2946); . Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Maʿrifetü's-sünen ve'l-âsâr*, thk. Abdulmûti Amin, (Şam: Dar'ul Vai, 1991), 6/182 (No.8421).

[87] Meral, *Hz. Peygamber'in Hatalar Karşısındaki Tavrı,* 110.

[88] Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Müsned*, thk. Adil bin Yusuf el-Aziz, (Riyad: Dar'ul-Vatan, 1997), 2/326 (No. 765); Müslim, "Mesâcid", 7 (No. 537); Taberanî, *el-Muʿcemü'l-kebîr*, 19/402 (No. 947)*;* Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2/507 (No. 3918); Ebû Dâvud, "Salât", 171 (No. 930, 931); Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Abdulfettah Ebu Gudde, (Halep: Mektebetü'l Matbuatü'l İslâmiyye, 1986), "Sehv", 20, (No.1203).

ulaşmasında oldukça önemli yer tutmaktadır.

3. Hz Peygamber'in Kelamında Öne Çıkan Hususlar

Uyarma görevini üstlenmiş bireyin muhatabı etkileyebilmesi kelâmına, konuşmasına, söylediklerinin doğru anlaşılmasına bağlıdır. Uyarıların etkili olması ve dikkate alınması isteniyorsa dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır.

Bu konu çerçevesinde, Hz. Peygamber bahsi geçen noktalarda nasıl davrandığına, nasıl bir örneklik teşkil ettiğine, konuşurken nelere dikkat ettiğine, hadisler bağlamında değinmek yararlı olacaktır.

Hz. Peygamber'in kelâmında öne çıkan hususlar ile ilgili Hz. Aişe'den nakledilen bir rivayet şu şekildedir: "Rasûlullah gayet açık ve tane tane konuşurdu. Kendisini her dinleyen konuşmasını rahatlıkla anlayabilirdi."[89]

Hz. Peygamber'in sözünün güzelliği ile ilgili olarak İbnu'l Cevzi (ö. 751/1350) şu değerlendirmeleri yapmaktadır: "Allah'ın yarattıkları arasında, en tatlı ve en fasih konuşanı, anlatmak istediğini en kısa şekilde yerli yerinde anlatabilen ve en tatlı sözü olan peygamber O idi. Öyle ki, O'nun konuşması kalplerin kavşaklarını tutar, ruhları esir ederdi, buna düşmanları da tanıklık ederdi. Konuştuğu zaman açık sözle, tane tane konuşurdu, sözlerini biri saymaya kalksa sayabilirdi. Ne ezberlenemeyecek kadar çarçabuk, ne de konuşmasının kelimeleri arasında anlam kopukluğuna sebep olacak kadar aralıklar vererek, kesik kesik konuşurdu. Aksine O'nun bu konudaki tutumu, en mükemmel bir tutumdu."[90]

Her insanın duygularının ifadelerine ve tavırlarına yansıdığı gibi bir beşer olan Hz. Muhammed'in de konuşmaları esnasında bazen neşeli, bazen üzgün, bazen de kızgın bir halde bulunduğu bilinmektedir. Hatta bazen şakalar yapardı. Yaptığı şakalarının mutlaka gerçeğe bakan bir tarafı da bulunmaktaydı.[91]

---

[89] Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *Kitâbü'l-Edeb*, thk. Muhammed Rida el-Kahveci, (Lübnan: Dar'ul Beşairul İslamiyye, 1999), 1/161 (No.69); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/300 (No. 26296); Ebu Dâvud, "Edeb", 18 (No: 4839).
[90] İbn-i Kayyim el-Cevziyye, *Zad'ul Mead*, (İstanbul: İklim Yayınları, 1988), 1/166.
[91] Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, (Konya: Selam Yayınevi, 1988), 67.

3.1. İkna Kabiliyeti

Herhangi bir durumu kabullendirme maksadıyla kullanılan ikna etme tekniğe Kur'anî bir metottur. Kur'an'da bireyleri itikadî konularda zihnen ikna etmeye yönelik pek çok ayet yer alır. Nitekim insanları Allah'a imana davet ederken evrenin yaratılışı ve belirli bir düzende işleyişini konu edinen ayetler kadar cennet ve cehennem tasvirleri yanında geçmiş milletlerin helâkını konu alan ayetler de bireyleri ikna etmeye yöneliktir.[92]

Hz. Peygamber'in de yaratılıştan gelen bireyleri derinden etkileyen bazı kişilik özellikleri olduğu bilinmektedir. Bu özelliklerden biri de insanları ikna etmede göstermiş olduğu başarıdır. Kur'an'da kullanmış olunan bu teknik Hz. Peygamber tarafından da bir yöntem olarak ortaya konmuştur.

Hz. Peygamber bu yöntemi kullanırken pek çok farklı bileşenden yararlanmaktadır. O, insanlarla konuşurken onlara birtakım uyarılarda bulunurken ya da dikkat çekici konulardan bahsederken çevresindeki insanlar onun söylediklerinden ve konuşma tarzından etkilenmiştir. Hz. Peygamber mesajların içeriğine binaen ses tonu, beden dili uyumuna dikkat ettiği gibi konuyla alakalı olarak söylemiş olduğu sözlerle aktardığı mesajın tesirini oldukça artırmıştır. Bu konuya örnek olabilecek pek çok rivayet mevcuttur. Enes'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Resûlullah bizlere benzerini hiç duymadığım bir konuşma yaptı ve şöyle buyurdu: "Eğer sizler benim bildiklerimi biliyor olsaydınız, az güler çok ağlardınız." Bunun üzerine Resûlullah'ın ashâbı yüzlerini kapatarak hıçkıra hıçkıra ağladılar.[93] Enes'in rivayetinden de anlaşıldığı gibi Hz. Peygamber'in hitabeti ile insanların ikna olmaları bir hayli kolaylaşmaktaydı. Hz. Peygamber'in "Eğer sizler benim bildiklerimi biliyor olsaydınız, az güler çok ağlardınız." sözü yaptığı önemli konuşmanın ardından etkileyiciği daha da artırmıştır.

Hz. Peygamber'in sarfettiği sözlerin etkisi dışında bireyleri ikna ederken kullanmış olduğu farklı yöntemler de bulunmaktaydı. Bununla alakalı bir rivayette Hz. Peygamber kendisinden zina etmek için izin isteyen bir genci ile konuşup empati kurdurarak onu yapmak istediği işten vazgeçirmiştir. "Hz. Peygamber'in ashabıyla beraber bulunduğu

[92] Bkz. el-En'âm 6/40, en-Nahl 16/17, Meryem 19/67, el-Bakara 2/25, Âl-i İmrân 3/185, el-En'âm 6/6.
[93] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/312 (No.13009); Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Salim Esad ed-Darani, (Suudi Arabistan Krallığı: Dâr'ul Muğni, 2000), "Rikâk", 26 (No. 2777); Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-Saḥîḥ,* thk. Muhammed Züheyr bin Nasir, (Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Küsûf", 2 (No. 1044); Müslim, "Salât", 112.

birgün bir genç çıkageldi ve, "Ya Resûlullah! Ben falanca kadın ile zina etmek istiyorum." dedi. Sahabe, bu duruma çok öfkelendi. İçlerinden çok sinirlenerek genci dövmek ve Hz. Peygamber'in yanından dışarı çıkarmak isteyenler oldu. Hz. Peygamber genci yanına çağırarak, gencin dizlerini kendi dizine değdirecek şekilde oturttu ve, "Ey genç, birinin annenle bu kötü işi yapmasını ister misin? Bu çirkin hareket hoşuna gider mi?" diye sordu. Genç kızgın bir şekilde: "Hayır Ya Resûlullah." diye cevap verdi. Resûlallah: "Öyle ise o çirkin işi yapacağın kimsenin evlatları da bundan hoşlanmazlar." Sonra: "Peki, bu çirkin işi senin kız kardeşinle yapmak isteseler, sever misin?" diye sorduklarında genç: "Hayır, asla!" diyerek hiddetleniyordu. "Şu halde insanlardan hiç kimse bu işi sevmez." buyurdu. Sonra Hz. Peygamber elini bu gencin göğsüne koyarak şöyle dua etti: "Allah'ım! Sen bu gencin kalbini temiz kıl. Namusu ve şerefini koru ve günahlarını da bağışla."[94] Örnek olarak verilmiş olan hadiste Hz. Peygamber'in muhatabını ikna etmek için düşünmeye sevkettiği ve empati duygusundan yola çıkarak ikna etmiş olduğu görülmektedir. Söz konusu bu hadiste Hz. Peygamber'in muhataba yumuşak ve şefkatli bir şekilde yaklaşmış olması da oldukça dikkat çekicidir. Görüldüğü gibi, Hz. Peygamber'in ikna metodu yaşanan hayattan örneklerle olmaktadır.

3.2. Jest ve Mimikler

İletişimde kişi çoğu zaman mesajları sözleriyle vermez. Sözlerden daha da etkin olan mesaj iletme yöntemi, bedendir. "Bedenimizde bilinçsizce meydana gelen ruh halimizi ve hislerimizi aktaran belirtilere" jest ve mimikler denir.[95] Mimik, "Bir duygu ve düşüncenin yüz hareketleriyle anlatılması" demektir. Mimik, bir duyguyu veya düşünceyi aktarabilmek için kullanılır.[96] Jest, daha ziyade "bedenin el, kol, kafa gibi organları ile yapılan ve bir duygu halini, bir tepkiyi ya da cevabı olanı dışa vuran davranışlar" olarak tanımlanabilir.[97] Beden dili ise bunların hepsini birden sözsüz bir iletişim şeklidir.

İnsanlarla iletişim kurmak, onlara anlatılacak konuları aktarmak ya da dikkat etmeleri gereken konularda uyarılarda bulunmak, sözcükleri arka arkaya düzenli bir

[94] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 36/545 (No. 22211); Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Muʿcemü'l-kebîr*, thk. Hamdi bin Abdulmecid es-Selemî, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 7/162 (No. 7679); Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, thk. Abdulali Abdulhamid, (Riyad: Mektebetü'r Rüşd, 2003), 7/295 (No. 5032).

[95] Yusuf Macit, "Beden Dili: Hz. Peygamber Örneği", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1,(Nisan 2012), 33.

[96] Filiz Tan Çevik, "Mimik Nedir?", *Edebiyatta Jest ve Mimik*, ed. Ümral Deveci vd. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2020), 9.

[97] S. Handan Ergiydiren Doğan, "Jest/Tavır nedir?", *Edebiyatta Jest ve Mimik*, ed. Ümral Deveci vd. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2020), 1.

şekilde yerleştirmekten ibaret değildir. Bir iletişimde kelimelere düşen ağırlık, ortalama %10 iken, ses tonu ve beden dili % 90'lık bir oranı oluşturur. Bu da verilecek mesajın %90'lık kısmının kelimeler dışında beden diline ait olduğunu göstermektedir.[98] Beden dilinin iletişimdeki gücü kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Sözlü anlatımda jest ve mimikleri yerli yerinde kullanmak, konuşanın ikna kabiliyetini artırır ve anlatım sırasında verilen mesajın kalıcı hale gelmesini sağlar.[99] Bu metot, Hz. Peygamber tarafından oldukça etkili bir şekilde kullanılmıştır. O, daha çok eğitim amaçlı konuşmalarında bu yöntemle dinleyicileri dikkatini çekmeyi ve onları anlatım boyunca uyanık tutmayı hedeflemiştir.[100]

Konuyla alakalı Cabir b. Abdillah'ın anlatımı dikkat çekicidir: "Hz. Peygamber'in konuşma yaptığı sırada gözleri kızarır, sesi yükselir, sanki bir orduyu uyarıyormuşçasına celallenirdi." diyerek, Hz. Peygamber'in duygularını beden dili ile ifade ettiğini aktarmaktadır.[101]

Bir başka örnekte, Hz. Peygamber torunu Hasan'ı öpüp okşadığı sırada oraya gelen bir bedevî, "Benim on çocuğum var, bunlardan hiç birini şimdiye kadar öpmedim." deyince, çocukların ihtiyaç duyduğu şefkati onlardan esirgemiş olması sebebiyle duyduğu hayret yüzünden okundu. Ve, "Merhamet etmeyene merhamet olunmaz." buyurarak, bu duygusuzluk durumundan hoşlanmadığını açıkça ortaya koymuştur.[102]

Hz. Muhammed, muhatap olduğu kimselerin veya kendisine soru soranların anlamalarını kolaylaştırmak için elinden geleni yapardı. Kendini tamamen muhataba verir, başka yöne bakmazdı. Konuşurken yüzünde tebessüm belirir, bakışlarıyla sıcak bir ortam oluştururdu.[103]

---

[98] Mahmut Kavaklıoğlu, "Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi 3*/6, (2004), 53.
[99] Yağcı, *İnsan Kazanma Sanatı,* 80.
[100] Necmeddin Şeker, "Sözlü ilet işimde Nebevi Metot Hz. Muhammed'in Konuşma Üslubu ve Adabı", *Toplum Bilimleri Dergisi* 5/10, (Temmuz-Aralık 2011), 125.
[101] Müslim, "Cum'a", 13; Beyhâki, *Sünen-i Kübra*,3/292 *(* No. 5753).
[102] Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habib er-Rahman el-Azamî, (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1403 h.), 3/552 (No. 6672); Buhârî, "Edeb", 18 (No. 5997); Müslim, "Fedâil", 65; Ebu Dâvud, "Edeb", 55 (No. 5218); Tirmizi, "Birr", 12 (No. 1911); Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahih*, thk. Şuayb el-Arnavut (Beyrut: Müessetü'r-Risale, 1988), 2/202 (No. 457).
[103] Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 167.

3.3. Cevâmiu'l Kelim Olması

Cevâmiu'l Kelim; "az lafızla çok mana ifade eden sözler" anlamına gelmektedir. Bu sözlerin edebî bir yanı olmakla beraber uzun cümlelerden daha etkili olabildiği bilinmektedir. Hz. Muhammed de kısa cümlelerle, çok büyük anlamlar ihtiva eden sözler zikretmiştir. Örnek olması bakımından cevâmiu'l kelim özelliği taşıyan birkaç hadisi burada zikretmek yerinde olacaktır: "Din samimiyettir."[104], "Kişinin malayâniyi terk etmesi onun ahlâkının güzelliğindendir."[105], "İnsanlardan utanmıyorsan dilediğini yap."[106] ve "Sarhoşluk veren her içecek haramdır."[107] rivayetleri bu örneklerden birkaçıdır. Bu hadisler her ne kadar kısa cümlelerden oluşsa da anlam bakımından çok kapsamlı mahiyet taşımaktadır.

Verilen örnekler çerçevesinde şunları söylemek mümkündür. Hz. Peygamber insanlarla olan iletişimde anlaşılması, öğrenilmesi, yorumlanması ve hayata aktarılması kolay olan ve az sözle çok mana ifade eden bir konuşma tarzını benimsemiştir.[108]

İfade edildiği gibi Hz. Muhammed'in az söz ile çok şey anlatma gibi bir yeteneği bulunmaktadır. Hz. Peygamber gereksiz konuşmalarda bulunmamış, insanlara da "Sizlerden biri ya hayır söylesin ya da sussun."[109] buyurarak tavsiyede bulunmuştur. Onun ağzından haktan başka bir şey çıkmayan Hz. Peygamber de kendisini Cevâmi'ul Kelim olarak[110] tanıtmaktadır.

el-Câhız (ö. 255/869) Hz. Peygamber'in az söz ile çok şey söylemesi hakkında şunları zikreder: "Hz. Peygamberin sözleri, harfleri az, manası çok, yapmacıktan ve

[104] Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Müsned*, (Beyrut: Dar'ul-Kütübü'l İlmiyye, 1400 h.), 1/233; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esad el-Darâni, (Suudi Arabistan Krallığı: Dar'ul-Muğni, 2000), "Rikak", 41 (No. 2796); Müslim, "İmân", 95; Buhârî, "İman", 39, (No. 57); Nesai, "Bey'at", 31 (No. 156); Ebu Dâvud, "Edeb", (No. 4944).

[105] Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Muʿcemü'l-evsat*, thk. Tarık bin Avdullah bin Muhammed, (Kahire: Dar'ul-Harameyn), 1/115 (No. 359);Tirmizî, "Zühd", 11 (No. 2317); İbn Mâce, "Fiten", 12 (No. 3679).

[106] Ebû Urve Maʿmer b. Râşid el-Basrî es-Sanʿânî, *el-Câmiʿ*, thk. Habib er-Rahman el-Azamî, (Beyrut: Mektebe'l-İslâmi, 1403 h.), 11/143 (No. 20149); İbn Hibban, *es-Sahih*, 2/371 (No. 607); Taberânî, *el-Muʿcemü'l-evsat*, 5/104 (No.4802); Buhârî," Enbiyâ", 56 (No. 150, 151); Buhârî, "Edeb", 78 (No. 145); Ebû Dâvud, "Edeb", 6 (No. 4797).

[107] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 5/66 (No. 23739); Müslim, "Eşribe", 7 (No. 1831, 1832); İbn Mâce, "Eşribe", 9 (No: 3386, 3387, 3388, 3389); Nesâî, "Eşribe", 21 (No: 5488, 5489, 5490); Ebû Dâvûd, "Eşribe", 5 (No: 3679, 3680); Tirmizî, "Eşribe", 2 (No. 1863).

[108] Necmeddin Şeker, "Hz. Muhammed'in Konuşma Üslubu ve Adabı", 125.

[109] Maʿmer b. Râşid, *el-Câmiʿ*, 11/7 (No. 19746); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/192; Buhârî, "Edeb", 30 (No. 49); Tirmizî, "Kıyamet", 50 (No. 2500); Müslim, "İmân", 74, 75; Ebû Dâvûd, "Hıfzu'l-Lisân", 2 (No. 663).

[110] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/28 (No. 7585); Buhârî, "Cihâd", 121 (No.182); "İ'tisâm", 1(No: 6); Müslim, "Mesâcid", 8; Nesâî, "Cihâd",1 (No. 3087);İbn Hibban, *es-Sahih*, 14/277 (No. 6363).

zorlamadan uzak olup Allah'ın da dediği gibidir: 'Ey Muhammed de ki: 'ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim'[111]. Nasıl olmasın ki, sözü ağzında boğmayı ve yapmacık ifadelerle konuşmayı ayıplamış, uzun olması gereken yerde uzun, kısa olması gereken yerde kısa konuşmuştur. Garip ve anlaşılmaz kelimeleri kullanmaktan kaçınmış, sözü uzatılması gereken yerde uzatmış, kısa ve öz olması gereken yerde de çok veciz ifadeler kullanmıştır. Konuşmaları, hikmet mirasına dayanan, ismetle donatılmış sözlerden ibarettir. Onun sözleri ismetle donatılmış, ilahî teyid ve yardımla desteklenmiştir. Allah onun sözlerine muhabbet katmış ve onları kabule şayan kılmıştır; onlarda azâmet ve tatlılığı birleştirmiş, güzellik ve anlaşılmayı bir araya getirmiştir. Hz. Peygamber'in sözleri, dinleyenin tekrarına ihtiyaç duymayacağı kadar özlüdür... Konuşurken amacı, hasmı susturmak olmazdı, muhatabının anladığı dilden konuşurdu. Sadece doğruları delil olarak kullanırdı ve sadece hakkın üstün olmasını arzu ederdi. Hileye başvurmaz, aldatmaya çalışmazdı. Önünden ve arkasından kimseyi çekiştirmezdi. Ne çok hızlı ve ne de çok yavaş konuşurdu... Sonra insanlar, onun sözü kadar faydalı, tatlı, ölçülü, kapsamlı, istenileni en iyi şekilde ifade eden; geniş, açık, derin manalı, yerinde ve kolayca söylenmiş söz görmemiştir. Haber sahiplerinden aldığım cümleleri bu kitapta topladım. İlimden nasibi az ve sözün değerini takdir edemeyen bazıları sanırlar ki biz bütün bunları onu övmek, onda olmayan şeyleri varmış gibi göstermek için söylüyoruz. Asla! Olmayanı varmış gibi göstermeyi âlimlere haram eden, yapmacık söz söylemeyi hikmet sahiplerine ve yalan söz söylemeyi de fakihlere çirkin kılan Allah'a yemin olsun ki, çabası boşa gidenden başka kimse böyle bir iddiada bulunmaz"[112] Câhız'ın yapmış olduğu bu değerlendirme Hz. Peygamber'in kelamının güzelliğini özetler niteliktedir.

Kelamın güzelliği doğrudan ve dolaylı olarak uyarıların etkileyiciliğini artırmaktadır. Uyarı dilinde anlatımı benimseyen bir kimse için sözün güzelliği büyük önem taşımaktadır. Hz. Peygamber de sözü güzel olanlardandır.

3.4. Bireyin Seviyesine Uygun Hitabet Tarzı

Her insan birbirinden farklı özellik ve kabiliyetlerle yaratılmıştır. İnsanların yaşantıları, ihtiyaçları, ilgileri de zaman içinde farklılıklar göstermektedir. Bunun yanında kişinin seviyesi zamana ve şartlara bağlı olarak kendine has nitelikler taşımaktadır. Bu

[111] Sâd 38/86.
[112] Ebû Osman 'Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyin*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, (Kahire: Mektebetu'l Hanci,1998),2/16–18; el-Câhız, ,*Risâle fi'lBelâğati ve'l-İcâz'*, (Mısır: Resâilu'l-Câhız, 1399/1979), 4/151. (naklen Hüseyin Akyüz, "El-Câhız'ın Sünnet/Hadis Hakkındaki Görüşleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2011), 242).

hususlar, insanlarla muhatap olurken göz önünde bulundurulması gereken ve dikkat edilmesi gereken durumlardır. Bütün bunların bilinci ile hareket eden Hz. Peygamber, insanlarla olan ilişkilerinde kişisel farklılıkları ve içinde bulundukları şartları hesaba katmıştır.[113]

Bazı durumlarda Rasûlullah'ın kendisine sorulan aynı soruya farklı yanıtlar verdiği olmuştur. O her muhatabın bireysel farklılıklarını göz önüne alarak ona göre cevap verme yoluna gitmiştir. Örneğin; "Sadakanın hangisi üstündür?" diye soran Ebu Hureyre'ye: "Fakir olanın güç ve kuvvetiyle yardımda bulunmasıdır."[114] şeklinde cevap verirken, benzer soruyu soran Sa'd b. Ubade'ye; "Su çıkartmaktır"[115] demiştir. Bunun ise elbette Hz. Peygamber yanında gerekçeleri vardır. Ebu Hureyre'nin son derece fakir, diğerinin ise bir kabile reisi ve zengin bir kişi olduğu düşünülürse, şahıslar arasındaki farklılıklar ve kişiye uygun cevap verme gibi bir özelliğin olduğu anlaşılır.

Muhatabın anlayacağı bir dil ve üslub kullanmak Hz. Peygamber'in eğitiminin önemli bir ilkesidir. O konuşmalarında muhatabın yaşını, kültürünü, eğitim seviyesini, sosyal statüsünü ve cinsiyetini göz önünde bulundurduğu gibi psikolojisini de gözetmiştir. Buna işaret eden bir rivayette şöyle buyrulur: "İnsanlarla akli seviyelerine göre konuşmakla emrolunduk."[116]

Diğer taraftan önde gelen bazı sahabeler ile konuştuğu hususları, bir bedevî ile konuşmamıştır.[117]

Sosyal hayatın içinde olan Hz. Peygamber, toplumdaki değişik tabakalarla olan ilişkilerinde gerekli duyarlılıkları her zaman gözetmiştir. Örneğin, kabile reisleri için kullandığı dil ile çarşı pazarda karşılaştığı insanlar için kullandığı dil aynı olmamıştır. Kabile başkanlarına diplomatik bir üslup ile hitap ederken, diğerlerine daha sade ve onların anlayacağı bir dili kullanmıştır. Bir bedevî ile konuşurken de onun anlayacağı bir ifade tarzı kullanmıştır.[118]

---

[113] Necmeddin Şeker, "Hz. Muhammed'in Konuşma Üslubu ve Adabı", 118.
[114] Ebû Dâvûd, "Zekat", 40 (No.1677); Nesâî, "Zekat", 53 (No.2487); Dârımî, "Salat", 135 (No.1431).
[115] Ebû Dâvûd, "Zekat", 41 (No:1679, 1681); Nesâî, "Vesaya", 9 (No. 3604); İbn Mâce, "Edeb", 8 (No. 3684).
[116] Buhârî, "Edeb", 34; Ebû Dâvûd, "Edeb", 20; Ebu'l-Fadl el-'Irâkî, *el-Muğnî 'an hamli'l-Esfâr*, thk. Eşref Abdulmaksûd, (Riyad: Mektebetu Taberiyye,1995), 1/62.
[117] Bkz. Buhari, "Megazi", 70 (No. 363).
[118] Necmeddin Şeker, "Hz. Muhammed'in Konuşma Üslubu ve Adabı", 119.

Zikredilecek bir rivayette bu husus şu şekilde yer almaktadır: Bir bedevî mescidin bir köşesine bevl eder, oradakiler onu bundan men etmek için azarlamaya başlayınca Hz. Peygamber devreye girerek onu bırakmalarını söyler. Daha sonra bir kova su isteyip orayı temizletir ve "Ben kolaylaştırmak için gönderildim, zorlaştırmak için değil" buyurur. Daha sonra bedeviyi çağırıp "Bu mescitler abdest bozmak için uygun değildir. Mescitler Allah'ı anma, namaz kılma ve Kur'an okuma yerleridir." uyarısında bulunur.[119] Bu örnek Hz. Peygamber'in muhatabın seviyesine uygun bir dille konuştuğunu gösterir niteliktedir.

Hz. Peygamber'in dile getirilen özellikleri ile bağlantılı olarak, Onun uyarılarının dikkate alınması ve uygulamaya konulmasına zemin hazırlayan birçok yönünün olduğunu söylemek mümkündür. İnsanlara karşı hoşgörü çerçevesinde yaklaşmış olması, yapılan hatalar karşısında sabır göstermesi, affetme yolunu tercih etmesi tüm bunlarla birlikte kendisine duyulan güven uyarılarının amacına ulaşmasını sağlayan birincil etkenler olmaktadır. Bunların yanında davranışlarında sergilemiş olduğu ölçülü tavırlar, insanlara birey olarak vermiş olduğu değer ve bunu davranışları ile ortaya koymuş olması Hz. Peygamber'in uyaran kimliğine katkı sağlamaktadır.

Rasûlullah'ın buraya kadar ele alınmış olan özellikleri çerçevesinde söylenebilir ki; onun son derece şefkatli ve merhametli kişiliği, insanlara zorluk vermeyip kolaylaştırmayı seçmiş olması, her durumda sabır ve sebat göstemiş olması eğitimci kişiliğine katkı sağlamaktadır.[120] İnsanlara karşı davranışlarında göstermiş olduğu ölçülü tavır uyaran konumunda bulunan Hz. Peygamber'in dikkate alınmasına da zemin hazırlamaktadır.

Diğer taraftan Rasûlullah'ın hitabetinin güçlü olması, toplumun dilini kullanma biçimi, az söz ile çok anlamlar ifade etmiş olması, sözlerinin yanında jest ve mimikleri etkili bir şekilde ortaya koyması uyarıcı kişiliğinin öne çıkan unsurları olmuştur.

[119] Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2/578 (No. 4142); Buhâri, "Vudû", 61 (No. 83); Müslim, "Taharet", 285.
[120] Abdulfettâh Ebu Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Eğitim Metodları*, çev. Enbiya Yıldırım, (Ankara: OttoYayınları, 2016), 26.

İKİNCİ BÖLÜM

RİVAYETLER BAĞLAMINDA UYARI METODLARI

1. Soyut Kavramlarla İlişkilendirerek Uyarma Metodları

Soyut kelimesi, "varlığı duyularla algılanamayan" demektir.[121] İnsanın beş duyu organıyla algılayamadığı fakat var olduğuna inandığı kavramları kapsayan bir kelimedir. Herhangi bir konu hakkında uyarıda bulunurken Hz. Peygamber'in soyut kavramlardan sık sık faydalandığı bilinmektedir. Bu konu hakkında hadisler incelendiğinde genel anlamda iki farklı uyarma yöntemi tespit edilmektedir. Kur'an'ın kullanmış olduğu bu yöntemlerden birinin korkutarak diğerinin ise müjdeleyerek uyarma olduğu görülmektedir.

1.1. Korkutarak Uyarma

Korkutarak uyarma yöntemi Kur'anî bir yöntemdir. Kur'an'da da bir takım uyarılarda bulunulurken bahsi geçen yönteme sık sık başvurulduğu bilinmektedir. Bu durum Kur'an'da bazen azap ile korkutma, bazen cehennem ile korkutma, bazen başa gelebilecek musibetler ile korkutma, bazen ise önceki kavimlerin helâkını anlatarak korkutma şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu yöntemin asıl amacı ise korkutarak uzaklaştırmak olmayıp uyarıların dikkate alınmasını sağlamaktır.

Hz. Peygamber'in de uyarılarda bulunurken bu Kur'anî yöntemi kullanmış olduğu bilinmektedir. Fakat burada üzerinde önemle durulması gereken nokta, korkutma ile hedeflenen amacın ancak uyarıya konu olan davranıştan uzaklaştırmaya çalışmak olduğudur. Konuyla alakalı yöntemler ve bu yöntemleri içeren hadisler alt başlıklarda incelenmektedir.

1.1.1. Şeytan ile İlişkilendirme

Şeytan kavramı, diğer dinlerde olduğu gibi İslâm dininde de "kötülüğün kendinden sadır olduğu varlık" olarak karşımıza çıkmaktadır.[122] Cürcânî (ö. 816/1413) şeytan kavramını "saptırıcı bütün varlıkları isimlendirmek için kullanılan umûmî bir terim" şeklinde tanımlamaktadır.[123] Müfessirlerden Elmalılı Hamdi Yazır şeytanı şu şekilde tarif

[121] *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, "Soyut", (Erişim 12 Nisan 2021).
[122] Salime Leyla Gürkan, "Şeytan", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 26 Haziran 2020.
[123] Ebu'l-Hasen Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürcânî, *et-Ta'rifat*, Beyrut: 1983, s. 60.

etmektedir: "Şeytan, herhangi bir mütemerrid, yani şer ve pislikte fevkalâde bir farklılıkla benzerlerinden ayrılmış; aşırı şerli ve inatçı manasında bir cins isimdir. Gerek insandan, gerek hayvandan ve gerek sair gizli mahlûkattan rûhî alâkası bulunan kötüler için genel bir anlam içerir."[124]

Tanımlamalardan da anlaşıldığı gibi şeytan kavramı ile kötülük kavramı ilişkilidir. Hadislerde şeytan kavramının kullanımına bakıldığında rivayetlerin birçoğunda temsili anlatımından faydalanıldığı görülmektedir. Şeytan ile uyarının yapıldığı bazı rivayetler hakikate bazıları ise mecaza hamledilmektedir. Şeytan kavramı ile ilişkilendirerek yapılan uyarıların sakındırma anlamını içerdiği bilinmelidir. Bu noktada muhatabın şeytandan kendisine gelebilecek zararlardan değil de şeytana uymaktan korkması ve olumsuz davranışları terk etmesi amaçlanmaktadır.

Bakara suresinde, *"Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayâsızlığı emreder. Allah ise size kendi katından mağfiret ve bol nimet vadediyor. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."*[125] buyrularak şeytandan gelebilecek kötülükler ve şeytanın yönlendirmeleri hakkında uyarıda bulunulmaktadır. İnsanoğlunda var olan iyi ve kötü düşüncelerin iki temel kaynağı Allah ve şeytandır. Şeytan tüm kötü düşünce ve tutumların temsilcisidir. Allah bu konuda insanları uyararak şeytan kavramı ile insanın duygu ve düşünce dünyasına kötülüğün dâhil edilmesinin önüne geçmektedir.[126]

Hz. Peygamber'in de sık sık başvurduğu bu yönteme örnek verilebilecek öncelikli hadis Ebu Said el-Hudri'ye aittir. "İblis, Rabbine "Senin izzetin ve celâlin üzerine yemin ederim ki ruhları bedenlerinde olduğu sürece insanoğlunu saptırmaya devam edeceğim." ısrar ve inadına karşın, Allah da "İzzetim ve celâlim hakkı için, onlar af diledikleri sürece ben de onları affedeceğim." karşılığını vermiştir."[127] Söz konusu hadis hayatın her anında ve alanında insanın şeytana ve hilelerine başka bir söyleyişle kötülüklerin insana verebileceği zararlara karşı dikkatli ve uyanık olunması gerektiği uyarısını içermektedir.

Şeytan ile korkutmaya örnek olabilecek bir diğer rivayet ise şudur: "Bir kimse evine girerken ve yemek yerken besmele çekerse, şeytan arkadaşlarına, "Burada sizin için geceleme imkânı yok, akşam yemeği de yok." der. Eğer o kimse evine girerken besmele

[124] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/ 238.
[125] el-Bakara 2/268.
[126] Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 1/422-423.
[127] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 17/344 (No.11244); Taberânî, *el-Muʿcemü'l-evsat*, 8/333 (No. 8788).

çekmeden girerse şeytan arkadaşlarına, "Burada geceleme imkânınız var." der. Bir de besmele çekmeden yemek yerse, şeytan o zaman arkadaşlarına "Geceleme ve akşam yemeği yeme imkânına kavuştunuz." der." [128] buyrularak besmele çekmenin önemi ile ilgili uyarı şeytan ile ilişkilendirilmiştir.

Bu konu ile ilgili pek çok örnek bulmak mümkündür. Hz. Peygamber, "Biriniz uykusundan uyandığında üç defa sümkürsün. Çünkü şeytan, onun genzinde geceler."[129] buyurmaktadır. Bu hadisin şerhinde Nevevî (ö. 676/1277), şeytan ile kastedilenin burun deliğinden vücuda giren her şey olduğunu ifade etmiştir. Nevevî, burunda biriken pisliklerin, şeytanı temsil ettiğini bu sebeple Resûlullah'ın bu sözlerinin mecâz ifade ettiğini belirtir.[130] Hz. Muhammed'in, şeytanın sol elle yeyip içtiğini söylerken, "Yemek yediğiniz zaman sağ elinizle yeyin; bir şey içtiğiniz zaman da sağ elinizle için! Çünkü şeytan sol eliyle yer ve sol eliyle içer."[131] buyurması ile ellere bulaşan yemek artığı ile uyumaktan insanları men ederken, "Şeytan muhakkak ki hassastır, cidden pek hassastır. Kendinizi ondan sakındırın. Kim elinde et kokusu varken geceler, sonra da kendisine bir fenalık ulaşırsa sakın kendisinden başkasını suçlamasın."[132] şeklindeki ifadelerini Nevevî'nin zikrettiği anlamda değerlendirmek mümkündür. Burada sol elde herhangi bir mikrobu taşımak ve elde yemek artığı bulunduğu halde eli yıkamamak, bununla da gecelemek sağlık açısından uygun görülmediği gibi gece boyunca zehirli hayvanlardan gelebilecek zararlardan korunmak amaçlanmaktadır. Bu ve benzer hadisler mecâza hamledilebilmektedir.

Ayrıca Hz. Muhammed'in, bazı olumsuz davranışları şeytanla ilşkilendirmesi dikkat çekicidir. Örneğin, Hz. Peygamber'in, namaz esnasında esnemeyle alakalı olarak, "… Esnemek şeytandandır. Biriniz namazda esneyecek olursa, kendini tutmaya çalışsın. Zira bu şeytandandır…"[133] sözleri namazda esnemekten sakındırmayı içeren bir uyarıdır.

[128] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 23/325 (No. 15108); Müslim, "Eşribe", 13 (No. 2018); İbn Mâce, "Dua", 19 (No. 3887); Ebû Dâvûd, "Et'ıme", 15 (No. 3765); İbn Hibban, *es-Sahih*, 3/100 (No. 819).
[129] Buharî, "Bedü'l-Halk", 11 (No. 3295); Müslim, "Tahâret", 23; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî'*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, (Beyrut: Dar'ul Marife, 1379 h.), 1/262.
[130] Ebû Zekeriyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nûri en-Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1987), 3/127–128.
[131] Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'* , 5/1350 (No. 1351); İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 5/132 (No. 24439); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/136 (No. 4538); Darimî, "Et'ıme", 9 (No. 2073); Müslim, "Eşribe", 13 (No.105); İbn Mâce, "Et'ıme", 8 (No. 3266) .
[132] Tirmizî, "Et'ıme", 48 (No. 1859); İbn Hibban, *Sahih*, 12/330 (No. 5522); Taberânî, *el-Muʿcemü'l-evsat*, 5/324 (No. 5441); .
[133] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 2/189 (No. 7984); Tirmizî, "Salât", 273 (No. 370); İbn Hibban, *Sahih*, 6/123 (No. 2359).

Esnemek, uykusuzluk, yorgunluk, gaflet ve rehavetin belirtisidir. Bu durum, kişinin namazda gerekli özeni ve adaptasyonu sağlayamadığının bir göstergesidir.[134] Namaza gereken ehemmiyetin verilmeyişi ise kötü bir durumdur. Hz. Peygamber "şeytandandır" ifadeleri ile bu davranıştan sakınılması gerektiği vurgusunu mecaz kullanarak yapmaktadır.

Hz. Peygamber'in acelecilik konusunda yaptığı bir diğer uyarıda, "Temkinli davranmak Allah'tan, acelecilik şeytandandır."[135] buyurmaktadır. Acele davranmak unutmaya, kaybetmeye veya herhangi bir kazaya sebebiyet verebilmektedir. Başa gelebilecek bu gibi kötü durumların önüne geçmek maksadıyla acelecilik şeytan ile ilişkilendirilerek insanlar acele etmekten sakındırılmaktadır. Hz. Peygamber'in "Yolculuk esnasında dağınık bir şekilde konaklama şeytandandır"[136] buyurması bu yöntemi kullanmış olduğunu gösteren rivayetlerdendir.

Sabah namazına kalkmayıp gecenin tamamını uyuyarak geçiren kimse için kinâyeli bir ifade ile "Öyleyse o adamın kulaklarına şeytan işemiştir."[137] buyurmak suretiyle, şeytanın o kimseyi hükmü altına aldığını, tuzağına düşürdüğünü, şeytanın onu aldattığını söylemesi de aynı yöntemin neticesidir. Hasan Basrî (ö. 110/728) bu hadis ile ilgili olarak rivayette yer alan ifadenin "şeytanın kişiye ağırlık vermesi" demek olduğunu söylemektedir.[138] Hadiste geçen "…şeytanın işemesi (bevletmesi)..." ifadesi ile mecazî mananın kastedildiğini ileri sürenlerden İbn Kuteybe (ö. 276/889): " Bevl'den maksat, "ifsat" demektir. Nitekim Araplar "bevl" kelimesini ifsat etmekten kinâye olarak kullanırlar ve 'filan şeyi batırdı' manasına, 'filan şeyin üzerine bevletti (işedi)' derler." şeklinde bir görüş sunar. Tîbî (ö. 743/1343) de bu ifadenin, "Şeytan bu gafilin kulağını batıl şeylerle doldurmuş ve kulağında hak sözü işitmeye engel bir sağırlık meydana getirmiştir" manasına gelebileceğini belirtmiştir.[139]

Bir diğer rivayette namazda saflar arası boşluk bırakmamak gerektiği vurgulanırken

[134] Aşır Örenç, "Kütüb-i Sitte Hadisleri Özelinde Şeytan, Mahiyeti ve Yaratılışı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2012/2), 151.
[135] Tirmizî, "Birr", 66 (No. 2012); Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Muʿcemü'l-kebîr*, thk. Hamdi bin Abdulmecid, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 6/122 (No. 5702).
[136] Ebu Dâvûd, "Cihâd", 88 (No. 2627); İbn Hibban, *Sahih*, 6/407 (No. 2690); Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata (Beyrut: Dar'ul Kütübü'l İlmiyye, 1990), 2/126 (No. 2540) .
[137] İbn Ebi Şeybe, el-Müsned, 1/176 (No. 273); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 12/503(No. 7537); Buhârî, "Teheccüd", 13 (No. 1144).
[138] Vahîd Abdüsselam Bâlî, *Vikâyetü'l-İnsân mine'l-Cin ve'ş-Şeytân*, (Kahire: Mektebetü't-Tâbiîn, 1318/1997) , 131.
[139] Bâbanzade Ahmed Naim, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi* (Ankara: 1976), 4/111-112.

"…Aranıza şeytanın girmesine fırsat verecek boşluk bırakmayın."[140] buyrulması bu yöntemin Hz. Peygamber'in hayatında çokça yer aldığının göstergesidir.

Hz. Peygamber'in, hoş karşılanmayan davranışları nitelerken aynı yöntemi kullanarak bu davranışları ve bu davranışlarda bulunanları şeytanla ilişkilendirdiği anlaşılmaktadır. Birbirleri ile kavga eden iki adamı şeytan olarak nitelemiş olması ise bu durumun bir neticesidir.[141] Böylece Hz. Peygamber her türlü kötü davranışı şeytanla ilişkilendirmiş, inanan insanları bu hususta dikkatli davranmalarını öğütlemiştir.

Hz. Peygamber olumsuz durumlarla şeytanı ilişkilendirme yöntemini kullanırken o günün edebî dilinden yararlanarak temsilî anlatımı ön plana çıkardığı gibi gerçek anlamda şeytandan bahsettiği konuların da rivayetlerinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

1.1.2. Günah ile İlişkilendirme

Günah kavramı, "yaratanın razı olmadığı, insanı yaratılış amacından uzaklaştıran, yapıldığında insanın vicdanını rahatsız eden ve dinen cezayı gerektiren her türlü söz ve davranışlardır."[142] Hz. Peygamber bu kavramı şu şekilde tanımlamaktadır: "…Günah ise, kalbi tırmalayıp insanların onu öğrenmesinden hoşlanmayacağın şeydir."[143] Yer verilen hadisten de anlaşılacağı gibi işlenen bir günah neticesinde kişi vicdanî bir ceza ile de muhattap olmaktadır. Herhangi bir cezalandırma ile karşılaşmak istemeyen birey günah olarak tanımlanan tutumlardan sakınma yolunu tutacaktır. Günah ile ilişkilendirerek uyarma yönteminde de sakındırma amacının olduğu aşikârdır. Bu metodun kullanımının ayetlerde pek çok örneği mevcuttur. *"Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır."*[144] ayetinde yetimlerin hakkının yenmemesi hususunda yapılan uyarı açık bir şekilde günah kavramıyla ilişkilendirilmektedir.

Her ne kadar "günah" kavramı soyut olsa da uygun görülmeyen bazı davranışlar hakkında Hz. Peygamber'in yapmış olduğu uyarı hadislere yansımıştır. Örneğin; "Birinizin

[140] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/277 (No. 13735); Ebu Dâvud, "Salât", 1 (No. 667); Nesâî, "İmâmet", 28 (No. 815); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/142 (No. 5179).
[141] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/36 (No.17487).
[142] Vecihi Sönmez, "İslam İnancında Günah Kavramı", *Journal of Islamic Research* 28/1 (2017), 44-45.
[143] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/259 (No. 753); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/527 (No. 18001); Dârımî, "Buyû", 2 (No. 2575); Müslim, "Birr", 14; Tirmizî, "Zühd", 52 (No. 2389).
[144] en-Nisâ 4/2.

bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi, ona günah olarak yeter."[145] hadisinde günah kavramıyla doğru olmayan bir davranış arasında ilişki kurularak uyarı tamamlanmaktadır.

Konuyla ilgili bir diğer rivayette, "Kişi günah işlediğinde kalpte siyah bir nokta oluşur, tövbe ederse kalbindeki bu siyah nokta temizlenir, tövbe etmez, günaha ısrarla devam ederse de siyah nokta çoğalır. Çoğalmasıyla da kalbi kaplayıp tamamen karatır."[146] buyrularak günah olarak nitelenen davranışlar konusunda dikkatli olunması gerektiği uyarısı betimleme yoluyla muhataba aktarılmaktadır.

Yer verilen hadisler neticesinde Hz. Peygamber'in günah kavramını uyarılarında kişileri sakındırmak maksadı ile kullandığı görülmektedir.

1.1.3. Azap ile İlişkilendirme

İslam dininde azap kavramı, "Allah'ın emirlerine karşı gelenlerin dünya ve ahirette karşılaşacakları ilahî ceza" olarak tanımlanmaktadır.[147] Diğer bir sakındırma yöntemi de davranışları azap ile ilişkilendirerek kişiyi bu tür davranışlara karşı korkutarak uyarma yöntemidir. Kur'an'da inkârcılar[148], müşrikler[149], münafıklar[150] için yapılan uyarılarda bu konunun örneklerine rastlamak mümkündür. Kur'an'da bu yöntemin kullanıldığı pek çok ayet bulunmaktadır. *"Ey Muhammed! Kullarıma, benim elbette çok bağışlayıcı, çok merhametli olduğumu, azabımın da elem dolu azap olduğunu haber ver."*[151] ayetinin azap ile korkutma ile birlikte sakındırma içerdiği görülmektedir.

Bu yöntemin Hz. Peygamber tarafından kullanılmış olduğuna dair rivayetler mevcuttur. Bu konuda öncelikle azaba uğrayan kimselerin zikredilip, arkasından azaba konu olan davranışların belirtildiği örneklerle karşılaşılmaktadır. Konuyla alakalı verilebilecek dikkat çekici örneklerden biri şöyledir: "Hz. Muhammed, ashabıyla birlikte yürürken iki mezarın başında durarak burada yatan kişilere işaret eder ve şöyle der: "Bunlar azap görüyorlar. Oysa büyük bir günahtan dolayı azap görmüyorlar. Bunlardan

[145] Taberânî, *el-Muʿcemü'l-evsat*, 5/226 (No. 5155); İbn Hibban, *es-Sahih*, 10/51 (No. 4240); Ebû Dâvûd, "Zekât", 45.
[146] İbn Mâce, "Zühd", (No. 29); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/297.
[147] Yusuf Şevki Yavuz, "Azap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Nisan 2021).
[148] el-Bakara 2/104, el-Mâide 5/136.
[149] el-Mâide 5/41.
[150] el-Bakara 2/10, en-Nisâ 4/138.
[151] el-Hicr 15/49.

biri idrarın pisliğinden sakınmazdı. Diğeri ise söz taşırdı." Sonra yaş bir hurma dalı alarak ikiye böler ve her birini bir mezarın üzerine diker. Yaptığı bu hareket yanında bulunanların dikkatini çeker ve onları meraklandırır. Ona neden böyle yaptığını sorarlar. Hz. Peygamber, "Öyle umuyorum ki, bu dallar kurumadığı müddetçe onların azapları hafifletilir." buyurur."[152] Bu hadiste hoş karşılanmayan iki davranışın azabı getirdiği belirtilerek, bu davranışlar konusunda dikkatli olunması gerektiği ile ilgili uyarıların azap ile ilişkilendirilerek yapıldığı anlaşılmaktadır. Rivayette de görüldüğü gibi Hz. Peygamber yapılan fiillerin kötülüğünden sakındırmak için o dönem insanının anlayacağı tabiat, ağaç ve mefhumlar üzerinden konuşarak insanları bu ve benzer kötü amellerden sakındırmaktadır.

Bir başka rivayette ise "Aralarında günahlar işlenir olduğu hâlde onları engellemeye gücü yetiyorken bunu yapmayan topluluğun hepsine birden Allah azap verir."[153] buyrularak insanlar, işlenen günahlar karşısında sessiz kalmama konusunda azap ile ilişkilendirerek uyarılmaktadır.

1.1.4. Felaket ile İlişkilendirme

Felaket kavramı, başa gelebilecek herhangi bir musibeti simgelemektedir. Kur'an'da yer alan *"Âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, biz onları bilemeyecekleri bir yerden yavaş yavaş felakete götüreceğiz."*[154] ayetinde korkutma felaket kavramı ile ilişkilendirilerek yapılmaktadır.

Aynı yöntemi Hz. Peygamber'in de kullanmış olduğu rivayetlerden anlaşılmaktadır. Korkutma kavramı ile alakalı Hz. Peygamber tarafından kullanılan bu yöntem, Allah'ın belirtilen davranışları yapmayan kişileri felakete uğratacağını ortaya koyarak yapılmaktadır. Hz. Peygamber'in, "Kim savaşa katılmaz veya savaşa katılan bir gaziyi donatmaz ya da savaşa giden gazinin ailesine iyi bir şekilde göz kulak olmazsa Allah onu bir felâkete uğratır." [155] buyurduğu hadisinde savaşa katılınması veya katılanlara yardımda bulunulması için yapılan uyarı felaketle ilişkilendirilerek ortaya konulmaktadır.

Bu yöntem neticesinde, herhangi bir felakete uğramaktan korkan insan belirtilen

[152] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/52 (No. 12045); Buhârî, "Cenâiz", 81 (No. 1361); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2/578 (No. 4140).
[153] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 31/571 (No. 19253); İbn Mâce "Fiten", 20 (No. 4009).
[154] el-A'râf 7/182.
[155] Darımî, "Cihâd", 26 (No. 2462); Ebû Dâvûd, "Cihâd", 17 (No. 2503).

davranışlar ve durumlar karşısında oldukça dikkatli olmaya çalışacaktır.

1.1.5. Cehennem ile İlişkilendirme

Ölümden sonra yaşanacak olan hayat hemen hemen tüm dinlerde mevcut olan bir inanıştır. İslâm dininde ölümden sonra inkâr eden ve ya günahkâr olanların cezalarını çekecekleri yer "cehennem" kavramı ile ifade edilir.[156] Cehennem ile ilişkilendirme soyut kavramlarla korkutma yönteminin en bilinen örneklerindendir. Kur'an'da bu yöntemin pek çok örneği vardır. Nitekim Mülk suresinde, *"Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak! Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara: Size, (bu azap ile) korkutucu bir peygamber gelmemiş miydi? diye sorarlar."*[157] ayeti ile hem bu yöntemin uygulanışı hem de peygamberlerin korkutarak uyarma eylemi açık bir şekilde ortaya konmaktadır. Diğer tüm korkutarak uyarma yöntemlerinde olduğu gibi bu yönteminde asıl amacı kişileri olumsuz tutumlardan sakındırmaktır.

Konu ile alakalı hadisler incelendiğinde kuşkusuz korkutarak ilişkilendirme konusunda, en sık kullanılan ve en çok ilişkilendirilen kavramın cehennem olduğu görülmektedir. İman etmiş kimselerin hayatları boyunca kaçındığı yer muhakkak ki cehennemdir. Bu sebeple Hz. Peygamber korkutma şeklinde bir uyarıda bulunurken bu kavram üzerinden bir yol izlemektedir.

Hz. Peygamber'in "Kim ilmi olmadığı hâlde Kur'an hakkında konuşursa, ateşteki yerine hazırlansın."[158] "Her kim Allah'a bir şeyi ortak koşar hâlde ölürse cehenneme girer."[159] hadisleri konunun örneklerinden olmakla beraber cehennemden sakınan müminler için etkileyici bir uyarma metodu olmaktadır.

Bu içerikteki hadislerde hakedilen yerin cehennem olduğunu belirtmenin dışında bir de cehennem betimlemesi yapılmaktadır. "Kıyamet günü bir adam getirilir ve cehenneme atılır ve bağırsakları dışarı fırlar. Bu kimse eşeğin değirmen taşı ile birlikte döndüğü gibi bağırsaklarıyla dönmeye başlar. Sonra etrafına cehennemlikler toplanır ve 'Ey falan, bu hâlin de nedir? Sen iyiliği emreder ve kötülükten alıkoymaz mıydın?' derler. O da, 'Evet,

[156] Ömer Faruk Harman, "Cehennem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 3 Mayıs 2021).
[157] el-Mülk 67/8.
[158] İbn Ebi Şeybe, *el Musannef*, 6/136 (No. 30101); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/496 (No. 2069); Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 11(No. 2950); Nesâî, "Fezail'ül Kur'ân", 59 (No. 8030).
[159] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/128 (No. 3625); Buharî, "Cenaiz", 1 (No. 1238); Müslim, "Îmân", 40 (No. 150); İbn Hibban, *Sahih*, 1/486; İbn Hacer, *Feth'ul Bârî*, 3/111 (No. 1238).

ben iyiliği tavsiye ederdim, ama onu kendim yapmazdım. Kötülükten alıkoymaya çalışırdım, ama o kötülüğü kendim işlerdim.' diye karşılık verir."[160] Bu hadiste yapılan davranışın yanlışlığına vurgu yapılırken cehennemde göreceği karşılığın tasviri yapılarak etkileyici bir dille anlatım sağlanmıştır.

Cehennem tasvir edilerek etkileyici bir dilin kullanıldığı diğer bir hadis ise şöyledir. "Altın ve gümüşe sahip olup da bunların hakkını vermeyen kimse yoktur ki, kıyamet gününde bu altın ve gümüş, ateşten levhalar hâline getirilip, cehennem ateşinde kızdırılarak bu kimsenin yanakları, alnı ve sırtı dağlanmasın. Bu levhalar soğudukça süresi elli bin seneye denk düşen bir gün boyunca bu azap tekrarlanır. Nihayet kullar arasında hüküm verilir ve kişiye yolunun cennete mi, yoksa cehenneme mi vardığı gösterilir."[161] Cehennem tasvirlerinin ayetlerde olduğu gibi hadislerde yer almasının sebebinin etkileyiciliği artırarak olumsuz durum ve davranışlara karşı dikkatli olunmasını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

Bu konuda diğer bir rivayette ise "Kıyamet günü Allah'ın huzuruna zengin bir kimse getirilecek. Allah, ona verilen nimetleri hatırlatacak. O da, bu nimetlerin kendisine verildiğini kabul edecek. Sonra Allah soracak: "Sana verdiğim bu nimetleri nasıl kullandın?" O kişi, "Ya Rabbi! Malımı nereye harcamamı emrettiysen oraya harcadım." diye cevap verecek. Bunun üzerine o kimseye, "Yalan söylüyorsun. Sen, malını, 'Ne kadar cömert bir adam!' desinler diye harcadın. Gerçekten de sana, 'Ne kadar cömert bir adam!' denildi." şeklinde cevap verilecek. Sonra o kişi sürüklenerek cehenneme atılacak."[162] şeklindedir. Burada gösteriş yaparak bir fiili gerçekleştirmenin yanlışlığına vurgu yapılarak amellerin boşa gideceği, bu kimselerin yerinin cehennem olduğu belirtilerek riyâ konusunda uyarı yapılmaktadır.

Sözü edilen hadislerdeki amacın insanları korkutmak olmadığı fakat bahsi geçen davranışlarla ilgili, kişilerin bu davranışlardan uzak durması için bilgilendirme ve bununla alakalı net bir uyarı yapıldığı görülmektedir.

[160] İbn Ebi Şeybe, *el-Müsned,* 1/118 (No. 152); Müslim, Zühd, 7 (No. 51); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 36/132 (No. 21800).
[161] Müslim, "Zekât", 6 (No. 24); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 3/68 (No. 2224).
[162] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/29 (No. 8277); Müslim, "İmâre", 43 (No. 152); Nesâî, "Cihâd", 22 (No. 3137).

1.1.6. Cennetten Mahrumiyet ile Korkutma

Cennet kavramı, "Müminler için sonsuza kadar sürecek saadet ve mutluluk yurdu" olarak kabul edilip adlandırılmaktadır.[163] Bir Müslümanın ahiret hayatıyla ilgili hedeflediği yer mutlaka cennettir. Bu sebeple insanın mahrumiyetinden kaçınmak isteyeceği yer de cennet olmaktadır. Hz. Peygamber'in günahlardan sakındırma ile ilgili uyarılarda bulunurken cennet olgusu ile ilişkilendirerek, Allah'ın rızasına uygun davranılmadığında cennetten mahrumiyet ile uyarılarını gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu uyarı yönteminde hedeflenen amaç istenmeyen davranış ve hayat tarzından kişileri uzaklaştırmaya çalışmaktır. Aynı zamanda istendik davranışlar için yönlendirmeler yapılırken de bu yolun izlendiği görülmektedir.

Rasûlullah'ın, "İslâm toplumu içinde yaşayan gayrimüslimi haksız yere öldüren kimse, cennet kokusunu alamaz...."[164], "Bir kadın, geçerli bir sebebi olmaksızın kocasından boşanmak isterse, cennetin kokusu ona haram olur!"[165] buyurduğu hadislerinde cennetin kokusunu dahi alamayan kimsenin cennete de giremeyeceği anlaşılmaktadır. Bu hadislerde söz edilen davranış biçimleri hakkında uyarılar bulunmaktadır.

Diğer rivayetlerde, "Komşusunun, kendisine kötülük edebileceği kaygısından kurtulamadığı kimse cennete giremez."[166], "Akraba ile bağını koparan kimse, cennete giremez."[167] buyrularak sözü edilen davranışlardan sakındırmak amaçlanmaktadır.

Yöneticilerle ilgili yapılan uyarıda "Allah'ın bir gruba yönetici kıldığı kimse, idaresi altında bulunanlara ihanet eder vaziyette ölürse, Allah ona cenneti haram kılar."[168] buyrularak yönetici konumundaki kimseler uyarılmaktadır. Yöneticilerin halkına karşı sorumluluklarını yerine getirmesi adına uyarıldığı bir diğer rivayet ise şu şekildedir. "Bir idareci, kapısını ihtiyaç sahibine, yoksula ve elinde hiçbir şeyi olmayan fakire kapatırsa,

---

[163] M. Süreyya Şahin, "Cennet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 3 Mayıs 2021).
[164] Buhârî, "Cizye", 5 (No. 3166); İbn Mâce, "Diyât", 32 (No. 2686); İbn Hibban, Sahih, 11/241.
[165] Ebû Dâvûd, "Talâk", 17-18 (No. 2226); Tirmizî, "Talâk", 11 (No. 1187); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7/517 (No. 14860).
[166] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/444 (No. 8855); Müslim, "Îmân", 17 (No. 73); Ebû Avâne Ya'kūb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî, Müstahrec, thk. Eymen bin Arif el-Dımeşki (Beyrut:Dar'ul Marife, 1998), 1/38 (No. 82).
[167] Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi',* 11/169 (No. 20229); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 27/291 (No. 16732); Müslim, "Birr", 6 (No. 18); Buhârî, "Edeb", 11 (No. 5984); Ebû Dâvûd, "Zekât", 45 (No.1696); Tirmizî, "Birr", 10 (No. 1909).
[168] Darımî, "Rikâk", (No. 2838); Müslim, "İmâre", 63 (No. 142); İbn Hibban, *Sahih*, 10/346 (No. 4495); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 20/207(No. 474).

Allah da cennetin kapılarını onun yüzüne kapatır.” [169]

Rasûlullah “Bir ilmi, Allah rızası için değil de sadece dünya menfaati elde etmek için öğrenen kimse kıyamet günü cennetin kokusunu dahi alamayacaktır”[170] buyurarak ilmin Allah için öğrenilmesi gerektiği hususunda uyarıda bulunmaktadır.

Bu başlığa örnek olabilecek hatırlatma babında yapılan bir uyarıda şöyledir: “Bana salavât getirmeyi ihmal eden kişi cennetin yolunu kaybeder.”[171] Bu rivayette hedeflenen amaç, Hz. Peygamber’e selam gönderme davranışa yönlendirmeyi sağlamaktır.

1.1.7. Kıyamet ile İlişkilendirme

Kıyamet kelimesi “kıyam” kelimesinin masdarı olmakla beraber, “dirilip mezarından kalkma, Allah’ın huzurunda durma” ve ya “bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması” anlamına gelir.[172] Anlam muhtevası ahiret kavramı ile çok yakındır. Ahiret kelimesi ise Kur’an’da 110 yerde geçmektedir. Bu kavramın bu denli sık kullanılmasının amacı bireylere sorumluluk bilinci aşılayarak fiillerin sonucuyla karşılaşılacağını bildirmektir. Yapılan eylemlerin ahiret hayatında karşılığı olduğunu bilmek bireylerin davranışlar noktasında dikkatli olmasını sağlamaktadır.

Kıyamet ile ilişkilendirerek korkutma konusunda çok sayıda rivayet mevcuttur. Hz. Peygamber uyarılarda bulunurken kıyamet günü ile ile birçok kez ilişkilendirerek aynı zamanda insanlara ahiret hayatını, ahiret hayatı ile beraber ise davranışların sorumluluğunun alınması gerektiğini hatırlatmış olmaktadır.

Bu uyarı, hak kavramı üzerinde durularak, “Kıyamet gününde tüm haklar hak sahiplerine verilecektir. Boynuzsuz koyun bile boynuzlu koyundan hakkını alacaktır.”[173] ifadeleriyle kıyamette bir hesaplaşmanın olacağı belirtilerek yapılmaktadır. Aynı minvalde bir günah sevap alışverişinin yapılacağının bildirildiği hadiste de hak kavramı üzerinde durularak, “Âhiret gününde para olarak ne altın ne de gümüş vardır. Bu nedenle haksızlık yapan kimsenin sevapları varsa bunlardan alınır hak sahibine verilir. Eğer sevabı yoksa

[169] Tirmizî, “Ahkâm”, 6 (No. 1332); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 25/289 (No. 15941).
[170] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 5/285 (No. 26127); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/169 (No. 8457); İbn Hibban, Sahih, 1/279 (No. 78); Ebû Dâvûd, “İlim”, 12 (No. 3664).
[171] İbn Mâce, “İkâmet”, 25 (No. 908); Taberânî, *el-Muʿcemü’l-kebîr*, 12/180 (No. 12819).
[172] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “ḳvm” md.; *Lisânü’l-ʿArab*, “ḳvm” md
[173] Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 2 (No. 2420); Müslim, “Birr”, 15 (No. 60); Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 6/155 (No. 11505).

mağdur ettiği kişinin günahlarını üzerine alır."[174] uyarısı yapılmaktadır.

Bir başka açıdan kıyamet gününün herşeyi açığa çıkaracak bir gün olduğu üzerinde durularak, "Bir işte görevlendirdiğimiz kimse bizden iğne miktarı ya da daha büyük bir şeyi gizlerse bu ihanet olur ve kıyamet günü onu kendi elleriyle getirir."[175] sözleriyle uyarı yapılmaktadır.

Namaz konusunda uyarılarda bulunulurken de birçok kez bu yola başvurulduğu görülmektedir. Örneğin, Hz. Peygamber kişinin ilk hesaba çekileceği amelini zikrederken, "Kıyamet gününde kulun ilk hesap vereceği şey namazıdır…."[176] buyurur. Namaz ile alakalı yapılan bir başka uyarıda "....Namaza devam etmeyen kimsenin kıyamet gününde nuru ve kurtuluşu olmayacaktır."[177] buyrularak namazda sebât konusu kıyamet ile ilişkilendirilmektedir.

Ayrıca insanın dünyada tastamam bir hayat yaşaması gerektiği anlatılırken, "Kıyamet gününde insan şu beş şeyden hesaba çekilmedikçe Rabbinin huzurundan bir yere ayrılamaz: Ömrünü nerede ve nasıl geçirdiğinden, gençliğini nerede yıprattığından, malını nereden kazanıp nerede harcadığından, ilmiyle amel edip etmediğinden."[178] ahirette hesaba çekilme vurgusuyla hayatın boşa harcanmaması uyarısı yapılmaktadır.

Bazı davranışların yanlışlığı hakkında uyarıda bulunulurken Allah'ın ve elçisinin bu davranışlarda bulunan kişilere karşı kıyamet gününde takınacakları tavır betimlenerek yapılmaktadır. Bununla ilgili bir rivayette, "Bilesiniz ki, kim bir gayri müslim vatandaşa haksızlık ederse, onun hakkından eksiltirse, ona gücünün üstünde yük yüklerse veya istemediği hâlde ondan bir şey alırsa, ben kıyamet gününde o kişin düşmanıyım."[179] buyrulmaktadır.

Bir başka rivayette, yöneticilerin yalan söylememesi ile alkalı bir uyarıda, "kıyamet

---

[174]Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/377 (No. 9615); Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 2 (No. 2419); Taberânî, *el-Muʿcemü'l-evsât*, 2/190 (No. 1683).
[175] İbn Ebi Şeybe, el-Müsned, 2/277 (No. 773); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/261 (No. 17723); Müslim, "İmâre", 7 (No. 30); Taberânî, *el-Muʿcemü'l-kebîr*, 17/106 (No. 257).
[176] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/436 (No. 506); Nesâî, "Salât", 9 (No. 467); Müslim, "Kasâme", 8 (No. 28).
[177] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/141 (No. 6576); İbn Hibban, *Sahih*, 4/329 (No. 1467); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 4/312 (No. 2565).
[178] Darımî, "Mukaddime", (No. 554);Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 1(No. 2417); Taberânî, *el-Muʿcemü'l-evsât*,7/307 (No. 7576).
[179] Ebû Dâvûd, "İmâre", 31-33 (No. 3052); Beyhakî, *es-Sünenü'l-sağîr*, 4/10 (No. 2949); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 9/344 (No. 18731).

gününde Allah'ın bu kimselerle asla konuşmayacağı"[180] bildirilmektedir. Bunlar dışında bir takım olumsuz davranışları takınanların kıyamette karşılaşacakları olumsuz durumlar da zikredilmektedir. "Her kim esirler arasında bulunan anne ile evladını birbirinden ayırırsa Allah da o kimseyi kıyamet gününde sevdiklerinden ayırır."[181], "…Kim göz göre göre bir çocuğunun kendisinin olduğunu inkâr ederse kıyamet günü Allah da onu rahmetinden uzaklaştırır ve herkesin önünde onu rezil eder."[182], "…Kim, görsünler ve duysunlar diye bir kimseyi överse Allah da kıyamet günü onun niyetini ortaya çıkarır."[183] ifadeleri konunun örneklerindendir.

Konuyla alakalı bir başka uyarı çeşitinde ise kıyamet günü başa gelebilecek sıkıntıları betimleyerek uyarı yapılmaktadır. "Her kim, bir konuda bilgisini gizlerse kıyamet günü ağzına ateşten bir gem vurulur."[184], "…Kim istemedikleri hâlde bir grubun konuşmalarına kulak kabartırsa, kıyamet günü kulağına kurşun dökülür…"[185] hadisleri ile yapılan uyarıda kıyamette karşılaşılacak durum betimlenerek etkileyici bir üslup takınılmaktadır.

Bazı rivayetlerde ise kıyametin gelişi dünyada gerçekleşecek bir takım olaylara bağlanmış ve kıyamet ile korkutularak uyarı gerçekleştirilmiştir. "İlim kaybolmadıkça, depremler çoğalmadıkça, zaman kısalmadıkça, cinayetler artmadıkça ve mallarınız çoğalıp taşmadıkça kıyamet kopmaz."[186]

Bu konuda cihad ile ilgili olan hadis de dikkat çekici niteliktedir. Nitekim, "Üzerinde cihada dair bir iz taşımadığı hâlde ölen kimse kıyamet günü kendisinde bir eksiklik bulunarak Allah'ın huzuruna çıkar."[187] hadisinde kıyamet günü karşılaşılabilecek olumsuz bir durum zikredilerek cihadın önemine vurgu yapar nitelikte uyarıda bulunulmaktadır.

---

[180] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/168 (No. 10227); Müslim, "Îmân", 46 (No. 172); Nesâî, "Recm", 2 (No. 7100); Ebû Avâne, el- Mustahrec, 1/46 (No. 114).
[181] Tirmizî, "Siyer", 17 (No.1566); Tirmizî, "Büyû'", 52 (No. 1283); Dârimî, "Siyer", 39 (No. 2522)
[182] Ebû Dâvûd, "Talâk", 28-29 (No. 2263).
[183] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/7 (No. 22322); Dârimî, "Rikâk", 35 (No. 2790); Taberânî, *el-Muʿcemü'l-kebîr*, 22/319 (No. 803); İbn Hibban, *es-Sahih*, 2/133 (No. 406).
[184]Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/325 (No. 7943); İbn Mâce, "İlim", 24 (No. 264); Tirmizî, "İlim", 3 (No. 2649); Ebû Dâvûd, "İlim", 9 (No 3658).
[185] İbn Ebi Şeybe, el-Musannef, 5/267 (No. 25964); Dârımî, "Rikâk",3 (No 2750); Buhârî, "Ta'bîr", 45 (No. 7042); Taberânî, *el-Muʿcemü'l-kebîr*, 11/248 (No. 11637).
[186]Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/458 (No. 7487); Buhârî, "İstiskâ", 27 (No. 1036); İbn Hibban, *es-Sahih*, 15/113 (No. 6718).
[187] İbn Mâce, "Cihâd", 5 (No. 2763).

1.1.8. Allah'ın Sevgisinden Mahrumiyet ile Korkutma

Mümin bir kimsenin hayatını idame ettirirken asıl hedefi Allah'ı razı edecek bir hayat yaşamaktır. Allah'a yaraşır bir kul olarak O'nun sevgisini kazanmak aslında hayatın temel gayesi olmalıdır. Bu sebeple mümin bir kişi Allah'ın sevgisinden, rızasından mahrum kalmaktan çekinir. Hz. Peygamber böyle bir yöntemi kullanırken insanları hoş görülmeyen davranışlardan uzaklaştırmaya çalışmaktadır.

Bu konuya örnek olabilecek olay Hz. Peygamber'in anne baba hakkı ile ilgili hadisidir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Rabbin rızası anne babanın rızasına bağlıdır. Rabbin öfkesi ise anne babanın öfkesine bağlıdır."[188] Rabbin öfkesine düçar olan kişinin Rabbin sevgisinden mahrum kalacağı açıkça bilinmektedir. Benzer bir diğer hadiste Rasûlullah, bir arsanın kendilerine ait olduğunu iddia eden iki kişiden yemin etmelerini istemiş, yemin etmek için minbere doğru yönelen sahabiye uyarıda bulunarak, "Bakın! Eğer bir kimse haksız yere yemin ederse şüphesiz Allah'a kendisinden yüz çevirmiş olduğu hâlde varacaktır" buyurmuştur.[189]

Rivayetlerde, Hz. Peygamber tarafından Allah'ın rahmetinden uzaklaşılacağı zikredildiği gibi, "Allah kendisinden yüz çevirir", "Allah yüzüne bakmaz" gibi tabirlerin kullanıldığı da olmuştur. "Allah, saç ekleyen ve ekleten, dövme yapan ve yaptıran kadını rahmetinden uzaklaştırmıştır."[190] buyurarak bu tür tutumlara karşı bireyleri uyarmaktadır.

Konuyla alakalı diğer bir örnekte saflar arası düzen konusunda önünde boşluk bulunduğu halde bu safa geçmekte tereddüt eden kişileri şöyle uyarmıştır: "Allah onları rahmetinden geri bırakır."[191] Yapılan bir başka uyarıda, "Kim kibir sebebiyle elbisesini yerde sürürse, Allah kıyamet günü onun yüzüne bakmaz..."[192] ifadeleri yer almaktadır.

Zikredilen bu ve benzer örneklerden de anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber uyarılarında Allah'ın rahmetin uzak kalma olasılığı ile bireyleri korkutarak yapılması

[188] Tirmizî, "Birr", 3 (No. 1899); Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 4/168 (No. 7249); Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Fethu'l-kebîr*, thk. Yusuf al-Nabhani (Beyrut/Lübnan: Dar'ul Fikr, 2003), 2/128 (No. 6610).
[189] Ebû Dâvûd, "Nüzûr", 1 (No. 3245); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/242 (No. 20504).
[190] Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 3/143 (No. 5097); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/179 (No. 8472); Buhârî, "Libâs", 83 (No. 5937); Tirmizî, "Libâs", 25 (No. 1759).
[191] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 17/394 (No. 11292); Müslim, "Salât", 28 (No. 130); İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 45 (No. 978); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/146 (No. 5197).
[192] Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta'*, thk. Beşar Avâd Maruf, (Müessesetü'r-Risâle, 1412 h.), "Câmi", 1912; [192] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/254 (No. 5351); Buhârî, "Libâs", 2 (No. 5784).

muhtemel yanlış davranışların önüne geçmeyi amaçlamaktadır.

1.1.9. Bereketsizlik Kavramı ile İlişkilendirme

İyi ve hoş karşılanan bir şeyin sürekli hale gelmesine "bereket" denilmiştir. Söz konusu şey maddî ise varlığını devam ettirerek tükenmemesi anlamında bolluk, mânevî ise aynı anlamda saadet kelimeleriyle ifade edilmiştir.[193] Kur'an'da bereket kavramının pek çok ayette yer aldığı görülmektedir. Nitekim A'râf suresinde yer alan bir ayette, *"O ülkelerin halkı inansalar ve günahtan sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık. Fakat yalanladılar; biz de ettikleri yüzünden onları yakalayıverdik."*[194] buyrulmaktadır. Bu ayette geçen "bereketler"in anlam muhtevası ile her türlü maddî ve mânevî hayırları kapsadığını düşünmek ayetin amacına uygun düşmektedir.[195] Tarifler incelendiğinde bereketin insan tarafından arzulanan bir husus olduğu anlaşılmaktadır. Arzulanan bir olgudan mahrumiyetle ilişkilendirerek uyarıda bulunmak ise sakınılması gerekli olan durumdan kaçınmak konusunda dikkatli olmayı sağlayacaktır.

Hz. Peygamber besmelenin önemine dikkat çekerken bu yöntemi kullanmış ve "Allah'ı anarak başlanılmayan her iş, bereketsizdir."[196] buyurmuştur. Aynı şekilde hamd ile başlamanın önemine binaen, "Allah'a hamdederek başlanılmayan her iş bereketsizdir."[197] buyurmaktadır.

Rasûlullah'ın ticaret konusunda dikkatli olunması gerektiği ile ilgili uyarı da bulunurken de bereket konusu üzerinde durduğu görülmektedir. Nitekim "Yalan yere edilen yemin, malın satışını artırmakla beraber bereketi yok eder."[198] ve "…Satıcı, eğer malı hakkında doğruyu söyler ve malın ayıbını açıkça söylerse, alışverişlerinde kendilerine bereket ihsan edilir. Ama yalan söyler ve malının kusurlarını gizlerlerse alım satımlarının bereketi yok olur gider."[199] hadislerinde ticaretle alakalı olarak yapılan uyarı bereket kavramıyla ilişkilendirilmektedir.

---

[193] Günay Tümer, "Bereket", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 8 Mayıs 2021).
[194] el-A'râf 7/96.
[195] Kur'ân Yolu (Erişim 8 Mayıs 2021), el-A'râf 7/96.
[196] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/329 (No. 8711); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 2/303 (No. 8695).
[197] İbn Mâce, "Nikâh", 19(No. 1894); Taberânî, *el-Muʿcemü'l-kebîr*, 19/72 (No. 141);
[198] Buhârî, "Büyû'", 25 (No. 2087); Ebû Dâvûd, "Büyû'", 6 (No. 3335); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 2/76 (No. 5948).
[199] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/30 (No. 15314);Dârımî, "Büyû'", 15 (No. 2589); Müslim, "Büyû'", 47; Buhârî, "Büyû'", 1 (No. 2079); Tirmizî, "Büyû'", 26 (No. 1246).

Bu konuda başka bir örnek ise dikkat çekici mahiyettedir. Mekke fethedildiği sırada kendisine verilen develerle yetinmek istemeyen ve kendisine mal verilmesini talep eden Hakîm b. Hizâm'a "Ey Hakîm! Bu dünya malı göz alıcı ve tatlıdır. Kim bu mala cömert bir gönülle sahip olursa, malı bereketlenir. Ama kim de hırs dolu bir kalp ile bu malı isterse, onun için malın bereketi kaçar." diyerek uyarıda bulunmaktadır.[200]

Yer verilen rivayetlerden de anlaşılacağı gibi Hz. Peygamber bereketten mahrum kalma ile korkutarak uyarılarını gerçekleştirmektedir. Bereketsizlik ile ilişkilendirilen durum ve davranışlardan uzaklaşmayı amaçlayan bir uyarı metodu izlenmektedir.

1.1.10. İnkârcılık ile Korkutma

Belirli davranışların yanlışlığına dikkatleri çekmek ve uyarıyı sürekli hâle getirmek için, sözü edilen davranışta bulunanların inkâr etmiş sayılacağı ifadesi pek çok farklı rivayette görülmektedir. Konu ile ilgisi olduğu düşünülen bir hadiste Hz. Peygamber, "...Kim bir kâhine gider ve onun sözlerini doğrularsa Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olur."[201] buyurmaktadır. Bu hadis, insanlara kâhine gitmenin yanlışlığından ve bu davranışta bulunanların İslâm dinini inkâr etmiş sayılacağından bahsederek, kişileri kâhine gitmekten men etmektedir.

Bu konudaki hadisler doğrudan inkâr etme kavramıyla karşılandığı gibi bazen de farklı tabirlerle aynı anlamın verildiği olmuştur. Bir hadiste, kalbin mühürlenmesi ifadesi kullanılarak "Her kim önemsememesi sebebiyle Cuma namazını üç defa terk ederse kalbi mühürlenir."[202] uyarısı yapılmaktadır. Cuma namazını ihmal etmemenin önemine vurgu yapan bu hadiste uyarı inkârcılık ile bağdaştırılarak sağlanmaktadır. Bir başka rivayette, "Kim ırkçılığı destekleyerek yoldan çıkmış bir milletden olduğu halde öldürülürse, onun ölümü câhiliye ehlinin ölümü gibidir."[203] ifadesinde yer alan "câhiliye ehlinin ölümü gibidir" ibaresi inkâr etmiş olmakla aynı anlamı taşımaktadır.

---

[200] Buhârî, "Zekât", 50 (No. 1472); Tirmizî, "Sîfetü'l-Kıyâme", 29 (No. 2463); Nesâî, "Zekât", (No. 2601); Taberânî, *el-Muʿcemü'l-kebîr*, 3/189 (No. 3080)..

[201] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/164 (No. 9288); Dârımî, "Tahâret", 102 (No. 1176); İbn Mâce, "Tahâret", 122 (No. 639); Ebû Dâvûd, "Tıb", 21 (No. 3904).

[202] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 1/480 (No. 5534); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/142 (No. 2289); Dârımî, "Salât", (No. 1611); Müslim, "Cum'a", 40; İbn Mâce, "İkâmetü's-salavât", 93 (No. 1125); Nesâî, "Cum'a", 2 (No. 1470).

[203] Müslim, "İmâre", 57; Ebû Avâne, *el-Mustahrec*, 4/422 (No. 7173); İbn Hibban, es-Sahih, 10/440 (No. 4579); Taberânî, *el-Muʿcemü'l-kebîr*, 2/163 (No. 1673); Beyhakî, *es-Sünenü'l-sağir*, 4/185 (No. 3378).

1.1.11. Amellerin Kabul Olunmaması ile Korkutma

İman sahibi bir kimse yaptığı amelin Allah katında kabul olmasını beklemektedir. Makbul olan bir ibadetin kişiyi Allah'a yakınlaştıracağı da muhakkaktır. Yapılan amelin kabul olunmayacağını bildirmek, yapılan işlerin boşa çıkacağı, hiçbir değerinin kalmayacağı anlamına gelmektedir. Bu da beklenen ve istenen bir durum değildir. Hz. Peygamber bu yöntemi kullanarak belirli tutumlardan sakındırma, uzaklaştırma ve nehyetmeyi amaç edinmiştir.

Bu konuda örnek teşkil edebilecek hadisler dikkatlice incelendiğinde namaz ibadeti üzerinde durularak, uyarı yapılırken kılınan namazların kabul olunmayacağından bahsedilmektedir. Hz. Peygamber, "Kim bir falcıya gider ve ona bir şey sorarsa kırk gece namazı kabul olmaz."[204] buyurarak insanları medyuma giderek onlardan bilgi almaktan nehyetmektedir. Hadiste geçen "namazı kabul olumaz" ifadesinden kasıt Nevevî tarafından "kıldığı namazın sevabı olmaz" şeklinde anlaşılmıştır.[205] Benzer bir örnekte, zekât vermenin önemine binaen zikredilen bir rivayette "zekât vermeyen kimsenin namazının dahi kabul olunmayacağı" bildirilmektedir.[206]

Bunlar dışında, "Allah, ganimetten haksız yere alınan maldan verilen sadakayı ve abdest alınmadan kılınan namazı kabul etmez."[207] hadisinde sadakanın helal olarak kazanılan maldan verildiğinde kabul edileceği uyarısı ile abdest almannın önemini vurgulayan uyarı yapılmaktadır. Hz. Peygamber, "Allah, bid'atıne devam ettiği müddetçe bid'atcinin amelini kabul etmez."[208] buyurarak dine sonradan eklemeler yapmanın getirdiği sonuçlar karşısında dikkatli olunması gerektiği uyarısında bulunmaktadır.

1.2. Müjdeleyerek Uyarma

Müjdeleme kavramının Arap dilinde karşılığı "tebşir" kelimesidir. Tebşir,

---

[204] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 27/197 (No. 16638); Müslim, "Selâm", 125; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 8/238 (No. 16510).
[205] Ebû Zekeriyyâ Muhyiddin Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*, (Kahire: Matbaatü'l-Masriyye,1347/1929), 14/227.
[206] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 10/103 (No. 10095); Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecmaʿu'z-zevâ'id*, thk. Hüssam el-Din el-Kuddusi, (Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1994), 3/62 (No. 4329).
[207] Abdurezzâk, *el-Musannef*, 5/243 (No. 9399); İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 1/14 (No. 29); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/323 (No. 4700); Dârımî, "Tahâret", 21 (No. 713); Ebû Dâvûd, "Tahâret", 31(No. 59); Nesâî, "Tahâret", 104 (No. 139); İbn Mâce, "Tahâret", 2 (No. 273).
[208] İbn Mâce, "Sünnet", 7 (No. 50); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/17 (No. 50).

"sevindirici haber vermek, bildirmek, dine çağırmak"[209] anlamına gelmektedir. İnzâr ve tebşir ayrı ayrı düşünüldüğünde zıt anlamlı iki kavram olarak görülmektedir. İnzâr, korkulu bir şeyi haber vererek sakındırmak; tebşir ise ilahi emirlere uyanlara sevindirici haber vermek ya da bazı kayıtlarla kötü haber vermektir.

Kur'an'da "tebşir" kavramına yer verilen ayetler incelendiğinde toplam 20 ayette 21 kez "inzâr" kavramıyla birlikte kullanıldığı görülmektedir.[210] Bu noktada anlaşılan tebşir kavramının inzâr kavramı ile yakın ilişki ifade ettiğidir. Kur'an'da neredeyse birbirinden ayrılmadan kullanılmış olmaları bir bütün oluşturduklarının göstergesidir. Birbirleriyle karşılıklı ve uyumlu bir ilişki kurdukları zaman belli bir motivasyon oluşturmaktadır.

İnzâr, herhangi bir durumdan sakındırmak amacıyla ortaya konan cezaları bildirirken, tebşir, belirli durumlara yönlendirmeyi amaç edinerek mükâfatlardan söz etmektedir. Kur'an'da metot olarak birlikte kullanılması, inzârın söz ettiği cezalar dolayısıyla mükâfatların çekiciliğinden uzaklaşmayı engellemektedir. Aynı şekilde tebşirin dile getirdiği mükâfatlar da cezaların iticiliğini azaltacağından birlikte kullanılması her iki durum arasındaki dengeyi sağlamaktadır. Bu sebeple söylenebilir ki "inzâr" ve "tebşir" kavramları zıt gibi görünse de birbirini tamamlayan iki unsurdur.

Tebşir genelde kazanılacak mükâfatlardan söz ederek olumlu bir durumla ilişkilendirilmesine rağmen, Kur'an'da dikkat çekici bir yöntem olarak Allah, kullarını azap ile de müjdelemektedir. Azapla müjdelenenlerin ortak özelliği ise peygamberlerine ve onlarla gönderilen emir ve yasaklara karşı gelmiş olmaları, toplumdaki sükûnu bozmaları ve insanlar arasında fitne çıkarmalarıdır.

Âl-i İmrân suresinde;

اِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ

"Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, Peygamberleri haksız yere öldürenler, insanlardan adaleti emredenleri öldürenler var ya, onları elem dolu bir azap ile

[209] Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-Râgıb el-Isfahâni, *el-Müfredât fi Garîbi'l Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylâni, Beyrut ts., s.47-49.
[210] Turgay Gündüz, "Pedagojik Açıdan Kur'an'da İnzâr Kavramı ve İlgili Diğer Bazı Kavramların İncelenmesi ", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Faküktesi* 7/7 (1998), 538.

müjdele.”[211] ayeti Allah’ın azapla da müjdelemiş olduğuna örnektir.

Kur’an’da iman edip salih amellerde bulunanlar için yaptıkları güzel işlerle birlikte her zaman güzel nimetler ve ödüllerden bahsedildiği halde bu ayette inkârcıların çarptırılacağı elem verici azabın müjdedeleme ifade eden fiil ile aktarılması, bunca cinayet ve haksızlıklar neticesinde kendilerine verilebilecek müjdenin ancak bu kadar olacağını ima eden bir istiare türü, edebî bir üslûptur.[212]

Allah’ın azapla müjdelemesine örneklik teşkil eden bir diğer ayet de münafıklara yöneliktir:

بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَاباً اَلِيماًۙ

“Münafıklara, kendileri için elem dolu bir azap olduğunu müjdele.”[213]

Cezanın birey için caydırıcılığı aşikârdır. Peygamberlere ve onlarla gönderilen emir ve yasaklara karşı gelen, toplumda bozgunculuk çıkaran bireylerin azapla müjdelenmesi yaptıkları yanlışları farketmelerine imkân vermekle birlikte toplumsal açıdan huzuru sağlamaya da katkıda bulunmaktadır.

Kur’an’da kullanılan müjdeleme yöntemin rivayetlerde de yansıması görülmektedir. Konu başlığına Hz. Peygamber’in ‘‘Müjdeleyin, nefret ettirmeyin; kolaylaştırın, zorlaştırmayın!”[214] hadisi temel kabul edilebilecek nitelikte bir rivayettir.

Her konuda üsve-i hasene olan Hz. Peygamber uyarma konusunda da gereken örnekliği hassasiyetle gözler önüne sermektedir. Uyarılarını korkutma fiili çerçevesinde yaptığı gibi hassaten sevindirme, müjde verme, sevdirme şeklinde de yapmaktadır. Uyarılarda korkutma konusunda nasıl ki istenmedik ve olumsuz davranışlardan sakınma amacı güdülüyorsa, müjdeleme konusunda da uyarıya konu olan davranışlar ve durumlara teşvik etme niteliği taşımakla beraber olumsuz bir durum ile müjdeleme sakındırmayı amaçlamaktadır.

[211] Âl-i İmrân, 3/21.
[212] Karaman vd., Kur’an Yolu Tefsiri, 1/528.
[213] en-Nisâ, 4/138.
[214] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/342 (No. 19571); Müslim, “Cihâd ve siyer”, 6; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 20 (No. 4835);

Hz. Peygamber'in müjdelemeyi birçok farklı konu üzerinden yaptığı görülmektedir. Kıyamet günü karşılaşılacak sevindirici bir durumu, "Ödeme güçlüğü çeken borçluya kolaylık tanıyan ya da alacağını bağışlayan kimseyi Allah, kendisininkinden başka hiçbir gölgenin olmadığı kıyamet gününde arşının gölgesinde gölgelendirecektir."[215] sözleri, "Bir kimse geceleyin hanımı ile namaz kılarsa veya birlikte iki rekât namaz kılarlarsa zâkirîn ve zâkirâtın arasına yazılırlar."[216] ifadesi ve "Bir genç, ihtiyar bir kimseye hürmet ederse, Allah da ona yaşlandığında hürmet edecek birisini hazırlar."[217] hadisi farklı alanlarda zikredilmiş müjde çeşitlerindendir.

Müjdelemeye konu olan kavramlar da korkutma yönteminde olduğu gibi genelde soyut olgular olarak üzerinden yapılmaktadır. Müjdeleme ile uyarmanın çeşitlerine örnekleri ile yer verilecektir.

1.2.1. Cennet ile Müjdeleyerek Uyarma

Cennet mümin bir kimsenin ahiret hayatında kavuşmayı istediği ve orada yaşamayı arzu ettiği yerdir. Hz. Peygamber uyarılarda bulunurken cennet olgusuyla ilişkilendirerek ashabına müjdeli haberi duyurmaktadır. Bu üslubun kullanılmasındaki amaç sözü edilen davranışları özendirerek, bu davranışları yapmaya teşvik etmek ve iyi yönde uyarıları yinelemektir.

Cennet ile müjdeleme Kur'an'da sık sık kullanılan bir yöntemdir. Cennet kelimesinin geçmiş olduğu ayetler genel olarak müjdeleme içermektedir. Örneğin, Âl-i İmrân suresinde *"Fakat Rablerine karşı gelmekten sakınanlar için, Allah katından bir konaklama yeri olarak, içinde ebedi kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler vardır. Allah katında olan şeyler iyiler için daha hayırlıdır."*[218] buyrularak Allah'a teslimiyet göstererek karşı gelmekten sakınanlar cennet ile müjdelenmektedir.

Kur'an'ın müjdeleme üslubu Hz. Peygamber tarafından da kullanılmaktadır. Hz. Peygamber, "…Kabul olunan haccın karşılığı cennettir"[219], "Rükûları, secdeleri, abdestleri

[215] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 4/465 (No. 22169); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 14/329 (No. 8711); Tirmizî, "Büyû'", 67 (No. 1306); Müslim, "Zühd", 74.
[216] Ebû Dâvûd, "Tatavvu", 18.
[217] Tirmizî, "Birr", 75 (No. 2022); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 6/94 (No. 5903); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 13/362 (No. 10485).
[218] Âl-i İmrân 3/198.
[219] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 3/120 (No. 12639); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/469 (No. 15701); Buhârî, "Umre", 1 (No. 1773); Müslim, "Hac", 437; İbn Mâce, "Menâsik", 3 (No. 2888); Nesâî, "Menâsik",

ve vakitlerine riayet ederek beş vakit namazı kılmaya devam eden ve bu beş vakit namazın Allah'ın emri olduğunu kabul eden kimse cennete girer."[220], "Kim üç kız çocuğunu geçindirir, onları terbiye edip evlendirir ve onlara güzel davranırsa, ona cennet vardır."[221], "Kim bir yetimi sahiplenirse, affedilmeyecek bir günahı yoksa Allah onu mutlaka cennetine koyar."[222] hadisleriyle sözü edilen davranışlara teşvik ederek müjdeleme yoluyla uyarılarda bulunmaktadır.

Bazı uyarılar doğrudan cennetle müjdeleme şeklinde yapılırken, bu müjdelemenin farklı ifadelerle yapıldığı da rivayetlerde görülmektedir. Hz. Muhammed, "Kıyamet gününde cennete ilk çağrılacak olanlar, hem bolluk hem de darlık zamanında Allah'a hamdedenlerdir."[223] buyurarak cennet ile müjdelemektedir.

Cennet ile ilgili müjdelemenin yapıldığı bir diğer hadiste, "On iki rekât duhâ namazı kılan kimse için Allah cennettinde altından bir köşk inşaa eder."[224] buyrularak karşılaşılacak ödül zikredilmektedir. Cemaate katılmaya teşvik etmek amacıyla Hz. Peygamber, "Her kim sabah akşam mescide giderse, her gidişinde Allah ona cennette bir yer hazırlar."[225] buyurarak bir müjdelemede bulunmaktadır.

Bazen de Hz. Peygamber'in bireyi davranışa özendirmekten ziyade bir konunun önemini aktarmak için cennetle müjdelediği de olmaktadır. Ramazan ayının önemini anlatan bir hadiste bu ayda cennet kapılarının açıldığı ve bu ay bitene kadar kapanmadığı müjdelenerek, bu ayda çokça amel yapmaya özen gösterilmesi için uyarı yapılmaktadır. "Ramazan ayı size geldi… Bu ayda cennet kapıları açılır, cehennem kapıları ise kapanır ve şeytanlar bağlanır."[226]

Bu konuda örnek teşkil edecek olan bir başka rivayette ise farklı bir yöntem izlenerek cennet tasviri yapılmaktadır. Bu şekilde teşvik etmek daha kolay ve işlevsel hale gelmektedir. Hz. Muhammed'in ifadesiyle, "anne babasından önce vefat eden çocuklar

---

5 (No. 2629).
[220] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/287 (No. 18345); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*,4/12 (No. 3494).
[221] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 5/221 (No. 25434); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/413 (No. 11924); Ebû Dâvûd, "Edeb", 120-121 (No. 5147).
[222] Tirmizî, "Birr", 14 (No. 1917); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/211 (No. 12130).
[223] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*,12/19 (No. 12345); *el-Mu'cemü'l-evsât*, 3/240 (No. 3033); Hâkim, *Müstedrek*, 1/681 (No. 1851); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 6/216 (No. 4063).
[224] İbn Mâce "İkâmetü's-salavât", 187 (No. 1380); Tirmizî, "Vitr", 15 (No. 473); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/196 (No. 11943).
[225] İmam Mâlik, "Sehv", 425; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 1/523 (No. 2003); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/238 (No. 5332); Buhârî, "Ezân", 37 (No. 662); Müslim, "Mesâcid", 285; Tirmizî, "Salât", 161 (No. 215).
[226] Nesâî, "Sıyâm", 5 (No. 2106); Tirmizî, "Savm",1(No. 682); İbn Mâce, "Sıyâm", 2 (No. 1642).

onlara cennetin kapısını açacak",[227] "ellerinden tutup onları cennete koyacaktır".[228]

Son olarak yer verilecek örnekte, müjdelemeyle beraber kullanılan farklı bir yöntemde, melekler arasında geçen bir konuşma zikredilerek, yer verilen davranışa teşvik amacı güdülmektedir. Dolayısıyla bu yöntemle bahsi geçen davranışın zihinlerdeki canlılığı artırılmış olmaktadır. Bu duruma örnek olarak zikredilecek rivayet şu şekildedir: "Bir kimsenin çocuğu öldüğü zaman Allah meleklerine, 'Kulumun çocuğunu elinden aldınız, öyle mi?' diye sorar. Onlar da, 'Evet.' diye cevap verirler. Allah, 'Kulumun gönül meyvesini mi kopardınız?' diye sorar. Melekler, 'Evet.' diye cevap verirler. Allah tekrar, 'Kulum o zaman ne dedi?' diye sorar. Melekler, 'Sana hamdetti ve 'İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn.' [229] dedi.' diye cevap verirler. O zaman Allah şöyle buyurur: 'Öyleyse kulum için cennette bir köşk yapın ve ona 'Hamd Köşkü' adını verin.'"[230]

Buraya kadar zikredilen örneklerde bahsi geçen davranışları özendirmek amacıyla dile getirildikleri aşikârdır. Müjdelemenin yapıldığı bir diğer örnekte ise bahsedilen davranıştan uzaklaştırmaya çalışmak olduğu görülmektedir. "Ümmetimden yetmiş bin kişi, hesap vermeksizin cennete girerler. Onlar üfürükçülük yapmazlar, uğursuzluğa inanmazlar ve Rablerine güvenirler."[231] Burada üfürükçülük ve uğursuzluğa itimat edilmemesine teşvik vardır.

Bazen ise cenneti müjdelemenin bir kudsi hadis ile yapıldığı görülmektedir. "Allah şöyle buyurdu: 'Size namazı farz kıldım ve onları, vaktinde ve dosdoğru kılanları cennete koyacağımı kendi katımda vaad ettim…" [232]

Yer verilen hadisler dışında cennet kavramı çerçevesinde müjdeleme yapılırken cennet tasvirleri ortaya konarak konu üzerinde istekleri artırmanın amaçlandığı görülmektedir. Yer verilecek örnek hadiste yapılan tasvir ile cennet daha da çekici hale getirilerek uyarı yapılan konunun tesiri artırılmaktadır. "Şehitlerin ruhları yeşil kuşların içindedir. Onlar cennette istedikleri yerde dolaşırlar. Allah onlara şöyle seslenir: 'Herhangi

[227] Nesâî, "Cenâiz", 120 (No. 2090); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 4/98 (No. 7089); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/379 (No. 14280).
[228] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/220 (No. 10331); Müslim, "Birr", 154; Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 2/178 (No. 7212).
[229] el-Bakara 2/156.
[230] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/500 (No. 19725)Tirmizî, "Cenâiz", 36 (No. 1021); İbn Hibban, *es-Sahih*, 7/210 (No. 2948); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 4/113 (No. 7146).
[231] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2/110 (No. 2952); Buhârî, "Rikâk", 21(No. 6472); Müslim, "İmân", 371; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 4/56 (No. 3619).
[232] Ebû Dâvûd, "Salât", 9 (No. 430).

bir şey istiyor musunuz?' Onlar da 'Cennette dilediğimiz gibi dolaşabilirken başka ne isteyebiliriz ki?' Allah onlara bunu üç defa sorar. Onlar Rablerinden bir şey dilemedikçe bırakılmayacaklarını anlayınca şöyle derler: 'Yâ Rab! Senin yolunda bir defa daha şehit olmayı diliyoruz.'"[233]

Bu ve benzer rivayetler ile Hz. Peygamber dili ile cennet daha cazip hale getirilip, Allah'ın istediği bireyler olmaya yönlendirme amaçlanmaktadır.

1.2.2. Cehennemden Kurtulma ile Müjdeleyerek Uyarma

Cehennem inkârcıların ve günahkârların ahirette cezalandırılacakları yer olması sebebiyle arzulanmayan bir olgudur. Bu noktada istenmeyen durumdan kurtulmayı haber vermek, müjdeleme olarak değerlendirilmektedir. Hz. Peygamber yapılan olumlu davranış neticesinde cehennemden kurtulmuş olmayı birçok farklı şekilde ifade etmektedir. Sözü edilen hususların hadislerde yer aldığı görülmektedir.

Kalben tasdik ederek Allah'a inanan kimse hakkında, "Kim kalbiyle tasdik ederek Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şahitlik ederse Allah ona cehennemi haram kılar."[234] sözleriyle müjdelenmektedir. Ateşten kurtulma müjdesi "Kim kırk gün süreyle cemaate katılır ve ilk tekbire yetişirse o kimseye Allah tarafından iki kurtuluş yazılır; birisi ateşten, diğeri münafıklıktan kurtuluş."[235] ifadeleriyle dile getirilmiştir. Bir başka ifadede ise cehennemden azat edilme yer almaktadır. "Şüphesiz her iftar vaktinde cehennemden azat edilenler vardır."[236] Bir başka rivayette ise kız evladın ateş ile ebeveyn arasında siper olacağı haber verilmektedir. "Her kim kız çocukları sebebiyle sıkıntı ya düşerse, o kızlar onun için cehennem ateşine siper olur."[237]

Konu ile ilgili öneme haiz başka bir örnek rivayet ise şu şekildedir: "Kim güzelce abdest alır ve sevabını Allah'tan bekleyerek hasta olan Müslüman kardeşini ziyaret ederse, yürünerek yetmiş yılda kat edilecek bir mesafe kadar cehennemden uzaklaştırılır."[238]

---

[233] Müslim, "İmâre", 121; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 25 (No. 2520); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 9/275 (No. 18520).
[234] Buhârî, "İlim", 49 (No. 128); Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/283 (No. 13743).
[235] Tirmizî, "Salât", 64 (No. 241); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/199 (No. 11985).
[236] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/538 (No. 22202); İbn Mâce, "Sıyâm", 2 (No. 1643).
[237] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 42/202 (No. 25332); Buhârî, "Zekât", 10 (No. 1418); Müslim, "Birr", 147; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 11/142 (No. 8308).
[238] Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 3(No. 3097); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/172 (No. 11652).

Burada yapılan tasvir kalıcılığı artırmak ve bahsi geçen davranışa teşvik ederek uygulanabilirliği kolaylaştırmak açısından dikkat çekicidir.

1.2.3. Allah'ın Rızası ile Müjdeleyerek Uyarma

Mümin bir kimsenin dünya ve ahirette kavuşmayı isteyebileceği yegâne hedefinin Allah'ın sevgisini kazanmak olduğu bilinmektedir. Bu sebeple mümin kulun Allah'ın rızasını kazanmayla elde edeceği güzellikler için yapılacak müjdelemeler kişiler üzerinde oldukça tesirli olmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in, uygun görülen davranışın veya durumun ne denli teşvik edilesi olduğunu bildirmek için bu yöntemi sık sık kullanmaktadır.

Konuya örneklik teşkil eden bazı hadislerde Allah'ın razı olduğu hususlar dile getirilmiştir. Örneğin, Hz. Muhammed'in ifadesiyle "Bana bir kez salavât getiren kimseye Allah on kez salavât getirir."[239] hadisi , "Kim Allah'a tam bir teslimiyet ile ve ortak koşmadan kulluk eder, namazını kılar ve zekâtını verirse dünyadan ayrılırken Allah'ın rızasını kazanmış olarak ölür."[240] hadisi ve "Allah, kulunun bir şey yedikten ve içtikten sonra hamdetmesinden hoşnut olur." [241] hadisinde bu durum doğrudan ifade edilmiştir. Bu ve benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Daha önce bahsi geçen zor durumda kalan borçluya zaman tanıyan kişiyi kıyamet günü Allah'ın kendi arşının gölgesinde gölgelendireceği,[242] hadisine bakıldığında Allah'ın arşının gölgesinin sevdiği ve razı olduğu kulları için olduğu düşünülmesi sebebiyle dolaylı bir anlatım yapılmıştır. Konuyla alakalı bir diğer rivayette, "…Sadaka, Rabbin hoşnutsuzluğunu giderir…"[243] ifadesi yer almaktadır. "Allah'ın hoşnutsuzluğunu giderme" ifadesi olumsuz bir anlatım telakki etmiş olsa da olumlu bir anlam içermektedir. Bu hadisten sadakanın Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olacağı anlaşılmaktadır.

"Kulun namazındayken etrafıyla ilgilenmemesi sebebiyle Allah'ın ona yöneleceği"[244] ifadesi, Mescitleri kendisine yurt edinen kimseler için "Allah'ın gurbetten

[239] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 2/253 (No. 8703); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/466 (No. 8882); Müslim, "Salât", 70; Nesâî, "Sehv", 53 (No. 1296);
[240] İbn Mâce, "Sünnet", 9(No. 70);); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/205 (No. 12074).
[241] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 5/138 (No. 24499); Müslim, "Zikir", 89.
[242] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 4/465 (No. 22169); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/329 (No. 8711); Tirmizî, "Büyû'", 67 (No. 1306); Müslim, "Zühd", 74.
[243] Tirmizî, "Zekât", 28(No. 664); İbn Hibban, *es-Sahih*, 8/103 (No. 3309); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 5/51 (No. 3080).
[244] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/400 (No. 21508); Ebû Dâvûd, "Salât", 160-161 (No. 909); Nesâî, "Sehv", 10 (No. 1195); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 2/400 (No. 3531).

dönen kişiye ailesinin sevindiği gibi sevinir"[245] ifadesi, sorumlu oldukları kişilere karşı adaletli davrananlar kimseler için, "Allah katında, Rahmân''n yanında nurdan minberler üzerinde ağırlanacaklar" [246] müjdesi, Allah'ın hoşnutluğunu dolaylı yoldan anlatan hadislerdendir.

Ramazan ayının faziletini anlatmak için nakledilen bir hadiste Allah'ın rızası ile Ramazan ayı ilişkilendirilerek bu ayı verimli bir şekilde geçirmek için tavsiye niteliğinde uyarı yapılmaktadır. "Ramazan ayı size bereketiyle geldi, Allah o ayda sizi zengin kılar, size rahmet indirir, hataları yok eder, duaları kabul eder. Allah sizin Ramazan ayındaki ibadet ve hayır konusunda birbirinizle yarışmanıza bakar ve meleklerine karşı sizinle övünür. O hâlde Allah'a kendinizi gösterin…"[247]

Bir davranışın, ahlâkî bir özelliğin güzelliğini anlatmak için zikredilen bir rivayette ise Allah'ın, bahsi geçen özellikten hoşlanacağı ifade edilerek bu davranış Allah'ın rızası ile ilişkilendirilmiştir. "Ey Âişe! Allah, nezaket sahibidir ve nezaketten hoşlanır…"[248]

Bir başka metod olarak Hz. Peygamber'in uyarılarında müjdeleme yöntemini kullanırken anlatımlarını kudsi hadis formatında aktardığı görülmektedir. Bu anlamda birkaç rivayete yer verilecektir:

- "Allah buyuruyor: Kulum beni nasıl düşünürse ben öyleyim. O, beni anarken ben onunla beraberim. O, beni tek başına anarsa, ben de onu kendim anarım. O, beni bir topluluk içinde anarsa, ben onu daha hayırlı bir topluluk içinde anarım…" [249]

- "Allah şöyle buyuruyor: Kim benim velî bir kuluma düşman olursa, ben de ona savaş açarım. Kulum, bana farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir şeyle yaklaşamaz. Kulum nâfile ibadetlerle de bana yaklaşmaya devam eder, ben de onu severim. Sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden ne isterse ona

[245] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 15/523 (No. 9840); İbn Mâce, "Mesâcid", 19 (No. 800); İbn Hibban, *es-Sahih*, 6/55 (No. 2278); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/84 (No. 10592).
[246] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef,* 7/39 (No. 34035); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/32 (No. 6492);Müslim, "İkâme", 18; Nesâî, "Âdâbü'l-kudât", 1 (No. 5381).
[247] Ebü'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, thk. Hamdi bin Abdulmecid Selefi, (Beyrut: Müessetü'r-Risale, 1984), 3/271 (No. 2238); Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 3/344 (No. 4783).
[248] Müslim, "Birr", 77; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 10/327 (No. 20797); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 11/8 (No. 8056); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/374 (No. 14229).
[249] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/166 (No. 10224); Müslim, "Zikir", 2; Buhârî, "Tevhîd", 15(No 7405); İbn Mâce, "Edeb", 58 (No. 3822); Tirmizî, "Davet", 132 (No. 3603).

veririm. Bana sığınırsa onu korur ve kollarım...” [250]

- “Allah buyuruyor: ‘Ben namazı, iki kısma ayırdım; yarısı bana yarısı da kuluma aittir… Kul, ‘Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur.’ der. Bunun üzerine Allah, ‘Kulum bana hamdetti ve kuluma dilediği verilecektir.’ buyurur. Sonra kul, ‘O, Rahmân ve Rahîm’dir.’ der. Bunun üzerine Allah, ‘Kulum beni hakkıyla övdü. Kuluma dilediği verilecektir.’ buyurur. Kul, ‘O, ceza gününün sahibidir.’ der. Bunun üzerine Allah, ‘Kulum beni yüceltti. İşte bu bana aittir.’ der. Şu âyetin de yarısı bana yarısı da kuluma aittir. Kul, ‘Biz yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.’ der. İşte bu, benimle kulum arasındadır ve ona dilediği verilecektir. Fâtiha sûresinin sonu ise kuluma aittir. Kul, ‘Bizi dosdoğru yola, kendilerine nimetler verdiğin kimselerin yoluna ilet. Gazabına uğramış olanların ve sapıtanların yoluna değil.’ der. İşte bu âyetler de kuluma aittir ve kuluma dilediği verilecektir.” [251]

Rivayetlerde yer aldığı gibi bu ve benzer teşvikler ile inanan insanlar müjdelenmektedir.

1.2.4. Melek Kavramı ile İlişkilendirme

Melek kavramı, her dil ve dinde olduğu gibi İslâm dininde de iyiliğin temizliğin ve saflığın sembolü olarak anlam kazanmaktadır. Bu sebeple melek kavramı ile ilişkilendirilen her bir davranışın ya da durumun, tavsiye edildiğine ve ya hoş karşılandığına hükmedilmektedir. Aynı durumun Hz. Peygamber’in hadislerine yansıdığını da görmek mümkündür.

Melek kavramı ile ilişkilendirme hadislerde farklı şekillerde yer almaktadır. Örneğin, hasta ziyareti ile ilgili bir rivayette, “…Eğer ziyareti sabahleyin olursa akşama kadar yetmiş bin melek onun için dua ve istiğfar eder. Ziyareti akşam olursa sabaha kadar yetmiş bin melek onun için dua ve istiğfar eder.”[252] buyrulmaktadır. Burada melekler tarafından bir kimseye dua ediliyor olması ile istendik bir davranış geliştirilmeye çalışılmaktadır.

[250] Buhârî, “Rikâk”, 38 (No. 6502); Süyûtî, *el-Fethü’l-kebîr*, 1/314 (No. 3390).
[251] İmam Malik, “Salât”, 39; Abdurrezzak, *el-Musannef*, 2/128; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/239 (No. 7291); Müslim, “Salât”, 37; İbn Mâce, “Edeb”, 52 (No. 3784);Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’ân”, 1 (No. 2953); Nesâî, “İftitah”, 23 (No. 909).
[252] Abdurrezzak, *el-Musannef*, 3/593 (No. 6868); İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 2/443 (No. 10835); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/47 (No. 612); İbn Mâce, “Cenâiz”, 2 (No. 1442); Beyhakî, *es-Sünenü’l-kebîr*, 3/534 (No. 6584).

Bir diğer hadiste Hz. Peygamber melek kavramıyla bir ilişkilendirmede bulunarak "Yeryüzünde dolaşan ve ümmetimin gönderdikleri selâmları bana ulaştıran melekler vardır."[253] buyurarak kişileri kendisine selam göndermeye teşvik etmektedir.

1.2.5. Günahların Bağışlanması ile Müjdeleyerek Uyarma

Hz. Peygamber için bir ayette, *"Sen onlara sırf Allah'ın lütfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi…"*[254] buyrulmaktadır. Şefkatli, yumuşak kalpli olarak tanımlanan Hz. Peygamber sevdirerek ve zorlama olmadan yaşadığı toplumda kalıcı davranış değişiklikleri oluşturmuştur. Bu değişiklikleri oluştururken kullanmış olduğu müjdeleme yöntemlerinden biri de bireylere belli davranış durumlarında günahlarının bağışlanacağını duyurmak olmuştur. Günahların affedileceği ile müjdeleme, en az kazancın cennet olacağı ile müjdeleme kadar etkileyici, teşvik edici ve cesaretlendirici bir uyarma metodudur. İyilik ve güzellikle teşvik etmek, sevdirmek ve yönlendirmek açısından da çok kıymetli bir mahiyet arzetmektedir. Hz. Peygamber bu yöntemi uyarma ve dikkati çekme metodu olarak tebliğ hayatında uygulamıştır.

Konuyla alakalı bir rivayette, "Bir kimse günde yüz defa, sübhânallâhi ve bi–hamdihî derse, günahları denizin köpüğü kadar dahi olsa bağışlanır."[255] buyrularak bireyler sözü edilen zikri söylemeye teşvik edilmiştir. "Denizin köpükleri kadar günahı olsa dahi" ifadesinin kullanıldığı bir diğer rivayette "Duhâ namazının iki rekâtını düzenli olarak kılan kimsenin günahları denizin köpüğü kadar bile olsa bağışlanır." buyrulmaktadır.[256] Bu iki hadiste kullanılan tabir hem müjdelemenin güzelliğini artırmış olması hem de soyut bir kavramın zihinde bir başka yönden canlandırılarak yer etmesi açısından oldukça dikkat çekicidir.

Günahların bağışlanacağının haber verildiği bir başka rivayette yapılan benzetme soyut olan kavramın somutlaştırılarak zihinlerde canlandırılmasını sağlamıştır. Bu rivayet

[253] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/184 (No. 269);Dârımî, "Rikâk", 58 (No. 2816); Nesâî, "Sehiv", 46 (No. 1283);İbn Hibban, es-Sahih, 3/195 (No. 914).
[254] Âl-i İmrân 3/159.
[255] İmam Malik, "Kur'an", 713; Müslim, "Zikir", 28; Tirmizî, "Deavât", 59 (No. 3460);İbn Hibban, *es-Sahih*, 5/355 (No. 2013).
[256] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 2/172 (No. 7784); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/446 (No. 9715); İbn Mâce, "İkâmet", 187 (No. 1382); Tirmizî, "Vitr", 15 (No. 476).

şu şekildedir: "Sadaka vermek, suyun ateşi söndürdüğü gibi hataları siler…" [257]

Bu konuda şu gibi örneklerde mevcuttur. "…Cemaatle namaz kılan bir kimsenin, iki namaz arasındaki günahları affolunur."[258], "Her kim Kâbe'yi haccederken, cinsel yakınlığa yeltenmez ve kötülük işlemezse, annesinden doğduğu günkü kadar günahsız hâlde olur."[259], "Hacca ve umreye gidenler, Allah'ın elçileridir. Allah'a dua ederlerse, Allah dualarını kabul eder ve Allah'tan bağışlanma dilerlerse, Allah onların günahlarını bağışlar."[260], "Bir kimse güzelce abdest alır ardından da namaz kılarsa, bu abdestle namaz arasında işlediği günahlar namazı kılıncaya kadar bağışlanır."[261], "Her kim gusleder, sonra Cuma namanızını kılar, sonra sessizce hutbeyi dinler, sonra imamla birlikte namazını kılarsa, o cuma ile sonraki cuma arasındaki günahları ayrıca üç günlük günahları daha bağışlanır."[262], "Her kim inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek Kadir gecesini ibadetle geçirirse geçmiş günahları bağışlanır. Her kim Ramazan orucunu inanarak ve mükâfatını Allah'tan bekleyerek tutarsa geçmiş günahları bağışlanır."[263] hadislerinin tümümde günahların bağışlanacağı müjdesi yer almaktadır.

Yer verilen örneklerden başka, abdest ile ilgili olan ve günahlardan arınmaktan bahsedilen bir diğer hadiste "suyun son damlasıyla beraber akıp gider" tabiri, etkileyicilik açısından oldukça değerli gözükmektedir. "Mümin bir kimse abdest alırken yüzünü yıkarsa, gözleri işlediği her günah suyla yüzünden akıp gider. Ellerini yıkadığı zaman elleriyle işlediği her günah su ile beraber ellerinden akıp gider. Ayaklarını yıkadığı zaman ayakları ile işlediği her günah su ile birlikte akıp gider. Sonunda o kimse günahlarından temizlenmiş olur."[264] Bu hadiste aşama aşama anlatım üslubu kalıcığı sağlar nitelikte olup, özendirme açısından da oldukça önemlidir.

Bir günün faziletini ve değerini anlatmak ve bugünü değerlendirebilmek için uyarı

[257] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 23/425 (No. 15284);Tirmizî, "Cum"a", 79 (No. 614); İbn Mâce," Zühd", 22 (No. 4210); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-sağir,* 1/374 (No. 625).
[258] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/190 (No. 9328); Ebû Dâvûd, "Salât", 31 (No. 515);
[259] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/336 (No. 7381); Buhârî, "Muhsar", 10 (No. 1820); Beyhakî, *es-Sünenü'l-sağir*, 2/157 (No. 1551); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 5/107 (No. 9168).
[260] İbn Mâce, "Menâsik", 5 (No. 2892); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât,* 6/247 (No. 6311); Nesâî, "Menâsikü'l-hac", 4 (No. 2626).
[261] Abdurrezzak, *el-Musannef*, 1/44 (No. 139); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/480 (No. 421); Buhârî, "Vudû'", 24 (No. 159); Müslim, "Tahâret", 3;Dârımî, "Tahâret", 27 (No. 720).
[262] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18, 292 (No. 11768); Müslim, "Cum'a", 26; İbn Hibban, es-Sahih, 7/19 (No. 2780); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 8/114.
[263] Buhârî, Savm, 6 (No. 1901); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 4/505 (No. 8523); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 5/226 (No. 3340).
[264] İmam Malik, "Salât", 85; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/392 (No. 8019); Müslim, "Tahâret", 32; Dârımî, "Tahâret", 45 (No. 745); Tirmizî, "Tahâret", 1 (No. 2); İbn Hibban, *es-Sahih*, 3/315 (No. 1040).

yapmak maksadıyla Hz. Peygamber,'in "Allah'ın arefe günü insanları bağışladığından daha fazla bağışladığı başka bir gün yoktur…"[265] buyurarak bu günü fırsata çevirmeyi sağlar nitelikte olan uyarısı dikkat çekmektedir.

Ayrıca, Hz. Peygamber'in başa gelen musibetlerde sabır telkin etmek için söylemiş olduğu, "Batan bir diken bile olsa Müslüman'ın başına gelen her bir musibeti, Allah onun günahlarına kefaret kılar." [266] hadisi, bu musibetler karşısında güçlü olmayı sağlayan bir uyarı niteliği taşımaktadır.

1.2.6. Sevap Kazanma ile Müjdeleyerek Uyarma

Sevap kavramı, "Dinî açıdan makbul sayılan davranışların âhiretteki mükâfatı"[267] olarak tanımlanmaktadır. Sevap kazanma mümin bir kulun elde etmeyi isteyeceği bir olgudur. Diğer müjdeleme yöntemlerinde olduğu gibi bu yöntemin asıl gayesi de Râsulullah'ın ifadelerinde yer bulan tutumlar konusunda hem uyarıyı gerçekleştirmek hem de bu davranışlara bireyleri teşvik etmektir.

Hz. Peygamber bu yöntemi uygularken yapılan davranış neticesinde kazanılan ödülü doğrudan sevap kavramıyla ifade ettiği gibi bazen sevabı "sadaka" kavramıyla karşıladığı da olmuştur.

Doğrudan sevap kavramı kullanılarak bahsi geçen davranışa teşvik ile ilgili rivayetler şu şekildedir: "Bir ilim öğreten kimse, onların sevabında bir eksilme olmaksızın öğrettiği ilimle amel edenlerin kazandıkları sevap kadar sevap kazanır."[268] "Her kim bir oruçluya iftar yaptırırsa, kendisine oruçlunun sevabı kadar sevap verilir."[269] "Kim bir gaziyi donatırsa, ölünceye kadar gazi gibi sevap kazanır."[270]

Sevap kazanma yolu ile müjdeleme yapılırken, sayı belirtildiği ve bu şekilde dikkatlerin çekildiği bazı rivayetlerde görülmektedir. Bu noktada sevabın büyüklüğünün benzetme yapılarak aktarıldığı görülmektedir. "Kim bir günde yüz defa 'Lâ ilâhe illâllâhü

[265] Müslim, "Hac", 436; İbn Mâce, "Menâsik", 56 (No. 3014); Nesâî, "Menâsik", 192 (No. 3003); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/636 (No. 1705).
[266] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/121 (No. 24573); Buhârî, "Merdâ", 1 (No. 5640); Müslim, "Birr", 49; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*,2/363 (No. 2240).
[267] Cağfer Karadaş, "Sevap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2 Şubat 2021).
[268] İbn Mâce, "Sünnet", 20 (No. 240); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 20/198 (No. 446).
[269] Abdurrezzak, *el-Musannef*, 4/311 (No. 7905); Tirmizî, "Savm", 82 (No. 807); İbn Mâce, "Sıyâm", 45 (No. 1746); İbn Hibban, *es-Sahih*, 8/216 (No. 3429).
[270] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/277 (No. 125); İbn Mâce, "Cihâd", 3 (No. 2758).

vahdehû lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr.' derse o kimse için on köleyi azat etmiş kadar sevap yazılır. Ona yüz sevap verilir ve yüz günahı da silinir."[271] Bu hadise bakıldığında dikkati çeken bir diğer husus, içinde yaşanılan toplum için alışıldık bir durum olan köle azat etme konusu sevap ile ilişkilendirilerek soyut olan kavramın idrakini artırılmasıdır. Ayrıca kurban ibadetiyle ilgili bir hadiste ne kadar sevap kazanılacağı ifade edilirken "Kurban, kıyamet günü boynuzları, kılları ve tırnaklarıyla sevap olarak gelir." [272] ibaresiyle aktarılmış ve bu teknikle sevap gibi soyut bir kavram somutlaştırılmıştır.

Doğrudan sevap kavramıyla değil de "sadaka" kavramıyla karşılanan ödüllerin zikredildiği hadislerde bulunmaktadır. Rasulullah'ın "Yoksula verilen sadaka bir, akrabaya verilen ise hem sadaka hem de sıla-i rahim olmak üzere iki sadaka sayılır."[273] hadisinde sevap kavramı sadaka ile ifade edilmektedir.

Her iki ifade tarzında da amaç müjdeleme yolu ile bireyleri bu davranışlara teşvik etmektir.

1.2.7. Kıyamet ile İlişkilendirme

Kıyamet kavramı, ilâhi dinlerin bütününde bulunan ve insanların o gün başa gelebilecek sıkıntılar sebebiyle korktuğu ve çekindiği bir günü ifade etmektedir. Bu sebeple o gün Hz. Peygamber'den gelebilecek bir destek müjdesi müminler için önem arz etmektedir. Kıyamet ve kıyamette karşılaşılabilecek durumlarla korkutarak uyarmak Hz. Peygamber tarafından kullanıldığı gibi kıyamet kavramı kullanılarak müjdeleme yapmak ve kişileri bu yöntemle uyarmak da etkili bir şekilde kullanılmıştır. Bu yöntemin kullanılmasının asıl gayesi ise belirtilen davranışa teşvik etmektir.

Konuyla ilgili bir rivayet şu şekildedir: "Kim saç ve sakalını Allah yolunda ağartırsa, bu beyazlık kıyamet günü kendisi için nur olur."[274] Bu rivayette Allah rızası için çalışıp çaba sarfedenler müjdelenirken kıyamette karşılaşmak istenecek olumlu bir durum

[271] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 6/60 (No. 29476); İbn Mâce, "Edeb", 54 (No. 3798).
[272] Tirmizî, "Edâhî", 1(No. 1493); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/246 (No. 7523); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 9/438 (No. 19015).
[273] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 26/171 (No. 16233); Dârımî, "Zekât", 38 (No. 1722); Nesâî, "Zekât", 82 (No. 2583); Tirmizî, "Zekât", 26 (No. 658); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/564 (No. 1476); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 4/291 (No. 7734).
[274] Abdurrezzak, *el-Musannef*, 1/52 (No. 154); İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 4/221 (19483); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/376 (No. 23953); Tirmizî, "Fedâilü'l-cihâd", 9 (No. 1635); Nesâî, "Cihâd", 26 (No. 3146); İbn Hibban, *es-Sahih*, 7/252 (No. 2974).

zikredilmektedir.

Kıyamet ile birlikte ilişkilendirilen farklı kavramlar da bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in kıyametle ilişkili müjdeleme yaparken kendisiyle yakınlık üzerinde durduğu rivayetleri bulunmaktadır. Rasûlullah dinin hoş ve güzel gördüğü bazı davranışları gerçekleştirenlerin kendisiyle kıyamet günü yakın olacağını hadislerinde belirtmektedir. "Kıyamet günü insanlardan bana en yakın olanlar, bana en çok salavât getirenlerdir."[275] Hz. Peygamber başka bir hadisinde "Kıyamet gününde bana en sevgili olanınız, ahlâk olarak en güzel olanınızdır."[276] buyurarak güzel ahlâkın önemine vurgu yapmaktadır. Kıyamet gibi dehşetli bir günde Hz. Peygamber katında değerli olma müjdesiyle bireyler olumlu davranışlara yönlendirilerek uyarılmaktadır.

1.2.8. Rızık ile İlişkilendirme

Rızık kelimesi, "ister dünyevî olsun isterse uhrevî olsun maddi manevi ihsanlar" manasında kullanılmaktadır.[277] Kur'an'da rızık olarak zikredilen nimetler su ve yiyeceklerle birlikte din, hidayet ve nübüvvet gibi Allah'ın mânevî ihsanları da rızık olarak tanımlanmıştır.[278] Nitekim, Bakara suresinde *"Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah'a şükredin."*[279] ayetiyle somut bir rızık ifade edilirken, Âl-i İmrân suresinde *"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler."*[280] ayetinde manevi bir rızıklandırma söz konusudur.

Rızık ile ilişkilendirerek müjdeleme başlığı altında, insanların dünya üzerinde uğruna çabaladığı ve daimi ihtiyacı olan rızıklardan bahsedilerek uyarı niteliğinde rivayetler Hz. Peygamber'den bizlere ulaşmaktadır. "Allah, istiğfar konusunda devamlı olan kimselerin her sıkıntısı için bir çıkış ve her üzüntüsü için bir ferahlık sağlar. Onu hiç beklemediği

[275] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 6/325 (No. 31787); Tirmizî, "Vitr", 21 (No. 484); İbn Hibban, *es-Sahih*, 3/192 (No. 911); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*,1/351 (No. 3819).
[276] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/380 (No. 6768); Tirmizî, "Birr", 71 (No. 2018); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 10/356 (No. 7617); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/386 (No. 4171).
[277] Muhit Mert, "Klasik Bir Kelam Problemi Olarak Rızık Kavramının Tanımları ve Bu Tanımların İçerdiği Problemler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/1 (2005), 2.
[278] Şerafettin Gölcük, "Rızık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 7 Mart 2021). (Bkz: el-Bakara 2/3; Âl-i İmrân 3/169; Hûd 11/88; Meryem 19/62; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "rzḳ" md.)
[279] el-Bakara 2/172.
[280] Âl-i İmrân 3/169.

yerden rızıklandırır."[281] Bu rivayette istiğfara devam etmenin önemi ile ilgili uyarıda bulunulurken rızık müjdesi verilmektedir.

Akrabalık ilişkilerinin sağlam zeminler üzerine oturtulması amacıyla yapılan uyarıda aynı yöntem izlenerek rızkın artması ile müjdelme yapılmaktadır. "Rızkının artmasını ve ömrünün uzamasını isteyen, akrabalarını görüp gözetsin."[282]

Kur'an'ın da kullanmış olduğu bir yöntem olan rızık kavramı ile müjdeleyerek uyarma metodunun bireylerin istendik davranışlar geliştirilmesine katkı sağlayacağı muhakkaktır.

1.2.9. Bereket Kavramı ile İlişkilendirme

Bereket kavramı, "artma", "bolluk", "fazlalık" manalarına gelen bir kavramdır. Bereket kavramını diğer artma ve çoğalmalardan farklı kılan iki önemli özellik, istikrar ve sürekliliktir.[283] Birey süreklilik arz eden bir çoğalmayı arzu eder. Bu sebeple bereketle müjdeleme ile doğru olana teşvik sağlanacak ve bahsi geçen davranışların uygulanabilirliği kalıcı ve kolay olacaktır. Hadislerde bereket kavramının yaygın kullanımı maddi anlamda bir bolluğu ifade etmesine rağmen bereket kavramı kendi başına soyut bir kavramdır. Yapıcı olarak söylenmiş uyarı cümlelerinde bereket kavramı sıkça kullanılarak, müjdeleme bu yolla yapılmaktadır.

Bu başlık altında verilebilecek örneklerden biri Hz. Peygamber'in "Yemeği toplu halde yiyin ve yemeğe başlarken Allah'ın adını anın ki, bereketli olsun."[284] hadisidir. Burada maddi bir bereketlenmeden söz edilmektedir ve rivayette bereket ile ilişkilendirilerek yapılan uyarı ile yemek yeme adabı öğretilmektedir.

Hz. Peygamber, sahura kalkılmasının gereği ile ilgili bir uyarıda bulunurken, sahur kavramını bereketle ilişkilendirerek, "Sahura kalkın, çünkü sahur yemeği bereketlidir."[285]

---

[281] Ebû Dâvûd, "Vitr", 26 (No. 1518); İbn Mâce, "Edeb", 57 (No. 3819); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*,6/240 (No. 7291*);* Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 3/490 (No. 6421).
[282] Buhârî, "Büyû'", 13 (No. 2067); Ebû Dâvûd, "Zekât", 45 (No. 1693).
[283] Hikmet Koçyiğit, "Kur'ân Açısından Bereket Kavramının Değerlendirilmesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (Mart 2012), 149.
[284] İbn Mâce, "Et'ıme", 17 (No. 3286); Ebû Dâvûd, "Et'ıme", 14 (No. 3764); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 22/139 (No. 368); Beyhakî, *Âdab*, 1/190 (No. 465).
[285] Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 4/227 (No. 7598); İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 2/274 (No. 8913); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/149 (No. 10185);Dârımî, "Savm", 9 (No. 1738); Buhârî, "Savm", 20 (No. 1923); Müslim, "Sıyâm", 45; İbn Mâce, "Sıyâm", 22 (No. 1692); Tirmizî, "Savm", 17 (No. 708).

buyurmaktadır.

Hz. Peygamber'in bir başka tavsiye niteliğinde uyarısında, evlenilecek kadın da bulunması gereken özelliklerle alakalı olarak, önce bu özellikleri sıralamış, daha sonra da "Sen bunlardan dindar olanını tercih et ki iki elin bereketlensin!"[286] buyurarak tavsiyede bulunmuştur.

Bu metod neticesinde zikredilen davranışlara yönlendirme sağlanarak, çeşitli davranış değişiklikleri oluşturmak amaçlanmaktadır.

1.2.10. Şefaat ile Müjdeleyerek Uyarma

Şefaat, "kıyamet gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen sâlih kulların müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunması"[287] manasında kullanılan bir kavramdır. Şefaat terimi ile alakalı bir ayette, *"Şefaat etmek için Allah'ın kendilerine izin ve yetki verdiği kişilerden başka hiçbir kimse şefaatçi olamaz"*[288] buyrularak Allah'ın müsaade ettiği salih müminlerin bu şekilde bir yetkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu salih müminler Allah'ın kendisinden hoşnut olduğu kimselerdir.[289]

Şefaat her müminin ahirette karşılaşmayı isteyeceği bir durumdur. Özellikle Hz. Peygamber'in şefaati arzulanan bir hadise olmaktadır. Bu sebeple Hz. Peygamber'in bu kavram ile müjdelemelerde bulunduğunu rivayetler yolu ile görmek mümkündür. Bir hadisinde Hz. Peygamber, "Kim ezanı duyduğunda, "Ey bu mükemmel davetin ve kılınan namazın Rabbi olan Allah'ım! Muhammed'e vesileyi ve fazileti ihsan et. Onu, kendisine vaad etmiş olduğun Makâm-ı Mahmûd'a eriştir." derse kıyamet günü şefaatim ona helâl olur." [290] buyurarak şefaatiyle müminleri müjdelemektedir.

1.2.11. Olayları Soyut Kavramlar ile İlişkilendirme

Bir olayın gerçekleştiği anda, bu olaya binaen ahiret hayatı ya da soyut bir kavramla müjdelemenin Hz. Peygamber tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu müjdeleme,

[286] Buhârî, "Nikâh", 16 (No. 5090); Müslim"Radâi", 53; İbn Hibban, *es-Sahih*, 9/344 (No. 4036); Beyhakî, *es-Sünenü'l-sağir,* 3/9/ (No. 2349).
[287] Mustafa Alıcı, "Şefaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 5 Nisan 2021).
[288] el-Bakara 2/255.
[289] Azat, Toktonaliev, "Ayetler ve Hadisler Bağlamında Şefaat Kavramı", *AKADEMİAR Akademik İslam Araştırmaları Dergisi* 7 (Aralık 2019), 176.
[290] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 23/120 (No. 14817); Buhârî, "Ezân", 8 (No. 614); Ebû Dâvûd, "Salât", 37 (No. 529); İbn Mâce, "Ezân", 4 (No. 722); Tirrmizî, , "Salât", 157 (No. 211).

yaşanılan olay ile ilişkilendirildiğinden hem müjdelemeye konu olan olay hem de müjdelenen hususun tesiri oldukça fazla olmaktadır.

Ebu Hureyre'nin fidan diktiği bir sırada ağaç ekmeyle bağlantılı olarak ona şu müjdeyi vermiştir: " "Sübhânellâhi ve'l-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illâllâhü vallâhü ekber" de. Böyle dediğin her kelime karşılığında cennette senin için bir ağaç dikilir."[291]

Konuya örnek olabilecek başka bir rivayette, küçük bir askeri birliğin kısa sürede çok ganimetle dönmesine şaşıran ve bunu dile getiren ashaba Hz. Peygamber, "Sabah namazını kılıp güneş doğuncaya kadar Allah'ı zikreden bir topluluk, bu müfrezeden daha hızlı ve daha çok ganimet elde eder."[292] buyurarak onlardaki şaşkınlığı fırsata çevirip akıllara yer edecek bir uyarıda bulunmuştur.

Bir başka örnekte bir gün Hz. Peygamber'in sevgisinden dolayı onun abdest aldığı suyu içmek çalışan ashabını, "Eğer Allah ve Rasûlü'nün sizi sevmesini istiyorsanız, emanete riayet edin, doğru söyleyin ve komşularınızla iyi geçinin."[293] sözleriyle uyarmaktadır. Bu rivayette hem yaptıkları davranışın uygun olmadığı mesajı hem de arkasından zikredilen olumlu davranışlara teşvik etme eylemi bir arada görülmektedir.

Hz. Peygamber ashabıyla birlikte bir kabrin kenarında oturup gözyaşı döktükten sonra "Kardeşlerim! Ölüm için hazırlık yapın."[294] buyurarak, yaşanılan hadisenin tesiri altında bulunan ashabına yapmış olduğu bu uyarının zihinlere kazınan bir hal almasına vesile olmaktadır.

Olay anında yapılan uyarıların hem hafızalarada yer etmesi hem de dikkate alınarak uygulamaya geçilmesi oldukça kolaylaşacaktır.

2. Uyarılarda Dil Kurallarını ve Edebî Dili Kullanma

2.1. Emir Kipi Doğrudan Uyarma

Hz. Peygamber'in ashabına uyarılarda bulunurken sık başvurduğu yöntemlerden biri,

[291] İbn Mâce, "Edeb", 56 (No. 3807); Hâkim, el- Müstedrek, 2/719 (1/512) (No. 1887).
[292] Tirmizî, "Deavât", 108 (No. 3561); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/442 (No. 4766).
[293] Ebû Abdirrahmân Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâzıh el-Hanzalî el-Mervezî, *Zühd ve Rekâik*, thk. Habib el-Rahman Azami, (Beyrut: Dar'ul-Kütübü'l İlmiyye), 1/390 (No. 1104); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*,6/320 (No. 6517); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*,2/201 (No. 1533).
Taberanî hadisi rivayet ettikten sonra, "Bu rivayette Ubeyd b. vakıd teferrüd etmiş." demekle, hadisin zayıflığına işaret etmiştir.(Bkz. Taberanî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 6/320).
[294] İbn Mâce, "Zühd", 19 (No. 4195).

bir olguyu doğrudan muhatabın anlayacağı şekilde açık olarak ifade etmesidir. Hz. Peygamber bazen bulunduğu ortama, şartlara ve kişilerin hazırbulunuşluk durumlarına göre anlatılmak istenileni doğrudan aktarmış, uyarının alıcıya doğrudan ulaşıp kavranmasını sağlamış ve bu şekilde uygulanabilirliğini artırmıştır. Bu emirler, olumlu ve olumsuz nitelikler taşıyabilmektedir. Emir niteliği taşıyan hadislerin asıl amacı ise ağırlıklı olarak ahlâki davranış oluşturmaktır.[295]

Emir kipiyle dile getirilmiş olumlu uyarılara örnek olarak şu hadisleri zikretmek mümkündür. "Şeytandan vesvese gelince, o kişi hemen Allah'a sığınsın ve onun bu vesvesesine hemen son versin!"[296] hadisinde belirli bir durumla karşılaşıldığında nasıl bir yöntem izleneceği emir kipiyle aktarılmaktadır. Tekniğin benzer olduğu bir rivayet de şu şekildedir. "...Bir şeyi adayan, onu yerine getirsin!"[297] Bir başka hadiste ise "Sarımsak veya soğan yiyen mescide gelmesin ve evinde otursun."[298] buyrulurken emir kipi kullanılmaktadır.

Bazı rivayetlerde birkaç farklı emir arka arkaya dile getirilmektedir. Nitekim "…Aşırıya kaçmayın, dosdoğru olun ve salih amellerden alacağınız mükâfattan dolayısıyla sevinin. Sabah, akşam ve gecenin bir kısmından yararlanın."[299] hadisi buna örnektir. Bir diğer rivayette ise "Ey insanlar, selâmı yayın, yemek yedirin, geceleri namaz kılın. Böylece cennete girin!"[300] buyrularak emirler ardarda sıralanmıştır. Benzer bir hadiste ise "Allah için isteyene verin, davete icabet edin, hediye verenin hediyesine karşılık verin. Karşılık verecek bir şey bulamazsanız, onun için dua edin."[301] buyrulmaktadır.

Hz. Peygamber camiye girerken söylenmesi gereken sözleri aktarırkan emir kipi kullanarak "Biriniz camiye girdiğinde "Allah'ım, bana rahmet kapılarını aç", çıktığında ise "Allah'ım, senin lütfunu istiyorum" desin."[302] buyurmaktadır.

---

[295] Ahmed Ürkmez, *Ahlâk Ekseninde Hadis*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014), 131.
[296] Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 11 (No. 3276); Müslim, "İmân", 214; Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/383 (No. 14316).
[297] İbn Mâce, "Keffâret", 17 (No. 2128); Ebû Dâvûd, "İmân", 30 (No. 3322); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/231 (No. 12371).
[298] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 23/433 (No. 15299); Buhârî, "İ"tisâm", 24 (No. 7359); Müslim, "Mesâcid", 73; Ebû Dâvûd, "Et'ıme", 41 (No. 3822).
[299] Buhârî, "Îmân", 29 (No. 39); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/279 (No. 3040).
[300] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 7/257 (No. 35847); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/201 (No. 23784); İbn Mâce, "İkâmet", 174 (No. 1334); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 5/313 (No. 5410).
[301] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/389 (No. 3838); İbn Hibban, *es-Sahih*, 12/418 (No.5603); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*,7/265 (No. 4974); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/43 (No. 309).
[302] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/21 (No. 23607); Dârımî, "İstizân", 56 (No. 2733); Nesâî, "Mesâcid", 36 (No. 729); Müslim, "Müsâfirîn", 68.

Oruçluyken yapılması hoş karşılanmayan tutumlar zikredilirken aynı teknik kullanılarak "…Oruçlu kişi saygısızlık yapmasın, kötü söz söylemesin. Eğer biri kendisine sataşacak olursa, iki defa, "Ben oruçluyum" desin…"[303] buyrulmaktadır.

Tavsiye niteliğinde olan bir rivayet emir cümlesiyle dile getirilerek "Eşler konusunda seçici olun, kendinize denk düşenle evlenin. Kızlarınızı da dengiyle evlendirin."[304] buyrulmuştur. Nazar hakkında yapılan bir uyarıda "Nazar'dan Allah'a sığının…"[305] buyrularak emir kipi kullanılmaktadır.

Emir kipi ile zikredilen rivayetlerde olumsuz cümle yapısında dile getirilmiş ancak olumlu yönlendirmeler içeren uyarıların örnekleri mevcuttur. Bu örneklerde kişi, olumsuz bir konudan nehyedilirken aynı zamanda olumlu duruma yönlendirme yapılmaktadır. Sosyal ilişkiler çerçevesinde tavsiye olarak adlandırabileceğimiz uyarı içeren rivayette, "Kardeşinle tartışma, ona incitici şakalar yapma ve yerine getiremeyeceğin sözü verme."[306] buyrulurken mesaj emir cümleleri ile aktarılmaktadır. Bir diğer rivayette "Allah'ın kadın kullarının mescitlere gelmelerini engellemeyin. Ancak onlar da mescite koku sürmeden gelsinler."[307] buyrularak kadınların mescide gelebilmeleri için izin verilmesi adına bir uyarı yapılmaktadır.

Hz. Peygamber'in yasaklamada bulunurken, yasaklanan davranış yerine yapılması gerekenle ilgili emirleri aynı anda sıraladığı da olmaktadır. Savaştayken dahi yapılması doğru olmayan davranışların zikredildiği bir rivayet emir cümleleriyle dile getirilerek, "Allah yolunda Allah'ın adıyla savaşın! Allah'ı inkâr edenlerle çarpışın! Savaşın, ama ganimete ihanet etmeyin. Ölülerin organlarını kesmeyin! Çocukları öldürmeyin! "[308] şeklinde aktarılmaktadır.

Yaşanılan çağın ve toplumun olağan karşıladığı kölelik kurumu ile ilgili sosyal düzenlemeyi de içeren "...Köle kardeşleriniz, Allah'ın size verdiği hizmetçilerinizdir. Her

[303] İmam Malik, "Sıyâm", 1099; Abdurrezzak, *el-Musannef*, 4/191 (No. 7443); İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 2/272 (No. 8891); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/461 (No. 7492); Buhârî," Savm", 2 (No. 1894); Ebû Dâvûd, "Savm", 25 (No.2363).
[304] İbn Mâce, "Nikâh", 46 (No. 1968); Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/176 (No. 2687); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 7/214 (No. 13758).
[305] İbn Mâce, "Tıb", 32 (No. 3508); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/239 (No. 7497); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/168 (No. 1745).
[306] Tirmizî, "Birr", 58 (No. 1995); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*,11/16 (No. 8073).
[307] Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 3/151 (No. 5121); İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 2/156 (No. 7609); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/405 (No. 9645); Ebû Dâvûd, "Salât", 52 (No. 565); Dârimî, "Salât", 57 (No. 1309).
[308] İmam Malik, "Cihâd", 11; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 6/475 (No. 33054); Müslim, "Cihâd ve siyer", 3.

kimin kardeşi emri altındaysa yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin. Onlara güçlerinin üstünde yük yüklemeyin. Ağır işler verdiğinizde onlara yardım edin."[309] hadisi emir kipiyle dile getirilmiştir.

Bir diğer rivayette birbirinin zıttı her iki durum karşısında nasıl davranılması gerektiği ardarda emir cümleleriyle muhataba iletilmektedir. Bu rivayet şu şekildedir: "Sizden biri güzel bir rüya görürse, bu Allah'tandır. Rüyayı gören kişi Allah'a hamdetsin ve onu insanlara anlatsın. Bunun dışında hoşlanmadığı bir rüya görürse, bu da şeytandandır. Bu rüyadan da Allah'a sığınsın ve onu kimseye anlatmasın…"[310]

Hz. Peygamber kendisine karşı davranış biçimlerini düzenlerken uyarı içeren olumlu ve olumsuz emirleri sıralayarak "Evlerinizi mezarlara çevirmeyin. Benim kabrimi de bayram yeri hâline getirmeyin. Bana salavât getirin…"[311] buyurmuştur. Emir cümlesiyle dile getirilmiş bir başka uyarıda ise "Size ne emredersem onu yapın; size için neyi yasakladıysam ondan kaçının."[312] buyrularak olumlu ve olumsuz mesajlar sıralanmaktadır.

Emir kipi kullanarak uyarıda bulunurken Hz. Peygamber'in bir emrin kesinliğini vurgulama niyetiyle yaptığı veya belirtilen davranıştan kati bir şekilde nehyetmek amacıyla söylemiş olduğu sözlerinde "Sakın" vurgulamasını yaptığını örneklerde görmekteyiz. Örneğin, "Sakın biriniz, "Nefsim pis ve murdar oldu" demesin. Onun yerine, "İçim daraldı" desin!"[313] hadisinde bu durum açıkça görülmektedir.

Bir başka örnekte Hz. Peygamber hac yolcuğuyla ilgili tavsiyelerde bulunurken "Hiçbir erkek yabancı bir kadınla başbaşa kalmasın. Hiçbir kadın da sakın beraberinde mahremi olmadan yolculuk etmesin." buyurmuştur.[314]

Hz. Peygamber kimi zaman hatalı gördüğü davranışa doğrudan emir vererek karşı koyardı. Bu usül, bazı yöndendirmeye ve anlaşılır şekilde hatayı ortaya koyup kabullenmeye yatkın karakterli kimseler için iyi bir yol olabilmektedir. Açık bir şekilde

[309] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/342 (No. 21433); Buhârî, "Îmân", 22 (No. 30); Müslim, "İmân", 40; Ebû Dâvûd, "Edeb", 31 (No. 5158).
[310] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 17/107 (No. 11054); Buhârî, "Ta'bîr", 3 (No. 6985); Tirmizî, "Deavât", 54 (No. 3453).
[311] Ebû Dâvûd, "Menâsik", 96, 97 (No. 2042); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 8/81 (No. 8030); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 6/52 (No. 3865).
[312] İbn Mâce, Sünnet, 1 (No. 1); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/78 (No. 10512).
[313] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 5/320 (No. 26504); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/289 (No. 24243); Buhârî, "Edeb", 100 (No. 6179); Müslim, "Elfazi mine'l-Edeb", 16,17; Ebû Dâvûd, "Edeb", 82 (No. 4978).
[314] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/408 (No. 1934); Buhârî, "Cihâd", 140 (No. 3006); Müslim, "Hac", 424; İbn Hibban, *es-Sahih*, 6/441 (No. 2731).

hata karşısında durup hatalı uygulama yerine yapılması gereken davranışı vurgulamak olumluya yönlendirme açısından da oldukça önemli gözükmektedir. Rasûlullah hutbe okuduğu bir sırada dışarıda güneşin altında bekleyen bir kimseyi farkedip sebebini sorduktan sonra, onun bu şekilde oruç tutmayı adadığını ve bunu gerçekleştirmek için o vaziyette olduğunu söylediklerinde, "Söyleyin ona otursun, gölgelensin, konuşsun; adadığı orucunu tamamlasın." [315] buyurmuştur.

Hz. Peygamber'in önce yanlış olan uygulamayı zikredip hemen ardından doğrusunun ne olduğunu emir kipiyle haber verdiği rivayetleri mevcuttur. Hutbede konuşma yaptığı bir sırada, "…Bilin ki! Uyuyakalma sebebiyle namazı kılamamak hata değildir. Asıl hata, diğer namazın vakti girinceye kadar namazını kılmayan kimsenin davranışıdır. Buna göre kim uyuyakalır da namazını kılamazsa uyanır uyanmaz o namazı kılsın! Ertesi gün o namazı vaktinde kılsın!"[316] buyurmuştur.

Hz. Peygamber bazen sadece hatalı uygulamayı zikredip "bu şekilde yapmayın" kalıbınnda bir emir cümlesiyle yanlış olan davranışı dile getirerek uyarısının tamamlamaktadır. "Ey Müslüman kadınlar! Hiçbir komşu, komşusunun verdiği şeyi bir koyun paçası dahi olsa küçük görmesin!"[317] rivayeti buna örnektir. Onun, "Ashâbıma sövmeyin! Allah'a yemin ederim ki, birinizin Uhud dağı kadar altını olsa ve bunu Allah yolunda harcasa, bu ashâbımdan birinin bir ya da yarım ölçek sadakasına erişemez."[318] sözü de bu konunun örneklerindendir.

Rasûlullah bazı zamanlarda doğrudan yapılması gereken davranış üzerinde durarak onun yapılmasıyla ilgili emir kipiyle uyarılarda bulunmaktadır. Birgün Hz. Peygamber kendisine "Allah ve sen dilersen her şey olur." diyen kişiyi "Beni Allah'a denk mi tutuyorsun? Bilakis 'Allah dilerse' de!"[319] diyerek uyarmıştır.

Rasûlullah'ın olumlu davranışla birlikte bunun sebebini açıkladığı da görülmektedir. Ramazan gecelerinden birinde Hz. Peygamber yatsı namazını kıldırdıktan sonra mescitte

[315] İbn Mâce, "Kefarât", 21 (No. 2136); Buhârî, "Eymân ve nüzûr", 31 (No. 6704); Ebû Dâvûd, "Eymân ve nüzûr", 23 (No. 3300); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr,* 10/129 (No. 20092).
[316] Müslim, "Mesâcid", 311; İbn Hibban, *es-Sahih*, 4/317 (No. 1460); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr,* 1/553 (No. 1763).
[317] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/33 (No. 7590); Buhârî, "Hibe", 1 (No. 2566); Müslim, "Zekât", 90; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*,4/295 (No. 7747).
[318] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef,* 6/404 (No. 32404); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 17/80 (No. 11516); Buhârî , "Ashâbu'n-nebî", 5 (No. 3673); Müslim, "Fedâile'l Sahâbe", 221; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 10 (No. 4658); Tirmizî, "Menâkib", 59 (No. 3861).
[319] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/339 (No. 1839); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr,* 3/307 (No. 5812);

kendisiyle birlikte bulunanalara uzun bir namaz kıldırmış ve ertesi gece ise yatsıdan sonra evine dönmüştü. O gece mescitte birçok insanın toplandığını görüp bunun sebebini Hz. Aişe'ye sorduğunda, toplanan insanların bir önceki gece kıldırmış olduğu namazı kılmak için beklediklerini öğrenince, ertesi gün insanların yanına giderek onlara, "Ey insanlar! Durumunuzdan habersiz değildim. Fakat bu namazın sizin için farz kılınmasından endişelendim ve bu sebeple namazı kıldırmaya çıkmadım. Siz, gücünüzün yeteceği ibadetleri yerine getirin! Allah usanmaz, ama siz bıkarsınız!" buyurmuştur."[320] Rasûlullah burada göstermiş olduğu tavrının sebebini açıklamış olmaktadır.

Bir başka rivayette Hz. Peygamber, Medine'de ashâbının hurmaları aşıladığını gördüğünde, "O şekilde yapmasanız daha iyi olur" diye görüş belirtmiş, hurma sahipleride onun sözünü dinleyerek o sene aşı yapmamışlar ve bunun neticesinde ürünlerinde azalma olmuştu. Bu durumu, Hz. Peygamber'e bildirdiklerinde, "Ben sadece bir insanım, size dininizle ilgili bir şey emredersem onu yapın, kendi görüşüme göre bir şey emredersem unutmayın ki ben sadece bir insanım. "[321] buyurmuştur. Sebebi açıklanarak zikredilen bir başka rivayette ise Hz. Esmâ'ya, "Ver ve hesap etme! Yoksa Allah da sana hesaplayarak verir."[322] reklindeki uyarısı evrensel bir nitelik taşımaktadır.

Rasûlullah bazı rivayetlerde, hatalı bir bilginin doğru şeklini insanlara öğrettikten sonra yapılması gerekenle ilgili bilgileri emir cümleleriyle vermektedir. "Güneş ve ay hiç kimsenin ölümü veya yaşamı sebebiyle tutulmazlar. Fakat onlar Allah'ın âyetlerindendir. Onların tutulduklarını gördüğünüzde hemen namaz kılın."[323] hadisi bu durumu izah eder mahiyettedir. Burada hatalı bilgi düzeltildikten sonra bu durum karşısında izlenilecek yol emir kipiyle ortaya konmuştur.

Bu konu ile ilgili verilebilecek diğer bir rivayet ise küçük bir çocuğun yapmış olduğu yanlış bir davranışı düzeltmek ve ortamda bulunanlara da uyarı yapmak amacıyla zikredilmiştir. Bir çocuğun anlayıp uygulayabileceği şekilde ve yumuşak bir konuşma tarzıyla dile getirilen uyarı bu hususun örneklerindendir. Bir gün Hz. Peygamber Ömer isimli çocuğun yemek yerken elini tabağın her tarafında gezdirerek farklı yerlerden

[320] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/ 267 (No. 26838).
[321] Müslim, "Fedâil", 140; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 4/280 (No. 4424); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/4103 (No. 4103).
[322] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 44/532 (No. 26971); Müslim, "Zekât", 88; Buhârî, "Zekât", 21(No. 1433); Tirmizî, "Birr ve Salât", 40 (No. 1960); Nesâî, "Zekât", 62 (No. 2550).
[323] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 2/216 (No. 8297); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10/201 (No. 5996); Buhârî, "Küsûf", 13 (No. 1057); İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 152 (No. 1261); Nesâi, "Küsûf", 4 (No. 1462).

yediğini görünce ona yumuşak bir ses tonuyla, "Evlâdım! Besmele çek, sağ elinle ve önünden ye." uyarısında bulunmuştur.[324] Yapılan uyarı sade yalın ve herkesin anlayabileceği bir mahiyet arz etmektedir.

Sonuç olarak emir kipiyle ifadede yer bulan hadisler uyarıya muhatap olan bireyin zihninde tereddüte yer bırakmamaktadır. Bu rivayetlerde nasıl davranılması gerektiği net bir şekilde ortaya konmaktadır.

2.2. Olumsuz Yapıda Olumlu Anlam İçeren İfadeler ile Uyarı

Hz. Peygamber'in anlatmak istediği bir meselede edebî yönden zengin cümleler içeren rivayetleri hadis kaynaklarında yer almaktadır. Yapı olarak olumsuz olduğu halde anlamca olumlu olan cümleler bu yönü ile dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber'in bu tür sözlerine aşağıdaki hadisleri örnek vermek mümkündür.

Üretmenin ve çalışmanın önemine binaen zikredilen, "Hiç kimse kendi el emeğinden daha güzel bir yemek yememiştir..."[325] hadisi bu hususun örneklerindendir. Bir diğer rivayette, "Ümmetim, akşam namazını kılmak için yıldızların birbirine karıştığı zamanı beklemedikleri müddetçe hayırda olmaya devam edecektir."[326] buyrulmaktadır. Hz. Peygamber'in sadaka ile ilgili yapmış olduğu uyarısında aynı durumu görmek mümkündür. "Sadaka vermek, kişinin malından hiçbir şey eksiltmez..."[327] Bu örneklerde görüldüğü gibi olumsuz yapıda olmasına rağmen olumlu anlam içeren bir ifade ile yapılan uyarı edebî olarak sözleri süslemekte ve güzelleştirmektedir.

2.3. Davranışları Sıralama Yöntemi ile Uyarma

Davranışları sıralama metodu ile zikredilen sözlerin iki ana bölümden oluştuğunu söylemek mümkündür. Bunlardan biri ana cümle yani metinin kök cümlesi, diğeri ise esas mesajı içeren maddelerin sıralandığı bölümdür. Bu yöntemde, bazen Hz. Peygamber tarafından bir konu hakkında söylenmesi gerekenlerin sayıca ne kadar olduğu belirtildikten

---

[324] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef,* 5/132 (No. 24441); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 26/252 (No. 16332); Buhârî, "Et'ıme", 2 (No. 5376); Müslim, "Eşribe", 108; İbn Mâce, "Et'ıme", 8 (No. 3267); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 9/27 (No. 8299).

[325] Buhârî, "Büyû'", 15 (No. 2072); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebî*r,20/267 (No. 631); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân,* 2/434 (No. 1170).

[326] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/517 (No. 23534); Dârimî, "Salât", 17 (No. 1240); Ebû Dâvûd, "Salât", 6 (No. 418); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 4/183 (No. 4083); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*,1/544 (No. 1728).

[327] İmam Malik, "Sadaka", 12; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef,* 2/352 (No. 9815); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 12/139 (No. 7206); Dârımî, "Zekât", 35 (No. 1718); Müslim, "Birr", 69.

sonra, bunlar tek tek aktarılmaktadır. Bu şekilde bir sayı söz konusu olduğunda, bu sayının ve içeriklerinin insan zihninde kavranması ve kalıcılığının sağlanması artırılmaktır. Bu yöntemle zikredilen hadislerin hatırlanması da kolaylaşmaktadır. Hz. Peygamber'in birçok hadisinde bu yöntemi kullandığı görülmektedir. Bu konuda örnek verilebilecek ve önem arzeden hadislerden biri, "Beş şey gelmeden evvel beş şeyin kıymetini bilin." hadisi ve devamında zikredilen on maddedir. "…yaşlılıktan önce gençliğin, hastalıktan önce sağlığın, fakirlikten önce zenginliğin, meşguliyetten önce boş vaktin ve ölümden önce hayatın."[328] şeklinde bir sıralama tekniği ile zikredilmiştir.

Bir münafığın özelliklerinin zikredildiği, "Şu dört özellik kimde bulunursa o kimse münafık olur… Emenate ihanet eder. Konuştuğu zaman yalan söyler. Söz verdiğinde sözünde durmaz. Düşmanlıkta haddi aşar."[329] hadisi, müminlerin birbiri üzerindeki haklarının zikredildiği "Müminin mümin üzerindehakkı altıdır. Hastalandığında onu ziyaret eder, cenazesine katılır, davet ettiğinde icabet eder, karşılaştığında selâm verir, hapşırdığında ona hayır dua eder ve onun için samimi davranır."[330] hadisi, şehitliğin fazileti ile ilgili zikredilmiş olan "Allah katında, şehit için altı güzellik bulunur. Günahları bağışlanır ve cennetteki yeri kendisine gösterilir, kabir ve cehennem azabından emin olur, iman elbisesi ile süslenir, hurilerle evlendirilir ve akrabalarından yetmiş kişi için şefaat hakkı verilir."[331] hadisi ve "Şu üç özellik kimde bulunursa o kimse imanın lezzetini alır. Allah ve Rasûlünü her şeyden çok sever, bir kimseyi sadece Allah rızası için sever, inkârcılığa dönmekten ateşe atılmaktan korktuğu gibi korkar."[332] hadisi olumlu yönlendirmeler içeren sıralama ile uyarının sağlandığı rivayetlerdendir.

Bu rivayetler dışında olumsuz davranışlardan sakındırma amacı ile dile getirilmiş sıralama içeren hadislerde bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir. Allah'ın sevmediği fiillerden bahseden "Allah'ın en çok nefret ettiği insanlar üç gruptur. Harem bölgesi içinde bulunduğu halde zulüm eden, câhiliye âdetlerini uygulama ve yaşatmaya devam eden ve haksız yere başkanın canına kasdetmek isteyen."[333] Hadisi ile dinen hoş

[328] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 7/77 (No. 34319); Hâkim, *el- Müstedrek*, 4/341 (No. 7846); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*,12/476 (No. 9767).
[329] Buhârî, "Îmân", 24 (No. 34); Müslim, "Îmân", 106; Ebû Avâne, *el-Mustahrec*, 1/30 (No. 40); İbn Hibban, *es-Sahih*, 1/488 (No. 254); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 13/504 (No. 14377).
[330] Tirmizî, "Edeb", 1 (No. 2737); Nesâî, "Cenâiz", 52 (No. 1940); Müslim, "Selâm", 5; Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/26 (No. 9882).
[331] İbn Mâce, "Cihâd", 16 (No. 2799); Tirmizî, "Fedâile'l Cihâd", 25 (No. 1663).
[332] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/61 (No. 12002); Müslim, "Îmân", 67; Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*,2/6/ (No. 401).
[333] Buhârî, "Diyât", 9 (No. 6882); Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 4/139 (No. 2940); Beyhakî, *es-Sünenü'l-*

karşılanmayan insanî özelliklerin zikredildiği "Allah dört sınıf insana öfkelenir: Çok yemin eden satıcı, kibirli fakir, zina eden ihtiyar ve zalim yönetici."[334] hadisi ve "Lânetlenmeye sebep olacak üç şeyi yapmayın; su kaynaklarının etrafına, yolun ortasına ve gölgeliklere abdest bozmayın."[335] hadisi kaçınmayı gerektirecek uyarıları barındıran sıralama ile dile getirilmiş rivayetlerdendir.

İslâm dininin en temel kurallarını barındıran, "İslâm beş esas üzerine kuruludur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şahitlik etmek, namazı kılmak, zekât vermek, Kâbe'yi haccetmek ve farz olan Ramazan orucunu tutmak."[336] hadisi konun önemli örmeklerinden bir diğeridir.

Bizzat Hz. Ali'ye tavsiye niteliğinde söylenmiş olan "Ey Ali! Üç şeyi geciktirme: Vakti gelen namazı, hazır olan cenazeyi defnetmeyi, emsalini bulduğunda eşi olmayan kadını evlendirmeyi."[337] hadisi aynı metodla ifade edilmiş bir diğer rivayetlerdendir.

Sakındırmanın amaçlandığı ve davranışları sıralayarak zikredilmiş olan, "Ümmetimde câhiliye âdetlerinden dört şey vardır ve bunları kolay kolay terk edemezler. Soyu ile övünme, nesepleri kötüleme, yıldızlarla yağmur isteme ve bağıra çağıra ölülere yas tutmadır…"[338] hadisinde Hz. Peygamber hatalı davranışları maddeleyerek ümmetinin bu hususlar karşısında dikkatli olmasını amaçlamaktadır.

Rasûlullah'ın "Âdemoğlu iki şeyi hiç sevmez." buyurarak akabinde "Birisi ölümdür; oysa ölüm, mümin için imtihandan daha iyidir. İkincisi, malının az olmasıdır; oysa mal ne kadar az olursa, hesabı da o kadar az olur."[339] sözü nasihat mahiyetinde sıralama şeklinde zikredilmiştir. Burada üzerinde titizlikle durulması gereken iki konu, kişilere uygun ve etkileyici bir dille aktarılmaktadır.

Sıralama metodu ile dile getirilmiş olan, "Ancak iki kişiye gıpta edilebilir. Biri,

---

kebîr, 8/51 (No. 15902).

[334] Nesâî, "Zekât", 77 (No. 2577); İbn Hibban, *es-Sahih*, 12/368 (No. 5558); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 6/488 (No. 4512); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/157 (No. 1626).

[335] Ebû Dâvûd, "Tahâret", 14 (No. 26); İbn Mâce, "Tahâret", 21 (No. 328); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 20/123 (No. 247); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/273 (No. 594); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 1/158 (No. 469).

[336] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/417 (No. 4798); Buhârî, "Îmân", 1 (No. 8); Müslim, "Îmân", 21; Tirmizî, "Îmân", 3 (No. 2609); Nesâî, "Îmân", 13 (No. 5001); İbn Hibban, *es-Sahih*, 1/374 (No. 158).

[337] Tirmizî, "Salât", 13 (No. 171); Tirmizî, "Cenâiz", 73 (No. 1075);

[338] Müslim, "Cenâiz", 29; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 2/33 (No. 1141); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/158 (No. 1635, 1636).

[339] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/37 (No. 23625); Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Câmiʿu's-sağîr,* (Elektronik kitap), 1/139 (No. 139).

kendisine mal verilen ve bu malını Allah yolunda harcayan kimse, diğeri, kendisine ilim verilen ve onunla yerli yerinde hükmeden ve bu ilmi başkalarına öğreten kimse."[340] hadisi de aynı konunun örneği olmakla beraber teşvik edici bir nitelik taşımaktadır.

Hz. Peygamber'in "Size iki şey bırakıyorum, onlara sımsıkı sarıldığınız müddetçe yolunuzu şaşırmazsınız: Biri, Allah'ın Kitabı, diğeri, Peygamberinin sünneti."[341], "Ölü ile kabre kadar üç şey gider, bunlardan ikisi geri döner, üçüncüsü kendisiyle kalır: Ailesi, malı geri döner, amelleri ise kendisiyle baş başa kalır."[342] ve "Şu üç şeyi yapan imanın tadını alır: Bir olan Allah'a kulluk etmek; malının zekâtını gönül rızasıyla düzenli olarak vermek; zekât olarak yaşlı, uyuz, hasta, çelimsiz ve sütü az olan hayvanı değil de malının orta hallisinden vermek…"[343] hadislerini de bu konun en veciz örneklerinden kabul etmek mümkündür.

Sınıflandırma ya da davranışları sıralama yöntemi ile yapılmış olan uyarıların zihinde kalıcığı oldukça artmaktadır. Kalıcılığı sabit olan uyarıların uygulanması da kolaylaşmaktadır. Hz. Peygamber'in bu yönteme sık sık başvurduğu rivayetlerden anlaşılmaktadır.

2.4. Sıralama Dışı Bırakılan Davranışlar ile Uyarma

Hz. Peygamber'in hadislerinde sıralama yöntemi aktif bir şekilde kullanılmıştır. Bununla beraber bazen bu yöntemi farklı bir metodla ifade ettiği de bilinmektedir. Bununla alakalı olarak maddeler belirli bir sıralama ile zikredildikten sonra bunların dışında kalan bir maddeyi de aktarıp, dışlanmış olan konuya dikkati çekilmesi sağlanmış olmaktadır. Örneğin, Hz. Peygamber, "Öğreten, öğrenen ya da ilmi destekleyen ol, beşincisi olma, helâk olursun!"[344] buyurarak Müslümanlar için bilgiye dayalı bir anlayış çerçevesinde olma tavsiyesinde bulunmuştur.

Rasûlullah "İnsanların amelleri pazartesi ve perşembe günleri Allah'a sunulur ve her

[340] İbn Ebi Şeybe, *el-Müsned*, 1/143 (No. 194); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/183 (No. 4109); Buhârî, "İlim", 15 (No. 73); Müslim, ""Salât ve Musafirîn", 268; İbn Mâce, "Zühd", 22 (No. 4208).
[341] İmam Malik, "Kader", 3;
[342] İbn Mübarek, *Zühd ve Rekâik*, 1/224 (No. 636); Buhârî, "Rikâk", 41 (No. 6514); Müslim, "Zühd ve Rekâik", 5; Nesâî, "Cenâiz", 52 (No. 1939); İbn Hibban, es-Sahih, 7/374 (No. 3107).
[343] Ebû Dâvûd, "Zekât", 5 (No. 1582); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 4/161 (No. 7275); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 5/9 (No. 3026)
[344] Dârimî, "Mukaddime", 26 (No. 254); Beyhakî, *el-Medhal ilâ Kitâbi's-Sünen*, thk. Muhammed Ziya el-Rahman el-Azami, (Kuveyt: Dar'ul Hulefai'l Kütübü'l İslamiyye), 1/268 (No. 380).

mümin kul bağışlanır. Din kardeşi ile arasında düşmanlık bulunan hariç!"[345] buyurarak Müslümanlar arası ilişkilerde üzerinde titizlikle durulması gereken konuya dikkat çekmiştir.

Olumlu yönde tavsiye niteliği taşıyan bir diğer örnek, "İnsan öldüğünde, üç şey hariç ameli kesilir: Sadaka-i câriye, faydalı ilim bırakmak, ardından dua edecek sâlih evlât."[346] sözüdür. Sıralama dışı bırakarak dile getirilen bu hadis, zikredilen maddelere teşvik etmek amacıyla dile getirilmektedir.

2.5. Tutum ve Davranışların Dışlanması ile Uyarma

Hz. Peygamber doğru bulmadığı uygulama ve davranışları kendisinden ve İslâm'dan soyutlayarak, bu gibi davranışların Müslümana yakışmayacağını belirtip dışlama yoluyla ashabına iletmektedir. Bu başlık altında zikredilen rivayetlerde de görüleceği üzere söz konusu dışlama bireylere değil davranışlara yöneliktir. Dışlanan bu tutumlar konusunda bireylerin dikkatli olması hedeflenmektedir. Sakındırmanın yeterli olmadığı durumlarda dışlama yöntemi kesin bir tavrı ortaya koymaktadır.[347] Hz. Peygamber dışlamalarda bulunurken genelde "Benden değildir!"(ليس مني), "Bizden değildir!" (ليس منا) ve "İslâm'da yoktur." ifadelerini kullanmaktadır.

"İslâm'da yoktur" ifadesini, uğursuzluk[348], fera' ve atîre kurbanları[349], şiğar nikâhı[350] kavramları için kullanmıştır. Bunların doğru olmayan tutum ve davranışlar olduğunu dışlama yoluyla dile getirmiştir.

"Bir kadını kocası aleyhinde kışkırtan kimse" için[351], "ölen kimselerin ardından

[345] Müslim, "Birr", 36; İbn Hibban, *es-Sahih*, 12/483 (No. 5667); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 2/28 (No. 5384).
[346] Müslim, "Vasiyye", 14; Ebû Dâvûd, "Vesâyâ", 14 (No. 2880); Nesâî, "Vesâyâ", 8 (No. 3651); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 6/455 (No. 12635).
[347] Ahmed Ürkmez, *Ahlâk Ekseninde Hadis*, 146.
[348] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/57 (No. 7618); Buhârî, "Tıb", 44 (No. 5755); Müslim, "Selâm", 111; İbn Hibban, *es-Sahih*, 13/493 (No. 6124); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 8/239 (No. 16518).
[349] Abdurezzâk, *el-Musannef*, 4/340 (No. 7998); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/36 (No. 7135); Buhârî, "Akîka", 3 (No. 5473); Müslim, "Edâhî", 38; Ebû Dâvûd, "Dahâyâ", 20(No. 2831);Tirmizî, "Dahâyâ", 15 (No. 1512).
[350] Abdurezzâk, *el-Musannef*, 3/559 (No. 6690); İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 4/33 (No. 17506); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/516 (No. 4918); Müslim, "Nikâh", 60; İbn Mâce, "Nikâh", 16 (No. 1885); Tirmizî, "Nikâh", 30 (No. 1123); İbn Hibban, *es-Sahih*, 9/461 (No. 4154).
[351] Mamer b. Raşid, *el-Câmi'*, 11/456 (No. 20994);Ebû Dâvûd, "Talâk", 1 (No. 2175);); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 2/223 (No. 1803); Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/214 (No. 2795); Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*,7/306 (No. 5050).

feryat figan ederek, dövünerek ağlayan kimseler" için[352], "küçüğe merhamet, büyüğe saygı göstermeyen kimseler" için[353] "bizden değildir" (ليس منا) ifadesini kullanarak bunları İslâm dininden soyutlamaktadır.

Başka bir rivayette de Hz. Peygamber, "Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir."[354] buyurarak dışlama yoluyla ikazda bulunmaktadır. Bu rivayet sünnete gereken önemin verilmesi ile alakalı uyarıyı barındırmaktadır. Bu yolla yapılmış olan uyarıların kesinliği ortaya çıkmaktadır.

2.6. "Helal Değildir" Tabirini Kullanma

Hz. Peygamber'in "helal değildir, helal olmaz" (لا يحل) tabirlerini kullanarak bazı davranışları yasakladığını, bazı davranışlardan sakındırmak için uyarılarda bulunduğunu hadislerde görmek mümkündür. Peygamberlerin sorumulukları arasında yer alan teşri görevi sebebiyle, Rasûlullah'ın hüküm koyma yetkisi bulunmaktadır. Hz. Peygamber, "Helal değildir" tabirini kullanırken bazen bir hüküm getirmiş, bazen de sadece uyarının kesinliğini belirtmek için bu tabiri kullanmıştır.

Hediyeleşmek konusunda dile getirilen bir uyarıda Hz. Peygamber, "Bir kimsenin hediye verip sonra bundan cayması helâl değildir."[355] buyurarak bu davranıştan nehyetmeyi amaçlamıştır. Bir diğer rivayette, "Mal mülk sahibi olup gücü kuvveti yerinde kimselerin zekât almaları helâl olmaz."[356] buyrularak varlıklı kimselerin zekât almaları engellenmek istenmiştir. Toplumsal hayatın mahremiyet kuralını içeren, "İzinsiz olarak bir başkasının evinin içine bakmak helâl değildir."[357] hadisinde aynı kalıp kullanılarak belirtilen davranıştan sakındırma amaçlanmaktadır.

---

[352] Abdurezzâk, *el-Musannef,* 3/558 (No. 6683); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/184 (No. 4111); Buhârî, "Cenâiz", 35 (No. 1294); Müslim, "Îmân", 165; İbn Mâce, "Cenâiz", 52 (No. 1584); Tirmizî, "Cenâiz", 22 (No. 999);

[353] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef,* 5/214 (No. 25359); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/345 (No. 6733); Tirmizî, "Birr", 15 (No. 1921); Ebû Dâvûd, "Edeb", 64 (No. 4943); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 8/308 (No. 8154).

[354] Abdurezzâk, *el-Musannef,* 6/167 (No. 10374); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/169 (No. 13534); Dârımî, "Nikâh", 3 (No. 2215); Müslim, "Nikâh", 5; Buhârî, "Nikâh", 1 (No. 5063); Nesâî, "Nikâh", 4 (No. 3217); İbn Hibban, *es-Sahih,*1/191 (No. 14).

[355] İbn Mübarek, *el-Müsned,* 1/124 (No. 202); İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 4/421 (No. 21710); Ebû Dâvûd, "Büyû", (İcâre)", 81(No. 3539); İbn Hibban, *es-Sahih,*11/524 (No. 5123); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/343 (No. 13906).

[356] Abdurezzâk, *el-Musannef,* 4/109 (No. 7155); İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef,* 2/424 (No. 10663); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 11/84 (No. 6530); Dârımî, "Zekât", 15 (No. 1679); Ebû Dâvûd, "Zekât", 24 (No. 1634); Tirmizî, "Zekât", 23 (No. 652).

[357] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/96 (No. 22415); Tirmizî, "Salât", 148 (No. 357); Süyûtî, *el-Câmiʿu's-sağîr,* (No. 14476); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/343 (No. 13904).

"Helal değildir" tabirinin kullanıldığı bir başka hadiste ise bu durumun özellikle Yüce Allah'a ve ahiret gününe inanan kimseler için helal olmadığı belirtilerek, uyarının etkileyiciliği ve tesiri artırılmaktadır. Burada hem iman ile bağdaştırma yöntemi kullanılmış, hem de "helal değildir" denilerek konu kesinleştirilmiştir. "Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimsenin zina etmesi, paylaşılmamış olan ganimet malını satması, ganimetten bir elbiseyi giyip eskiterek iade etmesi, ganimet hayvanına binerek hayvanı zayıflattıktan sonra geri vermesi helâl değildir."[358] hadisi bu başlığa uygun bir örnektir.

Bir başka rivayette Mekke'de yapılması doğru olmayan davranışlar zikredilerek, "…Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse için Mekke'de kan dökmek ve ağaç kesmek helâl olmaz…"[359] buyrulurken aynı yöntem izlenmektedir.

"Helal değildir" tabiriyle yapılan uyarılarda sözü edilen davranışlardan sakındırmak amaçlanmaktadır.

2.7. Tanımlama Yapma

Tanımlama yapmak, bir kavramın ne anlam ifade ettiğini açıklamaktır. Fakat bir yöntem olarak Hz. Peygamber tarafından kullanılan tanımlamanın amacı kavramın ne anlama geldiğini öğretmekten ziyade verilen tanımla uyarıda bulunmaktır

Hz. Peygamber'in bu yöntemi birkaç farklı şekilde kullandığı tespit edilmektedir. Rasûlullah bazı kavramları temel anlamlarıyla tanımlamak yerine bir kelimeye yeni bir anlam vererek uyarıda bulunmuştur. Aşağıda yer verilecek rivayetler konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Hz. Peygamber'in yaptığı tanımlamalardan bazıları şunlardır:

Oruç tutan kimsenin sabırlı olması gerektiği ile ilgili uyarıda bulunurken, "Oruç, sabrın yarısıdır."[360] tanımlaması yapılmıştır. Hz. Peygamber, tövbenin nasıl olması gerektiği ile ilgili yaptığı tanımlamalarda, "Tövbe etmek, günahı terk edip bir daha onu

[358] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/199 (No. 16990); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/343 (No. 13905).
[359] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 26/293 (No. 16373); Buhârî, "İlim", 37 (No. 104); Müslim, "Hac", 446; Nesâî, "Menâsik", 107 (No. 2876); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 22/185 (No. 484);); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 7/95 (No. 13374).
[360] İbn Mâce, "Sıyâm", 44 (No. 1745); Süyûtî, *el-Câmiʿu's-sağîr*, 1 (No. 8020); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 2/196 (No. 7436).

işlememektir."[361] ve "Günah sebebiyle pişmanlık duymak, tevbedir."[362] buyurmuştur. Nefisle mücadelenin önemi üzerine yapılan tanımlama da oldukça dikkat çekicidir. "…Mücahid, Allah'a itaat etmek uğruna kendi nefsi ile cihad edendir…"[363] Yetim hakları üzerine zikredilmiş olan bir başka rivayette, "Müslümanların evleri arasında en hayırlı olanı, içinde kendisine iyi davranılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanların evleri arasında en kötü ev ise içinde kendisine kötü davranılan bir yetimin bulunduğu evdir."[364] tanımlaması yapılmaktadır.

Konuyla alakalı yer verilecek örnekler mümin kimsenin sosyal ilişkileri üzerine dikkat çekici uyarılar barındırmaktadır. Bununla alakalı olarak Hz. Peygamber, "Mümin cana yakındır.."[365] buyurmaktadır. Aynı hususun örneği bir diğer rivayet, "Mümin, insanların canları ve malları konusunda kendisinden emin olunan kimsedir"[366] şeklindedir. Müslüman ve muhacir tanımlamalarının yapıldığı rivayette, "Müslüman, elinden ve dilinden zarar görülmeyen kimsedir. Muhacir ise Allah'ın yasaklarını terk eden kimsedir."[367] buyrularak iman eden kimsenin başkarına zarar veremeyeceği ile alakalı sosyal mesajı barındırmaktadır.

Akrabalık bağlarının önemi üzerine yapılan bir başka uyarıda, "Sevabı dünyada iken verilecek olan iyilik, başkalarına yapılan iyilik ve akraba ile bağları korumaktır. Cezası dünyada iken verilecek kötülük de haddi aşmak ve akraba ile iyi ilişkiyi kesmektir."[368] tanımlamaları yapılmaktadır.

Rasûlullah bid'atin tanımlamasını yaparken, "İşlerin en kötüsü din konusunda sonradan ortaya atılanlardır. Sonradan ortaya çıkan her şey bid'attir. Her bid'at sapıklıktır.

[361] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/299 (No. 4264); Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/200 (No. 17525).
[362] İbn Ebi Şeybe, *el-Müsned*, 1/135 (No. 179); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/37 (No. 3568); İbn Mâce, "Zühd", 30 (No. 4252); İbn Hibban, *es-Sahih*, 2/377 (No. 612); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 1/38 (No. 101).
[363] İbn Mübarek, *el-Müsned*, 1/16 (No. 29); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/381 (No. 23958); İbn Hibban, *es-Sahih*, 11/203 (No. 4862); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 18/309 (No. 796); (HM24458 İbn Hanbel, VI, 22); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/54 (No. 23).
[364] İbn Mübarek, *Zühd ve Rekâik*, 1/230 (No. 654); İbn Mâce, "Edeb", 6 (No. 3679); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 5/99 (No. 4785); Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, 1 (No. 6650).
[365] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 7/105 (No. 34544); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/106 (No. 9198); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 9/200 (No. 8976); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 10/400 (No. 21097).
[366] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/499 (No. 8931); Tirmizî, "İmân", 12 (No. 2627); Nesâî, "İmân ve Şeriat", 8 (No. 4995); İbn Hibban, *es-Sahih*, 1/406 (No. 180); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1/218 (No. 593); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/54 (No. 22).
[367] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/66 (No. 6515); Buhârî, "İmân", 4 (No. 10); Ebû Dâvûd, "Cihâd", 2 (No. 2481); Nesâî, "İmân ve Şeriat", 8 (No. 4996); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*,6/341 (No. 6573).
[368] İbn Mâce, "Zühd", 23 (No. 4212); Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 57 (No. 2511); Ebû Dâvûd, "Edeb", 43 (No. 4902); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*,9/149 (No. 9383).

Her sapıklık insanı ateşe götürür. ”[369] buyurarak dinde yeri olmayan şeylerin dine dâhil edilememesi mesajını tanımlama yolu ile dile getirmektedir.

Bu konuya örneklik teşkil edebilecek başka bir hadiste ise kavramın bilindiği anlamına ilave ederek açıklama da bulunmuştur. Kibir hakkında sahabelerle aralarında geçen bir konuşma sonrasında, “Allah güzeldir, güzel olanı sever. Kibir ise hakkı inkâr etmek ve insanları küçük görmektir.” [370] buyurarak kibir kavramının tanım alanını genişletmiş ve anlaşılır olmasını sağlamıştır.

Hz. Peygamber tanımlama yaparken farklı bir yol izleyerek, bir kavramın ilk anda akla gelen manası haricinde bu anlamdan farklı olan ve yeni anlamlar içeren tanımlamalar ile uyarı yapmaktadır. Burada amaç kelimenin sözlük anlamını iptal ederek yok saymak değil yapılan yeni tanımlama ile mesajı muhataba ulaştırmaktır. Bu yöntemi uygulayan Hz. Peygamber genelde, temel anlamı zikredip “aslında kavram bu demek değil şu anlamı ifade etmektedir” kalıbında bir yöntem uygulamaktadır. Söz konusu yeni ifadeler ise belirli mesajları barındırarak özel bir anlam ortaya çıkarmaktadır. Zâhid tanımlamasının yapıldığı rivayette bu hususu görmek mümkündür: “Zâhid olmak, kişinin kendisine helâl olanı haram kılması veya malını dağıtıp bitirmesi demek değildir. Aksine zâhid olmak, elindekilere, Allah katında bulunanlardan daha fazla güvenmemek demektir...”[371] Başkalarından herhangi bir şey istemekten kaçınmak üzerine yapılan bir uyarıda da, “Kendisine zekât verilecek olan miskin, ihtiyacını bir iki hurma ile geçirebilecek kimse değildir. Asıl miskin, maddî olarak yeterli durumu olmadığı hâlde gururu sebebiyle istemekten kaçınan kişidir…”[372] buyrulurken aynı yöntem kullanılmıştır.

Bireyde ibadetlerle beraber ahlâkın da bulunması gerektiği ve sosyal ilişkilerin dikkate değer olduğu mesajının verildiği rivayette müflis tanımlaması ile “Asıl müflis, kıyamet gününde namazı, orucu ve zekâtı gelir. Ancak dünyada iken birine sövmüş, birine iftira atmış, bir başkasının malını yemiş, birinin kanını dökmüş, başkasını da dövmüştür. İhlâl ettiği bu haklar karşılığında iyiliklerinden alınır ve hak sahiplerine verilir. Eğer hesabı

[369] Nesâî, “Salâtü’l-îdeyn”, 22 (No. 1579); Müslim, “Cum’a”, 43; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, 9/97 (No. 8521); Süyûtî, *el-Câmiʿu’s-sağîr*, 1 (No. 2233).
[370] Müslim, “Îmân”, 147; Ebû Dâvûd, “Libâs”, 27 (No. 4092); Beyhakî, *Şuʿabü’l-îmân*, 10/462 (No. 7803); Süyûtî, *el-Câmiʿu’s-sağîr*, 1 (No. 13632).
[371] İbn Mâce, “Zühd”, 1 (No. 4100); Tirmizî, “Zühd”, 29 (No. 2340); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsât*, 8/57 (No. 7954); Beyhakî, *Şuʿabü’l-îmân*, 12/385 (No. 9597); Süyûtî, *el-Câmiʿu’s-sağîr*, 1 (No. 6939).
[372] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/71 (No. 9139); Dârımî, “Zekât”, 2 (No. 1656); Müslim, “Zekât”, 102; Buhârî, “Zekât”, 53 (No. 1476); Nesâî, “Zekât”, 76 (No. 2571); İbn Hibban, *es-Sahih*, 8/92 (No. 3298); Beyhakî, *es-Sünenü’l-kebîr*, 4/328 (No. 7867).

bitmeden iyilikleri biterse, mağdur ettiği insanların günahlarından alınır ve bu kişiye yüklenir, sonra da cehenneme atılır."[373] buyrularak uzun açıklamalarla kavrama yeni bir anlam yüklenmiş ve bu vesileyle verilmek istenen mesaj muhataba aktarılmıştır.

Cimriliğin asıl anlamının dışında yapılmış olan bir tanımlamada da, "Cimri, yanında adım geçmesine rağmen bana salavât getirmeyen kimsedir."[374] Buyrularak salavat getirmenin önemi üzerine uyarı yapılmıştır. Hayatta iken yapılan iyiliklerin ahirette karşımıza çıkacağı ise aynı yöntem kullanılarak ifade edilmiştir. "Senin malın, sadaka vererek ve hayır yaparak önceden âhirete gönderdiklerindir. Mirasçılarının malı ise öldükten sonra ardında bıraktıklarındır."[375]

Yer verilecek olan diğer bir örnekte ise "Akıllı kişi, nefsine hâkim olan ve ölümden sonrası için çalışandır. Zavallı kişi ise nefsinin isteklerine uyan ve buna rağmen Allah'tan iyilik uman kimsedir."[376] buyrularak akıllı kişi- zavallı kişi bambaşka bir açıdan değerlendirilerek mesaj alıcıya ulaştırılmıştır.

Son olarak zikredilecek örnekte akrabalık bağlarının sağlam tutulması için ne şekilde davranış geliştirilmesi gerektiği ile ilgili uyarı tanımlama yolu ile yapılmıştır: "Sıla-i rahim yapan, akrabasından kendisine yapılan iyiliğe karşılık iyilik yapan kimse değil, akrabası kendisine iyilik yapmayı kesmesine rağmen onlara iyilik yapandır."[377]

Yukarıda yer verilen örneklerde de görüldüğü gibi bu yöntemi kullanırken Hz. Peygamber'in amacı kavramın ifade ettiği manasını öğretmek değil, tanımlamaların içerdiği anlam ile bireylere mesajları ulaştırarak onları uyarmaktır.

2.8. Zincirleme İfadeler Kullanma

Hz. Peygamber'in kullanmış olduğu yöntemlerden biri de birbirine bağlı birden fazla

[373] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/399 (No. 8029); Müslim, "Birr", 59; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 3/156 (No. 2778); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 6/155 (No. 11504); Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, 1 (No. 87).
[374] İbn Ebi Şeybe, *el-Müsned*, 2/292 (No. 791); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/257 (No. 1736); Tirmizî, "Deavât", 100 (No. 3546); İbn Hibban, *es-Sahih*, 3/190 (No. 910); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 3/127 (No. 2885).
[375] İbn Ebi Şeybe, *el-Müsned*, 1/180 (No. 262); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/129 (No. 3626); Buhârî, "Rikâk", 12 (No. 6442); Nesâî, "Vesâyâ", 1 (No. 3642); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 3/515 (No. 6509).
[376] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/350 (No. 17123); Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 25 (No. 2459); İbn Mâce," Zühd", 31 (No. 4260); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 7/281 (No. 7141); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/125 (No. 191); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 3/516 (No. 6514).
[377] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/394 (No. 6784); Buhârî, "Edeb", 15 (No. 5991); Ebû Dâvûd, "Zekât", 45 (No. 1697); Tirmizî, "Birr ve Sıla", 10 (No. 1908); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 13/447 (No. 14302); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 7/42 (No. 13219).

durumu arka arkaya zikrederek uyarılarını dile getirmesidir. Bu metod ile belirli bir konuda birbirine bağlı olan durumlar bir bütün halinde dile getirilirken tüm bu konularla ilgili uyarı aynı anda yapılmış olmaktadır.

Konuyla alakalı olarak Hz. Peygamber'in, "İman etmedikçe cennete giremez, birbirinizi sevmedikçe de gerçek anlamda iman etmiş olmazsınız. Size, yaptığınız zaman birbirinizi sevmeye sebep olacak bir iş söyleyeyim mi? Aranızda selâmı yayın."[378] hadisidir. Bu rivayette insanlar arası ilişkilerde birbirini sevmenin önemi iman ile bağdaştırılarak vurgulanmaktadır. İlave olarak selamı yaymanın birbirini sevmeye sebep olacağı mesajı verilerek bu konular birbirleriyle bağlantılı bir şekilde muhataba aktarılmaktadır.

Bu hususla ilgili bir başka rivayette, "Hayâ imandandır, iman kişiyi cennete götürür. Kötü söz insanları incitir. İnsanlara sıkıntı vermek ise kişiyi cehenneme götürür."[379] buyrulmaktadır. Sosyal ilişkiler noktasında zikredilmiş bu rivayette de hayâ iman ile bağdaştırılarak önemi vurgulanmış ve insanlara sıkıntı vermenin kişiyi cehenneme sürükleyeceği mesajı birbirleriyle bağlantılı bir şekilde aktarılmıştır.

Son olarak yer verilecek rivayette, "İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a da şükretmez."[380] buyrularak insanlara teşekkür etmek ve şükretmek kavramları arasında bağlantı kurularak bireyler birbirlerine teşekkür etmeye teşvik edilmektedir.

Bu yöntemle zikredilen uyarıların etkinliği ve akılda kalma noktasında önemi büyük ve hayata geçirme yönünden de etkileyiciliği bir hayli yüksektir.

2.9. Tekrarlama Yapma

Tekrarlama metodu, dikkatleri verilecek olan mesaj üzerinde yoğunlaştırma, yapılan uyarının etkisini artırma ve verilen mesajın kalıcılığını sağlama açısından en etkin yöntemlerden biridir. Bu yöntemle tekrarlanan olgular akla yerleşir ve bunların hatırda

[378] Mamer b. Raşid, *el-Câmi'*, 10/385 (No. 19438); İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 5/248 (No. 25742); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/43 (No. 1430); Müslim, "Îmân", 93; İbn Mâce, "Edeb", 11 (No. 3692); Ebû Dâvûd, "Edeb", 40 (No. 5193); Trimizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 56 (No. 2510).
[379] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 5/213 (No. 25345); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/305 (No. 10512); İbn Mâce, "Zühd", 17 (No. 4184); Tirmizî, "Birr", 65 (No. 2009); İbn Hibban, *es-Sahih*, 2/374 (No. 609); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 5/193 (No. 5055).
[380] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/322 (No. 7938); Ebû Dâvûd, "Edeb", 12 (No. 4811); Tirmizî, "Birr", 35 (No. 1954); İbn Hibban, *es-Sahih*, 8/198 (No. 3407); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1/195 (No. 519); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 6/302 (No. 12032).

sonradan ortaya çıkması kolaylaşır. Hz. Peygamber'in hadislerinde bunun ipuçlarına rastlamak mümkündür.

Örneğin, Hz. Peygamber bir defasında "Uğursuzluğa inanmak şirktir." cümlesini üç kere tekrar ederek, ardından herkesin kalbine bu tür düşüncelerin gelebileceğini ancak böyle bir durumla karşılaşınca tevekkül etmek gerektiği uyarısını yapmaktadır.[381]

İbadete çok düşkün olan Abdullah b. Amr isimli sahabeyi önce uyarıp, ona Dâvûd peygamberin orucu gibi oruç tutmasını tavsiye ettikten sonra üç kere "Ara vermeden, her gün oruç tutan kimse oruç tutmuş sayılmaz."[382] buyurmuştur. Uyarının net olduğu muhatabın zihninde hiçbir şüpheye yer bırakılmadan alıcıya iletilmektedir.

Dikkatleri sonradan gelecek mesaja çekmek istediği zaman Hz. Peygamber'in bu yöntemi kullandığı düşünülmektedir. Mekke'nin fethi sırasında sahabilerler birlikteyken Hz. Peygamber art arda üç kez, "Vallahi iman etmemiştir." der. Sahabiler merakla iman etmemiş olanın kim olduklarını sorduğunda Hz. Peygamber, "Komşusunun, kendisine kötülük yapabileceği kaygısından kurtulamayan kimse." cevabını vermiştir.[383] Görüldüğü gibi Hz. Peygamber komşulukla ilgili yapacağı uyarıya baştan dikkati çekip merak uyandırarak mesajını iletmiştir.

Rasûlullah bir başka hadiste mesajda verilen uyarının önemli ve kesin olduğunu tekrar etme yöntemini kullanarak iletmektedir. Bir kimsenin, kendi kızını dini ve ahlâkını beğendiği bir adayla nikâhlaması gerektiği noktasını vurguladıktan sonra sahabilerin birbirlerine denk olmamaları durumunda ne yapmak gerektiği sorusuna ise "Dini ve ahlâkını beğendiğiniz biri size dünür olarak gelirse onu kızınızla nikâhlayın."[384] cümlesini üç defa tekrarlayarak verilen mesajın önemini zihinlerdeki soru işaretlerine yer bırakmadan vurgulamaktadır.

Bir başka hadisinde göğsüne işaret ederek üç kez, "Takva işte burada!" diyerek, takvanın kalbî bir kavram olduğuna dikkat çekmektedir.[385]

Hz. Peygamber bazen tekrarlamalarını uzatarak mesajın etkili olmasını

[381] Ebû Dâvûd, "Tıb", 24 (No. 3910); İbn Mâce, "Tıb", 43 (No. 3538);
[382] Müslim, "Sıyâm", 186.
[383] Buhârî, "Edeb", 29 (No. 6016); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân,* 12/86 (No. 9087).
[384] Tirmizî, "Nikâh", 3 (No. 1085); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr,* 22/299 (No. 762).
[385] Müslim, "Birr", 32.

sağlamaktadır. Örneğin, şahitlik konusunda konuşurken çok fazla "Aman ha, yalan yere şahitlik, aman ha yalan yere şahitlik." demiş ve bu tekrarlama sahabelerin "Rasûlullah keşke sussa!" diye düşünmelerine dâhi sebep olmuştur.[386] Yine Usame b. Zeyd'in "Lâ ilâhe illâllâh" diyen bir kimseyi öldürdüğünü duyduğunda "O, 'lâ ilâhe illâllâh' dedi, sen de onu öldürdün öyle mi!" diye çıkışmış. Usame o kimsenin ölüm korkusu sebebiyle öyle söylediğini savunduğunda ise, "Bari kalbini açıp samimi olup olmadığını öğrenseydin!" cümlesini çok tekrar etmiştir. Hatta Usame'nin "Resûlullah bu sözü o kadar çok tekrar etti ki 'Keşke o gün yeni Müslüman olmuş olsaydım.' deme noktasına geldim."[387] Diye düşünmesine sebep olmuştur. Hz. Peygamber bu tekrarları ile hem üzüntüsünü dile getirmiş hem de benzer olayların yinelenmesini önüne geçmek için etkili bir uyarı yöntemi kullanmıştır.

2.10. Başlama ve Tenbih Edatları ile Başlama

Hz. Peygamber, uyarılarına başlarken insanların dikkatini çekmek için farklı kelimeler kullanarak yapacağı uyarı üzerinde durulmasını sağlamaktadır. Bazen uyarısına "Bilin ki, Bakınız (أَلاَ)" [388] diyerek, bazen "Aman dikkat et!" [389] diyerek başlamış ve bu şekilde bütün dikkatlerin uyarı üzerine yoğunlaşmasını sağlamıştır. Bazen ise bir cümleyi üç kez tekrar etmiş ve ashabının sonradan gelecek olan hükümlere dikkat kesilmesini sağlamıştır. Örneğin, birgün ashabıyla otururken önlerinden geçen cenazeyi iyi bir şekilde anmışlar ve Hz. Peygamber üç kez "Vacip oldu." demiştir. Kötü bir şekilde andıklarında da yine aynı şekilde bir tepki vermiş ve bunun üzerine Hz. Ömer merakla bunun sebebini sormuş ve Hz. Peygamber, "Siz kimi hayır ile yâd ederseniz ona cennet, kimi de kötülükle anarsanız ona cehennem vacip olur."[390] sözleriyle açıklama yapmıştır. Bu şekilde aslında bir kimseyi hayırla yâd etmenin, ölen bririnin ardından güzel sözler söyleminin önemini içeren mesajı dikkat çekme yoluyla iletmiştir.

Ayetlerde kullanılan bir yöntem olan yemin ederek dikkatleri sonrasında gelecek olan sözlere çekip verilmek istenen mesajı daha tesirli olarak karşı tarafa iletme, bir yöntem olarak Hz. Peygamber tarafından da kullanılmıştır. Birbirini sevmenin önemiyle

[386] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/22 (No. 20385); Buhârî, "Edeb", 6 (No. 5976); Müslim, "İmân", 143; Tirmizî, "Birr", 4 (No. 1901).
[387] Müslim, "Îmân", 158.
[388] Müslim, "Cennet", 63; Süyûtî, *el-Câmiʿu's-sağîr*, 1 (No. 4402).
[389] Ebû Dâvûd, "Edeb", 80 (No. 4991).
[390] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/269 (No. 12938); Müslim, "Cenâiz", 60; Nesâî, "Cenâiz", 49 (No. 1932).

ilgili hadisi zikretmeden önce Hz. Peygamber "Varlığım elinde olan Allah'a yemin olsun ki" diyerek söze başladıktan sonra "…İmân etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de gerçek anlamda iman etmiş olmazsınız."[391] buyurmuştur. Bir başka rivayette, oruçlu kimseyi bir takım davranışları yapmama konusunda uyardıktan sonra, "Bu canı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki" denilerek ardından oruçlunun ağız kokusunun Allah katında misk kokusundan daha hoş olduğu belirtilmiştir.[392]

Hz. Peygamber Yahudi ve Hristiyan olupta kendisini duyduğu halde getirdiği dine inanmayanların cehennemliklerden olacağı hadisini zikretmeden önce de "Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki" diyerek söze başlamıştır.[393]

İyiliği emredip kötülüklerden sakındırmak konusunda söylenen hadis bu konuda oldukça dikkat çekicidir. "Bu canı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki ya iyiliği emredip kötülükten sakındırırsınız ya da Allah size bir ceza verir ve O'na dua ettiğiniz halde O, duanıza karşılık vermez."[394] gibi rivayetlerde yemin ile dikkat çekerek uyarma usulü kullanılmıştır.

Verilecek mesajın öncesinde o mesajla ilgili kişide merak uyandıracak ifadeler kullanmak ya da soru sormak, mesajın kavranması açısından önemli noktalardan biridir. Bu yöntemi kullanırken Hz. Peygamber kişilerin anlamını bilmediği bir ifade kullanıp mesajı ileteceği kişilerde bir merak oluşmasına, bu şekilde kişinin sonradan gelecek olan uyarıya dikkat kesilmesine yardımcı olmaktadır. Örneğin, Hz. Peygamber(s.a.v.) bir gün "Mümine kendi nefsini küçük düşürmesi yakışmaz." diyerek "kendi nefsinin küçük düşürülmesi" kavramı üzerinden merak uyandırmıştır. Bundan sonra da gücünün yetmediği işe kalkışmamakla ilgili uyarıda bulunmuştur.[395]

Hz. Peygamber ashabına "İki nimet vardır ki insanlar bunlar konusunda aldanmıştır."

---

[391] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 5/248 (No. 25742); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/43 (No. 1430); Ebû Dâvûd, "Edeb", 130 (No. 5193); İbn Mâce, "Edeb", 11 (No. 3692); Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 56 (No. 2510).

[392] İmam Malik, "Sıyâm", 1100; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/59 (No. 9999); Buhârî, "Savm", 2 (No. 1894); Nesâî, "Sıyâm", 41 (No. 2211); Ebû Avâne, *el-Mustahrec*, 2/163 (No. 2674); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 4/273 (No. 4179).

[393] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/522 (No. 8203); Müslim, "Îmân", 240; Ebû Avâne, *el-Mustahrec*, 307; Süyûtî, *el-Câmiʿu's-sağîr*, 1 (No. 13019).

[394] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/332 (No. 23301); Tirmizî, "Fiten", 9 (No. 2169); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 10/54 (No. 7152); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/284 (No. 13110).

[395] Mamer b. Raşid, *el-Câmi'*, 11/348 (No. 20721); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/435 (No.23444); İbn Mâce, "Fiten", 21 (No. 4016); Tirmizî, "Fiten", 67 (No. 2254).

buyurarak bu iki nimeti söylemeden önce merak uyandırmayı amaçlamaktadır.[396] Rasûlullah "Kaçınanlar hâriç ümmetimin tamamı cennete girecektir!" sözüyle merak uyandırıp dikkat çekmiş, "Ey Allah'ın Resûlü, kaçınanlar kim?" diye sormalarına sebep olup, daha sonra "Bana itaat eden cennete girer. Bana karşı gelen ise diretiyor demektir."[397] buyurarak kendisine itaat edilmesi konusunda uyarıda bulunmuştur.

Hz. Peygamber'in yapılan yanlış neticesinde sözlerine, "Dikkat edin!" şeklinde başladığına dair rivayetler mevcuttur. Erkeklerin hatalı tutumlarından ötürü, kadınların haklarını riayet edilmesi gerektiğini vurgulayacağı zaman "Dikkat edin!" diyerek sözlerine başlamış arkasından "Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi, onların da sizin üzerinizde hakkı vardır."[398] uyarısını bulunmuştur. Hz. Peygamber itikâfta kendi çadırındayken bazı kişilerin seslice Kur'an okuduğunu işittiğinde çadırın perdesini açarak "Dikkat edin! Rabbinizle konuşuyorsunuz." diyerek orada bulunanları uyarmıştır.[399]

Rasûlullah bazen uyarı cümlelerinden önce "Allah'tan korkun" diyerek hatalı davranışları düzeltmek adına sözlerini dile getirmektedir. Bu metod ile hem dikkatleri çekmiş hem de Allah'ı hatırlatarak bahsi geçen hatalı davranışın önüne geçmiş olmaktadır. Veda hutbesinde yapmış olduğu konuşmasında kadınların haklarına riayet konusunda erkekleri uyarırken bu ifadeyi kullanarak "... Kadınlar hakkında Allah'tan korkun…"[400] uyarısında bulunmuştur.

Dikkatleri sonradan gelecek mesajlar üzerinde yoğunlaştırmak, yapılan uyarının amacına ulaşmasına zemin hazırlayan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber'in bu yöntemi uyguladığı örnek rivayetlerden anlaşılmaktadır.

2.11. Soru Sorarak Dikkatleri Toplama

Hz. Peygamber'in dikkatleri çekmek için kullanmış olduğu yöntemlerden bir diğeri de bahsedilecek konu öncesi konuyla bağlantılı bir soru sorarak bu soru üzerine yoğunlaşılmasını sağlamaktır. Sonrasında Hz. Peygamber verilecek mesajı ifade ederek, mesajın zihinlerde yer etmesine, kolayca sindirilmesine, içselleştirilmesine zemin

[396] İbn Mübarek, *Zühd ve Rekaik,* 1/1 (No. 1); Buhârî, "Rikâk", 1 (No. 6412); İbn Mâce, "Zühd", 15 (No. 4170); Tirmizî, "Zühd", 1 (No. 2304); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât,* 6/193 (No. 6163).
[397] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/342 (No. 8728); İbn Hibban, *es-Sahih*, 1/197 (No. 17); Buhârî, "İ'tisâm", 2 (No. 7280); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/122 (No. 182).
[398] Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 9 (No. 3087); İbn Mâce, "Nikâh", 3 (No. 1851).
[399] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/94 (No. 11918); Ebû Dâvûd, "Tatavvu'", 25 (No. 1332).
[400] Müslim, "Hac", 147; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 56 (No. 1905)

hazırlamaktadır. Konun örneği olabilecekbir rivayette Hz. Peygamber ashabıyla otururken, "Sizden biri, her gün bin sevap kazanmaktan âciz mi?"[401] sorusunu yönelterek Allah'ı anmak konusuna değinmeden önce merak uyandırmıştır.

Hz. Peygamber'in bu yöntemi kullanırken bahsedeceği konuya değinmeden önce "size bu konuyu bildireyim mi, söyleyeyim mi?" ya da "şunu şunu bilir misiniz?" şeklinde girişler yaptığı da olmuştur. Hz. Peygamber, "Müflis kimdir bilir misiniz?"[402] "Rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz?"[403] gibi sorular yönelterek ashâbının dikkatini çekmiştir.

Ayrıca Hz. Peygamber, "Size en büyük günahı haber vereyim mi?" [404] , "İnsanın sahip olabileceği en hayırlı hazineyi sana söyleyeyim mi?", "Kendisi cehennem ateşine ve cehennem ateşi de kendisine haram olan kişiyi size bildireyim mi?"[405] gibi ifadeler ile bu yönteme örnek olabilecek sözler söylemiştir. Bu soruların ardından gelen sözleri ise insanlık için uyarı niteliği taşımaktadır.

Rasûlullah'ın bunlara ilaveten soru ile düşünmeyi sağladıktan sonra etkili bir şekilde mesajını ilettiği hadislerin bir diğer örneği oldukça dikkat çekicidir. Hz. Peygamber birgün ashâbına, "Hanginiz sabahleyin Buthân veya Akîk'a gidip iri hörgüçlü, gösterişli iki deve almak ister?" sorusunu yönelttiğinde oradakiler, "Hepimiz yâ Rasûlallah." deyince Hz. Peygamber, "Vallahi birinizin her sabah mescide gidip Kur'an'dan iki âyet öğrenmesi, onun için iki deveden daha hayırlıdır. Eğer üç âyet öğrenirse üç deveden hayırlıdır. Dört âyet öğrenirse onun için dört deveden hayırlıdır. Okunacak her âyet kendi sayısınca deveden daha hayırlıdır."[406] buyurmuştur. Bu rivayet ilim öğrenmeye teşvik noktasında önemli mesajları içermektedir.

2.12. İmân ile Bağdaştırarak Etkileyiciliği Artırma

Hz. Peygamber önemli gördüğü ve üzerinde durduğu konular hakkında uyarıda

[401] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/133 (No. 1562); Müslim, "Zikir", 37; Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân,* 2/114 (No. 593);
[402] Müslim, "Birr", 59; Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 2 (No. 2418); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân,* 1/136 (No. 33); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr,* 1/31 (No. 184).
[403] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/293 (No. 17061); Buhârî, "Ezân", 156 (No. 846); Müslim, "İmân", 125; Ebû Dâvûd, "Tıb", 22 (No. 3906); İbn Hibban, *es-Sahih,* 1/417 (No. 188).
[404] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/344 (No. 12337); Buhârî, "Edeb", 6 (No. 5976); Müslim, "İmân", 143; Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân,* 10/272 (No. 7482).
[405] İbn Ebi Şeybe, *el-Müsned,* 1/272 (No. 409); Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 45 (No. 2488); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr,* 10/231 (No. 10562); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân,* 13/534 (No. 10739).
[406] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/133 (No. 30074); Müslim, "Müsâfirîn", 251; Ebû Avâne, *el-Mustahrec,* 2/447 (No. 3778).

bulunurken konuyu iman ile bağdaştırarak, meselenin önemini vurgulamaktadır. Bunun için, "Allah'a ve âhiret gününe iman eden kişi bu davranışları yapsın" kalıbını sık sık kullanmıştır. Bu kalıbı zikrettikten sonra ise, uyarıda bulunduğu konuları birbirinin ardısıra emir kipiyle dile getirmektedir. Örneğin, "…misafirine ikram etsin, komşusunu rahatsız etmesin, ya hayır söylesin ya da sussun."[407], "…akraba ile irtibatını sürdürsün."[408], "…içki içilen sofrada oturmasın, hamamda peştamalsiz yıkanmasın"[409] emirleriyle ashabını uyarmadan önce "Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse" ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca kadınlar için özel bir hüküm içeren başka bir hadiste ise "Allah'a ve âhiret gününe inanan kadın kocasının cenazesi hariç bir cenaze için üç günden fazla yas tutmasın."[410] buyurmaktadır.

Konuyla ilgili bir başka örnekte ise uyarıda bulunulan davranışı gerçekleştirmeyen kimse için "iman etmemiştir" nitelemesi yapılmaktadır. Belirtilen davranışın önemine bu yöntemle dikkat çekilmektedir. "Komşusu aç olduğu halde kendisi tok yatan kimse iman etmemiştir."[411] rivayeti bu hususun örneklerindendir.

2.13. Sebebini Açıklayarak Uyarma

Tavsiye edilen bir davranışın, niçin tavsiye edildiğiyle ilgili açıklama yapmak, gönüllerin tatmin olması açısından hayli önem arz etmektedir. Bunun bilincinde olan Hz. Peygamber, tavsiyelerinde ve uyarılarında o işin sebebini açıklamaya önem vermiştir. Sebebi açıklanan bir emirin uygulanması kolaylaşmaktadır.

Hz. Peygamber, etrafındaki gençlere imkânı olanların evlenmeleriyle ilgili uyarıda bulunmuş ve sonrasında, "Çünkü evlenmek, gözü ve iffeti korumak için en iyi yoldur. Evlenmeye imkânı olmayanlar da oruç tutsun. Çünkü orucun, şehveti kesme özelliği vardır."[412] açıklaması ile tavsiyelerini iletmiştir. Hz. Peygamber, bu hadisinde evlenmeyi neden tavsiye ettiğini, evliliğin hangi olumsuz durumlara kapıları kapattığını net bir şekilde

[407] Mamer b. Raşid, *el-Câmi'*, 11/7 (No. 19746); İmam Malik, "Sıfatü'n-Nebî", 22; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/64 (No. 7626); Dârımî, "Etame", 11 (No. 2078); Buhârî, "Edeb", 3 (No. 6018); Müslim, Îmân, 75; Ebû Dâvûd, "Edeb", 122, 123(No. 5154).
[408] Buhârî, "Edeb", 85 (No. 6138).
[409] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/277 (No. 125); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 1/186 (No. 588);
[410] İmam Mâlik, "Talâk", 2215; Abdurezzâk, *el-Musannef*, 7/47 (No. 12130); İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 4/199 (No. 19286); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/111 (No. 24092); Buhârî, "Cenâiz", 30 (No. 1280); Müslim, "Talâk", 58; İbn Mâce, "Talâk", 35 (No. 2086).
[411] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/164 (No. 30359).
[412] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 1/174 (No. 252); Buhârî, "Nikâh", 3 (No. 5066); Tirmizî, "Nikâh", 1(No. 1081); Nesâî, "Sıyâm", 43 (No. 2239); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 5/103 (No. 4799).

açıklamaktadır.

Rasûlullah sadakaların bir an önce verilmesini öğütlerken, "Çünkü, öyle bir zaman gelecek ki insanlar sadakasını verebilecek kimseyi bulamayacak."[413] uyarısını yapmıştır.

Hz. Peygamber, haccetmek isteyen kimsenin acele etmesini söylerken, "Olur ki insan hastalanır ya da binek hayvanı kaybolur veya hacca gitmesini engelleyen bir sebep ortaya çıkar."[414] diyerek bu emrinin sebebini de açıklamıştır. Namazda uykusu gelen kimsenin uyumasını öğütlerken, bunun sebebini de, "Çünkü, insan uykuluyken namaz kılarsa, bağışlanma dileyeyim derken bilmeden kendisine hakaret eder."[415] buyurarak açıklama yoluna gitmiştir.

Hz. Peygamber, Ebu'd-Derdâ'yı cemaatle namaz kılmak konusunda uyarırken, "Cemaatle namaz kılmaya devam et, çünkü kurt, sürüden ayrılanı yer!"[416] buyurarak hem sebebi açıklamış, hem de bir deyim kullanarak mesajını etkileyici bir şekilde iletmiştir.

Bir başka hadisinde ise namazı kıldıran kimsenin namazı kısa tutması yönünde uyarıda bulunurken bunun sebebini de dile getirerek "İnsanlara namaz kıldırdığınızda namazı kısa tutun. Çünkü cemaatin içinde hasta, zayıf ve yaşlı kimseler olabilir…"[417] buyurmaktadır.

Rasulullah gece namazını ihmal etmemekle ilgili uyarıda bulunmuş ve hemen arkasından bu isteğinin sebebini açıklar nitelikte "…Çünkü o salih kimselerin devam ettirdikleri bir gelenekti. Ayrıca o, Allah'a yakınlık sağlar, günahlardan arındırır, kötülükleri yok eder, vücudu hastalıklara karşı korur."[418] buyurarak gece namazının faydalarından da bahsetmiştir. Bu yöntemle dile getirilmiş olan uyarı muhatapların gece namazı konusunda dikkatli ve özenli olmasını sağlayacaktır.

---

[413] Buhârî, "Zekât", 9 (No. 1411); Nesâî, "Zekât", 64 (No. 2556);
[414] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/333 (No. 1834); İbn Mâce," Menâsik", 1 (No. 2883); Ebû Dâvûd, "Menâsik", 5 (No. 1732); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 18/287 (No. 737); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 4/555 (No. 8696).
[415] İmam Mâlik, "Sehv", 387; Abdurezzâk, *el-Musannef*, 2/499 (No. 4222); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/331 (No. 24287); Buhârî, "Vudû'", 53 (No. 212); Müslim, "Müsâfirîn", 222; İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 184 (No. 1370).
[416] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 1/45 (No. 31); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 45/507 (No. 27514); Ebû Dâvûd, "Salât", 46 (No. 547); Nesâî, "İmâmet", 48 (No. 848); İbn Hibban, *es-Sahih*, 5/457 (No. 2101); Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/524 (No. 3796).
[417] İmam Mâlik, "Salât", 248; Nesâî, "İmâmet", 35 (No. 824); İbn Hibban, *es-Sahih*, 5/56 (No. 1760); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 3/167 (No. 5275); Beyhakî, *es-Sünenü'l-sağîr*, 1/200 (No. 515).
[418] Tirmizî, "Deavât", 101 (No. 3549); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 6/258 (No. 6154); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 2/707 (No. 4318); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 4/468 (No. 2824).

Hz. Peygamber'in, sosyal ilişkilerle ilgili öğüt ve uyarınlarında da bu ve benzer tarzla sık sık karşılaşmak mümkündür. Arkadaşlık ilişkileri üzerine yapılan bir uyarıda, "Aranızın kötü olmasından sakının. Çünkü bu mahvedici bir hâldir."[419] buyrulmaktadır. Benzer şekilde ilişkiler konusunda, "Hediyeleşin. Çünkü hediye, gönlü kinden arındırır…"[420] tavsiyesi verilirken sebebi de açıklanarak uygulanabilirliği artırmıştır. Akrabalık ilişkileri bağlamında dile getirilmiş olan, "Akrabalık bağlarınızın sağlam olması için sülalenizi tanıyınız. Çünkü akrabalar arası bağların canlı tutulması aile arasındaki sevgiyi canlandırır, insanı zengin kılar, ömrü uzatır."[421] uyarısı da benzer özellikler taşımaktadır.

Buraya kadar yer verilen örneklerde, önce uyarı ve öğütü zikredip daha sonra "çünkü" bağlacıyla sebebininin açıklandığı görülmektedir. Bundan sonra verilecek örneklerde ise tam tersi bir yöntem izlenerek, önce sebep açıklanmış, bu sebebe bağlı olarak verilmek istenen mesaj dile getirilmiştir. Örneğin, Hz. Peygamber, "Kul Rabbine secdede iken en yakın hâldedir." buyurduktan sonra "Öyleyse secdede çokça dua ediniz."[422] tavsiyesinde bulunmuştur. Konunun daha anlaşılır olması için aşağıda yer alan örnekleri tek tek zikretmenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Hz. Peygamber, "…Dua, başa gelen ve henüz gelmemiş olan fenalığa karşı fayda sağlar. Öyleyse ey Allah'ın kulları, duaya sarılın!"[423] buyurarak duanın önemine dikkat çekecek bir uyarıda bulunmaktadır. Bir başka rivayette aşırıya kaçmanın doğru olmadığını sebepleri ile dile getirerek, "Din kolaydır. Bir kişi gücünün üstünde ibadet etmeye kalkışırsa âciz kalır. Bunun sebeple aşırıya kaçmayın, dosdoğru yolu tutun…"[424] buyurmaktadır. Hz. Peygamber çocuklara isim koyma konusunda yapmış olduğu bir uyarıda, "Siz kıyamet günü isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız. Öyleyse çocuklarınıza güzel isimler verin."[425] buyurarak bu konunun önemini ortaya koyar nitelikte açıklamada bulunmaktadır. Benzer bir diğer örnek rivayette ise, "Kendisine

[419] Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 56 (No. 2508); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/454 (No. 4879).
[420] Tirmizî, "Velâ", 6 (No. 2130); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 2/36 (No. 5479).
[421] Tirmizî, "Birr", 49 (No. 1979); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/178 (No. 7284); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 2/30 (No. 5403).
[422] İbn Mübarek, *Zühd ve Rekâik*, 1/455 (No. 1288); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/274 (No. 9461); Müslim, "Salât", 215; Ebû Dâvûd, "Rükû ve Sücûd", 3 (No. 875); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 1/364 (No. 727).
[423] Tirmizî, "Deavât", 101 (No. 3548);Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/670 (No. 1815); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 2/110 (No. 6393).
[424] Buhârî, "Îmân", 29 (No. 39); Nesâî, "İmân ve Şeriât", 28 (No. 5034); İbn Hibban, *es-Sahih*, 2/63 (No. 351); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 3/27 (No. 4741).
[425] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/23 (No. 21693); Dârımî, "İstizân", 59 (No. 2736); Ebû Dâvûd, "Edeb", 61(No. 4948); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 9/515 (No. 19308).

ikramda bulunulan kimse, karşılığını versin. Karşılığını vermeye gücü yetmezse ikramda bulunanı hayırla yâd etsin. Çünkü hayırla yâd eden kimse, teşekkür etmiş olur. Bunu yapmayan kişi nankörlük etmiş sayılır..."[426] buyrularak konun dikkate alınmasını sağlayacak açıklamalarda bulunulmaktadır.

Yer verilen örneklerin çoğunda, tavsiye veya uyarıyı yapmaya neden olan durum açıklanırken olumlu sebeplerden bahsedilmektedir. Bunun yanısıra Hz. Peygamber'in bazen açıklamada bulunurken yapılan davranış neticesinde oluşabilecek olumsuz durumdan bahsettiği görülmektedir

Hatalı bir davranış düzeltilmek istendiğinde, bu davranışın neden yanlış olduğunu alıcıya iletmek, muhatabı bu davranışın yapılmaması gerektiğine ikna ve doğru olanı yapmaya teşvik etmek açısından oldukça önemlidir. Hz. Peygamber'in hatalı gördüğü bir uygulama karşısında susmak yerine bunun neden hatalı olduğunu karşılaştığı olay anında ileterek kişilerin bilmeden ya da bilerek yaptıkları davranışları düzeltmeye çalıştığını birçok örnekte görmekteyiz. Örneğin; Sa'd b. Ebi Vakkas vefatından önce mirasının tamamını bağışlamak istemiş, Hz. Peygamber ise "Ey Sa'd! Vârislerini zengin olarak bırakman, onları muhtaç ve ellerini açar hâlde bırakmandan daha hayırlıdır."[427] diyerek böylesi bir bağışın neden yanlış olduğunu açıklayarak hem Sa'd b. Ebi Vakkas hem de sonraki nesiller için uyarıda bulunmuştur.

Konuyla alakalı bir diğer rivayette, bir gün Hz. Âişe deveye binmiş ve onu sakinleştirmek için yularından sert bir şekilde çekmeye başlamış, bunun üzerine Hz. Peygamber "Ey Âişe, yumuşak davran! Çünkü yumuşaklık nerede bulunursa orayı güzelleştirir, nerede bulunmazsa orasıda çirkinleşir."[428] buyurarak Hz. Âişe'nin bu davranışını düzeltmek adına sebebini de açıklayarak bir uyarıda bulunmuştur.

Hz. Peygamber'in ibadetlerde aşırıya kaçmamak konusunda Osman b. Maz'ûn'a yaptığının doğru olmadığını ifade ederken dile getirdiği sözleri de konun örneğidir: "…Allah'tan kork ey Osman! Bilesin ki ailenin, misafirinin ve vücudunun senin üzerinde

[426] Tirmizî, "Birr", 87 (No. 2034); Ebû Dâvûd, "Edeb", 12 (No. 4813); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr,* 6/302 (No. 12030)..
[427] İmam Mâlik, "Vasiyyet", 4; "Vesâyâ", 2995; Buhârî, "Cenâiz", 35 (No. 1295); Müslim, "Vasiyyet", 5; Tirmizî, "Vesâyâ", 1 (No. 2116); İbn Hibban, *es-Sahih,* 13/384 (No. 6026); Beyhakî, *es-Sünenü'l-sağîr,* 2/369 (No. 2318).
[428] Müslim, "Birr", 79; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 1(No. 2478); İbn Hibban, *es-Sahih,* 2/310 (No. 550).

hakkı var...”[429] Hz. Peygamber bu uyarısında davranışın neden yanlış olduğunu açıklayarak Osman’ın gönlünde şüpheye yer bırakmadan uyarısını tamamlamıştır.

Zaman zaman Hz. Peygamber ashabıyla sohbet ederken genel bir uyarıda bulunup hemen ardından bu uyarıyı yapmış olmasının sebebini açıklayarak kalplerin mutmain olmasını sağlamaktadır. Yer verilecek birkaç örnek hadis konunun izahına katkı sağlayacaktır. Beddua etmekten sakındırma üzerine zikredilmiş olan rivayette, “Kendinize, çocuklarınıza, hizmetçilerinize ve mallarınıza beddua etmeyin. Olur ki dualara icabet edileceği zamana rastlar da bedduanız kabul oluverir.”[430] buyrularak bu sakındırmanın sebebi açıklanmıştır. Bir diğer rivayette, “Hutbede hazır bulunun ve imama yakın olun. Çünkü kişi cumadan ve hutbeden uzaklaştıkça, cennete girişi gecikir.”[431] buyrularak hutbeden uzak kalma hatasına düşmemek adına uyarıda bulunulmuştur. Sofradan erken kalkmanın doğru olmayan bir davranış olduğuna dikkat çekilirken yapılan bir uyarıda, “Sofra kurulduğunda kaldırılmadığı müddetçe kimse kalkmasın. Doysanız bile sofradakiler yemeyi bırakmadığı sürece elinizi sofradan çekmeyin… Çünkü kişi yemeyi bıraktığında sofrada bulunan kimse utandırır ve yemeyi bırakabilir.”[432] buyrularak bu davranışın sebep olabileceği olumsuz durumlar açıklanmıştır.

Sebebini açıklama üslubuyla kurulan cümleler muhatabın sakınmayı içeren davranışı içselleştirilebilmesine ve bu gibi davranışlardan uzak kalmasına olanak sağlayacaktır. Benzer şekilde teşvik içeren mesajları uygulama konusunda bireylerin istekli hale gelmesi bu metodla kolaylaşacaktır.

2.14. Kıyaslama Yaparak Uyarma

Hz. Peygamber’in mesajlarını muhatabına iletirken sık sık başvurduğu yöntemlerden biri de kıyaslamadır. Hz. Peygamber, kıyaslama metodunu uygularken genelde “en faziletlisi”, “en kötüsü”, “en hayırlısı” tanımlamalarını kullanmaktadır.

Kıyaslama metodu uygulanırken olumlu kavramlar üzerinde durularak ardından gelecek davranışa teşvik niteliği taşıması sağlanmaktadır. Ayrıca zaman zaman farklı

[429] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 43/335 (No. 26309); Dârimî, “Nikâh”, 3 (No. 2200); Ebû Dâvûd, “Tatavvu’”, 27 (No. 1369);
[430] Müslim “Zühd”, 3009; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 27 (No. 1532); İbn Hibban, *es-Sahih*, 13/51 (No. 5742); Süyûtî, *el-Fethü’l-kebîr*, 1/261 (No. 2832).
[431] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 33/307 (No. 20118); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/427 (No. 1068); Ebû Dâvûd, “Salât”, 224, 226 (No. 1108); Beyhakî, *es-Sünenü’l-kebîr*, 3/337 (No. 5929).
[432] İbn Mâce, “Et’ıme”, 21 (No. 3295).

tanımlamalarla yapılan kıyaslar neticesinde ardından dile getirilecek durumdan sakındırma özelliği taşıdığı da olmaktadır.

Teşvik niteliği taşıyan hadislerde, hayır, fazilet ve üstünlük üzerine kıyaslama yapılmaktadır. Örneğin, "Duaların en faziletlisi arefe günü yapılan duadır."[433] hadisi ile bireyler arefe günü dua etmeye teşvik edilmektedir. "İnsanların Allah katında en hayırlısı, önce selâm verenleridir."[434] hadisi ile insanlar, sosyal ilişkilerde önemli bir kural olan selamlaşmaya teşvik edilmektedir. Bununla ilgili birkaç örnek daha vermenin faydalı olacağı düşünülmektedir. "...Sizin en hayırlınız hanımlarına karşı en güzel şekilde davrananınızdır."[435] hadisi ile eşlere iyilikle muamele, "Allah katında amellerin en sevimlisi az bile olsa sürekli olanıdır."[436] hadisi ile yapılan ibadetlerde istikrâr, "İyiliklerin en hayırlısı, evlâdın babasının dostlarını ziyaret etmesidir."[437] hadisi ile vefa, "Ramazan ayından sonra tutulan en faziletli oruç, Muharrem orucudur. Farz namazlardan sonra en faziletli namaz ise gece namazıdır."[438] hadisi ile hem muharrem orucu tutmaya hem de gece namazı kılmaya teşvik, "İman yetmiş küsur bölümdür. En üst derecesi 'Lâ ilâhe illâllâh' sözüdür. En alt derecesi ise yolda insanlara eziyet veren şeyi kaldırmaktır."[439] hadisi ile çevreye karşı duyarlı olmak hususlarında bireylerin dikkatli olmasını sağlamak amaçlanmaktadır.

Hz. Peygamber'in bir durumu ifade ederken "en faziletlisi" tabirini karşılayan farklı farklı açıklamalarda bulunduğu da olmaktadır. Örneğin, Hz. Peygamber, "Sadakanın en faziletisi" ifadesinin karşılığı olarak bir seferinde, "…içinde sana karşı düşmanlık duygusu besleyen akrabaya verilen sadakadır."[440] derken farklı zaman be durumlarda, "…ilim

[433] İmam Mâlik, "Hac", 1598; Abdurezzâk, *el-Musannef*, 4/378 (No. 8125); Tirmizî, "Deavât", 122 (No. 3585); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr,* 4/470 (No. 8391); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr,* 1/196 (No. 2101).
[434] Ebû Dâvûd, "Edeb", 132-133 (No. 5197);
[435] Tirmizî, "Radâ", 11 (No. 1162); "Menâkıb", 63(No. 3895); İbn Mâce, "Nikâh", 50 (No. 1978) ; Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr,* 2/90 (No. 6113).
[436] Ebû Dâvûd, "Tatavvu'", 27 (No. 1368); Beyhakî, *el-Âdab,* 1/83 (No. 206); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân,* 11/202 (No. 8408); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr,* 1/351 (No. 3817).
[437] Müslim, "Birr", 11; Beyhakî, *el-Âdab,* 1/6 (No. 3); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr,* 4/301 (No. 7768);
[438] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/215 (No. 8535); Müslim, "Sıyâm", 202; Ebû Dâvûd, "Savm", 55 (No. 2429); Tirmizî, "Salât", 324 (No. 438); İbn Hibban, *es-Sahih,* 8/398 (No. 3636); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr,* 4/480 (No. 8421).
[439] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/212 (No. 9360); Müslim, "Îmân", 58; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 15 (No. 4676); Tirmizî, "Îmân", 6 (No. 2614); Nesâî, "Îmân", 16 (No. 5008); İbn Hibban, *es-Sahih*, 1/420 (No. 191); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât,* 7/95 (No. 6962).
[440] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/511 (No. 23531); Dârımî, "Zekât", 38 (No. 1721); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât,* 3/319 (No. 3279); Hâkim, *el-Müstedrek,* 1/564 (No. 1475); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr,* 7/43 (No. 13223).

öğrenmek, sonrada onu kardeşine öğretmektir."[441], "…ihtiyaç fazlası maldan verilendir."[442], "…Allah yolunda savaşan kimseye bağışlanan çadır ve bu kimseye verilen hizmetçi veya bu kimseye sağlanan binektir."[443], "…su ikram etmektir."[444], "Evlendikten sonra dönüp gelen ve senden başka da geçimini sağlayacak kimsesi olmayan kızına yaptığın harcamadır!"[445] dediği de olmuştur. Buradan içinde bulundukları ortama, bu uyarının yapıldığı kişinin durumuna ve kişilere faydalı olma derecesine göre uyarı yapıldığı anlaşılmaktadır. Farklı bireylere en faydalı olacak sadaka çeşidi değişik formlarda haber verilmektedir. Örneğin, suyun az olduğu yerde su vermek en hayırlı sadaka olurken, ilme gerektiği kadar değer verilmeyen yerde ilim en faziletli sadaka olarak zikredilmektedir.

Hz. Peygamber sakındırma niteliği taşıyan kıyaslarında kötülük kavramı üzerinde durmaktadır. "İnsanların en kötüsü, fenalığından dolayı insanların kendisinden çekindiği kimsedir."[446] hadisi buna örnektir. Bu hadis ahlâken kötü olmaktan ve insanları rahatsız etmekten sakındırma anlamı içermektedir.

Hz. Peygamber kıyaslamalarda bulunurken hepsinden üstün anlamında "افضل" ifadesine ilave olarak kıyaslama içeren "افضل من" kalıbına da yer vermektedir. Burada iki ya da daha çok şeyin karşılaştırılması, kıyaslanması söz konusu olmaktadır. Örneğin, Hz. Peygamber'in iki grubu kıyasladığı bir hadisi şöyledir: "Hz. Peygamber mescitte iki gruba rastladığında, "İkisi de hayırlıdır. Ama biri, diğerinden daha üstündür. Bu kimseler, Allah'a dua ediyor ve Allah'tan bir şey istiyorlar. Allah onlara ister verir, isterse vermez. Diğerleri ise, ilim öğrenmeye çalışıyor ve bilmeyene öğretiyor. Bunlar daha üstündür."[447] buyurarak iki grubu "daha" kavramıyla kıyaslamaktadır. Hz. Peygamber'in Allah'a hamdetmenin önemini vurguladığı başka bir uyarısında "Allah'ın nimetleri karşısında kulun "Elhamdülillâh" diyerek hamdetmesi, o nimetten daha değerlidir." [448] buyurarak

[441] İbn Mâce, "Sünnet", 20 (No. 243); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/198 (No. 2118).
[442] Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 9/75 (No. 16404); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/301 (No. 7347); Dârimî, "Zekât", 25 (No. 1692); Buhârî, "Zekât", 18 (No. 1427); Müslim, "Zekât", 95; Ebû Dâvûd, "Zekât", 39 (No. 1673); Nesâî, "Zekât", 60 (No. 2543); İbn Hibban, *es-Sahih*, 4/98 (No. 2441).
[443] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/659 (No. 22321); Tirmizî, "Fedâilü'l-cihâd", 5 (No. 1627); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 3/325 (No. 3296); Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/100 (No. 2452).
[444] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/124 (No. 22459); İbn Mâce, "Edeb", 8 (No. 3684); Nesâî, "Vesâyâ", 9 (No. 3664); İbn Hibban, *es-Sahih*, 8/135 (No. 3348); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 6/20 (No. 5379); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/574 (No. 1511).
[445] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/125 (No. 17585); İbn Mâce, "Edeb", 3 (No. 3667); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 7/129 (No. 6591); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/195 (No. 7345).
[446] İmam Mâlik, "Hüsnü'l-hulk", 3353.
[447] Dârimî, "Mukaddime", 32 (No. 357).
[448] Mamer b. Râşid, *el-Câmi'*, 10/424 (No. 19575); İbn Mâce, "Edeb", 55 (No. 3805); Taberânî, *el-*

Elhamdülillah zikrinin değerini "daha" kelimesiyle ortaya koymaktadır. Bid'at konusunda söylenen, "…Sünnete bağlı olmak, bid'at uydurmaktan daha hayırlıdır."[449] uyarısı, umre yapmakla alkalı "…umre yapmanız, yapmamanızdan daha faziletlidir."[450] sözleri bu konunun örneği olmaktadır.

Kıyaslama metodu ile dile getirilen uyarıların etki alanı genişlemekte ve zihinlerde yer etmesi kolaylaşmaktadır.

2.15. Teşbih Kullanarak Uyarma

Hz. Peygamber'in muhatabı uyarırken onun seviyesine göre benzetmeler yaparak verilmek istenen mesajı az, öz ve akılda kalacak şekilde aktardığı olmuştur. Ancak bu başlık altında yer verilecek örnekler olay benzetmesi olmaktan ziyade ifade bakımından kısa, içerdiği anlam bakımından geniş benzetmelerdir. Bu benzetmeler Cevamiu'l-Kelim olarak tanımlansa da yanlış olmayacaktır. Bu metodla dile getirilen uyarılar neticesinde dile dökülen cümlelerin olduğu gibi hatırlanması mümkün olmaktadır. Verilecek örnekler durumu izah eder niteliktedir.

Dünya hayatının geçici olduğu ile ilgili yapılan bir uyarıda, "Dünyada bir garip gibi yahut bir yolcu gibi ol!"[451] buyrulmaktadır. Şükretmeninin önemine vurgu yapan, "Yedikten sonra şükreden kimse sabrederek oruç tutan kimse gibidir."[452] hadisi, hutbenin adâbı ile alakalı olarak zikredilen, "İçinde şehadet bulunmayan hutbe, kesik el gibidir."[453] hadisi, mümin ve kafir karşılaştırmasının yapıldığı, "…Allah'ı inkâr edenler arasında iman edenlerin durumu, siyah öküzün sırtındaki beyaz kıl gibidir."[454] rivayeti, ilme önem vermek ve âlimin üstünlüğü ile ilgili, "…Âlimin, âbide olan üstünlüğü, ayın yıldızlara olan üstünlüğü gibidir..."[455] hadisi bu hususun örneklerindendir.

Hz. Peygamber'in özlü söz niteliği taşıyan hadislerinin yanı sıra içinde bulunduğu

---

Mu'cemü'l-kebîr, 8/193 (No. 7794); Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 6/235 (No. 4093).
[449] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/172 (No. 16970); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/73 (No. 10443).
[450] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/295 (No. 14396); Tirmizî, "Hac", 88 (No. 931); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 4/570 (No. 8753).
[451] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/48 (No. 5001); Buhârî," Rikâk", 3 (No. 6416); Tirmizî, "Zühd", 25 (No. 2333); İbn Hibban, *es-Sahih*, 2/471(No. 698); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 3/516 (No. 6512).
[452] Tirmizî, "Sıfâtü'l-kıyâme", 43 (No. 2486); İbn Mâce, "Sıyâm", 55 (No. 1764); İbn Hibban, *es-Sahih*, 2/ 16 (No. 315); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 2/207 (No. 7571).
[453] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 5/339 (No. 26681); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/391 (No. 8017); Ebû Dâvûd, "Edeb", 19 (No. 4841); Tirmizî, "Nikâh", 17 (No. 1106); İbn Hibban, *es-Sahih*, 7/36 (No. 2796).
[454] Müslim, "Îmân", 376.
[455] Tirmizî, "İlim", 19 (No. 2682).

durumun daha net anlaşılması için yapmış olduğu durum benzetmeleri de bulunmaktadır. Rasûlullah tövbe eden kimse karşısında Allah'ın sevincini tasvir ederken, "Biriniz kaybettiği hayvanını bulduğu zaman ne kadar seviniyorsa, Allah da sizin tevbenize bundan daha fazla sevinir."[456] buyurarak toplumdaki bireylerin anlayabileceği bir benzetme ile bu sevincin dozunu betimlemektedir. Namaz ile ilgili meşhur olan başka bir hadiste ise namaz kılan kimseyi, günde beş kez ırmağa girerek yıkanan kimseye benzetmesiyle suyun az olduğu bölgede yaşayan insanlar için açık ve somut bir uyarıda bulunmaktadır.[457] İyi ve kötü kimseyle arkadaşlık etmeyi misk taşıyan ve körük üfleyen kimseyle arkadaşlık yapmaya benzetmesi de arkadaşı dikkatli seçmekle ilgili bir uyarıdır.[458] Ayrıca müminlerin birbirlerine karşı durumunu vücudun organlarına benzetmesi, müminlerin birbirlerine karşı ne denli merhametli ve samimi olması gerektiği ile ilgili bir uyarıyı barındırmaktadır.[459] Rasûlullah rızık konusunda tevekkül etmekle ilgili yapmış olduğu uyarıda, "Eğer siz gerektiği gibi tevekkül etmiş olsaydınız, sabahları kursakları boş olarak çıkıp doymuş bir şekilde dönen kuşların rızıklandırıldığı gibi rızıklandırılırdınız."[460] buyurarak tevekkül eden kimsenin durumunu kuşların durumuna benzetmesiyle rızık konusunda telaşlanmanın gereksiz olduğu uyarısında bulunmaktadır.

Bu konu ile alakalı dikkat çeken başka bir örnekte ise "Allah'ın benimle gönderdiği ilim, toprağa düşen yağmura benzer. Bu topraklardan bazısı temizdir, suyu alır, bol ot yetiştirir. Bazısı kuraktır, suyu tutar ve bu sudan insanlar yararlanır; hem kendileri içer hem de hayvanlarını sularlar ve çiftçilik yaparlar. Diğer bir toprak çeşiti ise dümdüzdür. Ona da yağmur yağar fakat o ne suyu tutar ne de bitki yetiştirir. Allah'ın dinini kavrayan, Allah'ın ilminden faydalanan, öğrenen ve öğreten kimse ile bu din için başını bile kaldırmayan ve Allah'ın hidayetini kabul etmeyen kimsenin misali işte böyledir."[461] benzetmesi yapılmaktadır.

Bir diğer örnekte yapılan benzetme aynı zamanda hikâyeleştirme ve canlandırma

---

[456] Müslim, "Tevbe", 2.
[457] Buhârî, "Mevâkîtü's-salât", 6 (No. 528); Müslim, "Mesâcid", 283; Tirmizî, "Emsâl", 5 (No. 2868);); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr,* 1/531 (No. 1693); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân,* 4/301 (No. 2552).
[458] Müslim, "Birr", 146; Buhârî, "Sayd", 31 (No. 5534); İbn Hibban, *es-Sahih,* 2/320 (No. 561); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr,* 6/43 (No. 11126).
[459] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/323 (No. 18372); Müslim, "Birr", 66;Buhârî, "Edeb", 27 (No 6011); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-sağîr,* 1/235 (No. 382); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr,* 3/492 (No. 6430).
[460] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/332 (No. 205); İbn Mâce, "Zühd", 14 (No. 4164); Tirmizî, "Zühd", 33 (No. 2344); İbn Hibban, *es-Sahih,* 2/509 (No. 730); Hâkim, *el-Müstedrek,* 4/354 (No. 7894); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân,* 2/404 (No. 1139).
[461] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/343 (No. 19573); Buhârî, "İlim", 20 (No. 79); Müslim, "Fedâil", 15; İbn Hibban, *es-Sahih,* 1/177 (No. 4); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr,* 3/125 (No. 11046).

şeklinde yapılmaktadır. Kullanılan bu yöntem ile uyarının etkileyiciliği de artmaktadır. Söz konusu hadis şu şekildedir: "Benim ve Allah'ın bana verdiği görevin misali, bir topluluğa gelip, 'Düşman ordusunu gözlerimle gördüm, ben bir uyarıcıyım. Kurtulmaya bakın!' diyen kimsenin hâline benzer. O topluluktan bir kısmı, bu uyarıyı dikkate almış ve geceleyin kaçarak kurtulmuş, bir kısmı ise onu yalanlamış, bulundukları yerden ayrılmamış ve sabah olunca gelen ordu tarafından helâk edilmiştir. İşte bana itaat ederek getirdiğim dine uyan kimsenin durumu ile bana isyan edip getirdiğim hakikâti yalanlayan kimsenin durumu buna benzer."[462]

Yapılan bu benzetmeler özellikle soyut kavramların daha net kavranabilmesini sağlamaktadır. Dile getirilen soyut kavramlar üzerinden dikkat edilmesi gereken durumlar ortaya konmaktadır. Örneğin, Hz. Peygamber'in şeytanın insanlar üzerindeki hilelerine karşı uyarısını sözcüklere dökerken, "Şeytan, kanın insan vücudunda dolaştığı gibi insanın içinde dolaşır."[463] diyerek benzetmede bulunması, soyut bir kavram olan şeytana karşı insanın daha dikkatli olması gerektiğini teşbik metodu ile vurgulamaktadır.

Kişinin Allah katındaki değerini canlandırarak zihne yerleştirme konusunda dile getirilen "İçerisinde Allah'ın zikredildiği ev ile zikredilmediği evin misali, diri ile ölünün misali gibidir."[464] hadisi de konunun örneklerindendir. Kişinin ibadeti terk etmesinin yanlışlığı ifade edilirken, "Farz namazını bilerek terk eden kimse, ailesini ve malını kaybetmiş gibidir."[465] buyrularak yapılan benzetme konunun öneminin daha net idrak edilebilmesini sağlamaktadır.

Hz. Peygamber'in kendisi ile ashabının durumunu betimlediği başka bir örnek ise şöyledir: "Benim ve sizin durumunuz, gece yaktığı ateşe üşüşen böcekler ve pervanelere engel olmaya çalışan adamın durumu gibidir. Ben sizi ateşten korumak için adeta kuşaklarınızdan tutuyorum, siz ise benim elimden kaçarak ateşe girmeye

[462] Buhârî, "İ'tisâm", 2 (No. 7283); Müslim, "Fedâil", 16; Nesâî, "İlim", 4 (No. 5812).
[463] Abdurrezzâk, *el- Musannef*, 4/360 (No. 8065); İbn Ebû Şeybe, *el- Musannef*, 2/190 (No. 8002); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/47 (No. 12593); Müslim, "Selâm", 23; Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 11 (No. 3281); İbn Mâce, "Sıyâm", 65 (No. 1779); Ebû Dâvûd, "Sıyâm", 79 (No. 2470); Nesâî, "İtikâf", 10 (No. 3343); İbn Hibban, *es-Sahih*, 8/428 (No. 3671).
[464] Müslim, "Mesâcid", 211;Ebû Avâne, *el-Mustahrec*, 2/481 (No. 3910); İbn Hibban, *es-Sahih*, 3/135 (No. 854); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 2/72 (No. 532); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/120 (No. 11004).
[465] İmam Mâlik, "Cemaat", 579; Abdurrezzâk, *el- Musannef*, 1/548 (No. 2074); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/146 (No. 4545); Dârımî, "Salât", 27 (No. 1266); İbn Mâce, "Salât", 6 (No. 680); Ebû Dâvûd, "Salât", 5 (No. 414); Tirmizi, "Salât", 128 (No. 175); Nesâî, "Salât", 17 (No. 478); İbn Hibban, *es-Sahih*, 4/330 (No. 1468).

çalışıyorsunuz."[466] Bu örnek rivayette yapılan betimleme Hz. Peygamber'in insanlar tarafından net bir şekilde anlaşılmasını sağlayacak nadide örneklerdendir.

Mümin, münafık ayrımının daha anlaşılır olmasını sağlayan bir diğer örnekte, "Mümin, rüzgârın etkisiyle yatıp kalkan ama rüzgârın zarar vermediği yeşil ekine benzer. Münafık ise dimdik iken, rüzgârın bir defada kökünden söktüğü selvi ağacına benzer."[467] benzetmesi yapılarak mümin ve münafığın durumu somutlaştırlmaktadır.

Bu ve benzer rivayetlerde yer aldığı gibi teşbih yolu ile anlatımın muhatabın öğrenimindeki kalıcılığı artıracağı muhakkaktır.

2.16. Betimleme Yolu ile Uyarıyı Kesinleştirme

Hz. Peygamber'in betimleme yaparak uyarılarda bulunduğuna dair rivayetler çoktur. Betimleme ile anlatım metodu kişilerin zihnine işleyen ve konunun rahatça kavranmasını sağlayan bir yöntemdir. Hz. Peygamber'in bu yöntemi uyarıya konu olan durumları kesinleştirmek ve etkileyiciliğini artırmak için kullandığı görülmektedir. Aşağıda yer verilecek örneklerle konunun daha anlaşılır hale gelmesi amaçlanmaktadır.

Hz. Peygamber abdest alırken suyu fazla kullanırken gördüğü bir sahabiyi uyarırken "…Akan bir nehir kenarında bile olsan gereğinden fazla su kullanırsan abdestte de israf olur!"[468] buyurarak o, bu konudaki hassasiyetin derecesini betimleme yolu ile göstermiş olmaktadır.

Hz. Peygamber uyarıda bulunduğu konularda bazen keskin ve ağır betimlemelerde bulunup, bununla mesajının kesinliği ve uyarıda bulunulan konuda son derece dikkatli olunması gerektiğini vurgulamaktadır. Rasûlullah verilen bir bağışın bağışçıya ulaşmasından sonra geri istenmesinin ne denli çirkin bir davranış olduğunu belirtmek için çok ağır bir benzetmede bulunarak "Kusmuğuna rücü eden köpek gibi bağışından dönen

[466] Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, el-Müsned, thk. Muhammed bin Abdulmuhsin Türki, (Mısır: Dâr Hicr, 1999), 3/333 (No. 1893); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 23/166 (No. 14886); Müslim, "Fedâil", 19; Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr,* 3/125 (No. 11053).
[467] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 45/146 (No. 27171); Buhârî, "Merdâ",1 (No. 5643); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 19/94 (No. 184).
[468] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/637 (No. 7066); İbn Mâce, "Tahâret", 48 (No. 425); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 4/286 (No. 2533).

kimsenin örneği bize yakışmaz."[469] buyurmaktadır.

Rasûlullah su içmekle ilgili bir uyarıda bulunurken, "Suyu deve gibi bir solukta içmeyin…"[470] buyurarak tek nefeste su içmeyi develerin su içme şekliyle benzeterek bu davranıştan kesin bir şekilde vazgeçirmeyi hedeflemektedir.

Hz. Peygamber, belirli davranışlardan uzaklaştırmak amacıyla yaptığı ağır betimlemeler dışında, tavsiye ettiği ve hatta yapılmasını ısrarla istediği konularda da betimleme yöntemini kullanarak uyarılarında kararlı bir tavır sergilemektedir. Sabah namazından sonra yaptığı bir konuşmada bid'atlerden sakınılmasını ve sünnetine tabii olunmasını istemiş hemen ardından, "Bunlara azı dişlerinizle sarılır gibi sımsıkı sarılın."[471] diyerek mesajını dile getirmiştir. Bir başka hadiste ezan okumanın ve birinci safta yer almanın sevabı ile ilgili, "İnsanlar ezandaki ve birinci saftaki sevabı bilselerdi, bunlar için aralarında kura çekerlerdi..."[472] buyurarak konunun önemini ortaya koyar nitelikte bir durum betimlemesinde bulunulmuştur.

Rasûlullah sabah namazının sünnetinin önemini vurgulamak amacıyla içinde bulunulabilecek durumu, "Sizi atlılar kovalasa dahi bu iki rekâtı bırakmayın!"[473] ifadesi ile durum betimlemesinde bulunmuş ve bu iki rekâtın mutlaka kılınması için uyarıda bulunmuştur.

Bir başka rivayette ise Hz. Peygamber, herşeyi Allah'tan istemekle alakalı mesajını aktarırken, Allah'tan talepte bulunulacak istek üzerine farazi bir benzetme ile "Her ihtiyacınızı Allah'tan isteyin, hatta kopan ayakkabının bağını bile!"[474] buyurarak duaya her şeyin dahil edilebilir olduğu ile ilgili uyarısını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

---

[469] Abdurrezzâk, *el- Musannef*, 9/109 (No. 16536); İbn Ebû Şeybe, *el- Musannef*, 4/421 (No. 21711); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/365 (No. 1872); Buhârî, "Hibe", 14 (No. 2598); Müslim, "Hibe", 8; İbn Mâce, "Hibe", 5 (No. 2386); Tirmizî, "Buyû", 62 (No. 1298); Nesâî, "Hibe", 2 (No. 3691); İbn Hibban, *es-Sahih*, 11/522 (No. 5121).

[470] Tirmizî, "Eşribe", 13 (No. 1885); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 11/166 (No. 11378); Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 8/142 (No. 5614); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 3/312 (No. 13493).

[471] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/367 (No. 17142); Dârımî, "Mukaddime", 16 (No. 96); Tirmizî, "İlim", 16 (No. 2676); Ebû Dâvûd, "Sünnet", 5 (No. 4607); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 18/246 (No. 618); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/174 (No. 329); Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 10/20 (No. 7109).

[472] İmam Mâlik, "Salât", 220; Abdurrezzâk, *el- Musannef*, 1/524 (No. 2007); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/163 (No. 7226); Buhârî, "Ezân", 9 (No. 615); Müslim, "Salât", 129; Tirmizî, "Salât", 166 (No. 225); Nesâî, "Ezân", 31 (No. 671); İbn Hibban, *es-Sahih*, 5/527 (No. 2153); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 1/629 (No. 2012).

[473] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/147 (No. 9257); Ebû Dâvûd, "Tatavvu'", 3 (No. 1258); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 2/662 (No. 4157).

[474] Tirmizî, "Deavât", 132 (No. 3604-3608).

Şaban ayınının faziletini anlatan bir hadiste, Hz. Peygamber, günahların bağışlanmasını kişilerin zihninde canlı tutabilmek adına bentimlemede bulunarak "Allah, Şâban'ın on beşinci gecesi dünya semasına iner, rahmetle bakar ve Kelb kabilesine ait koyunların kıllarının sayısından daha fazla kişiyi bağışlar."[475] Buyrularak günah gibi soyut bir kavramın betimleme yolu ile somutlaşmasını sağlamıştır.

Yer verilen örneklerde görüldüğü gibi uyarılarda bulunurken betimleme kullanarak anlatım tekniği meselenin zihinlerde yer etmesini sağlarken diğer taraftan da konunun üzerinde titizlikle durulması gerektiğini vurgulamaktadır.

2.17. Üstü Kapalı Uyarı

Hz. Peygamber herhangi bir konuda uyarıda bulunacağında bazen kişilere mesajı açık bir şekilde iletmek yerine kelimelerin asıl manasının dışında mecâz anlamını kullanarak etkileyici bir dille uyarılarda bulunduğu rivayetlere yansımıştır.

Bu husus ile alakalı yer verilecek rivayette, "Allah, sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz, kalplerinize ve amellerinize bakar."[476] buyrulmaktadır. Burada kalp ile kastedilen insanın bir parçası olan kalp değildir. İnsanoğlunun içinde beslemiş olduğu gizli duygular ve niyetler kalp kavramının anlamı içerisinde yer almaktadır.

Bu başlığa uygun olabilecek diğer bir örnek de şudur: "Cehennem, nefsin hoşuna gidenlerle, cennet ise nefsin hoşlanmadığı zorluklarla çevrilidir."[477] Bu rivayette etrafının çevrili olması ile dolaylı olarak kastedilen, insanlara zor gelecek olsa bile yapılması gerekli davranışların mükâfatının cennet olacağıdır.

Rasûlullah'ın duaları dikkatlice incelendiğinde uyarı teşkil edebilecek içeriklerin yer aldığını görülmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in dualarını olası hatalara karşı dolaylı yol ile yapılan uyarı olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Rasûlullah hem ümmetini uyarmak hem de onlara dikkat edilmesi gereken noktaları haber vermek açısından olumsuz gördüğü, hatalı davranışlardan ve ahiret ve dünya mutluluğunu engelleyecek bir yandan da insanın inancına zarar verecek durumlardan Allah'a sığınmaktadır. O'nun "Allah'ım!

[475] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 43/146 (No. 26018); İbn Mâce "İkâmetü's-Salât", 191(No. 1389);Tirmizî, "Savm", 39 (No. 739); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân,* 5/355 (No. 3543).
[476] İbn Mübarek, *Zühd ve'r-Rekâik*, 1/540 (No. 1544); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/227 (No. 7827); Müslim, "Birr", 34; İbn Hibban, *es-Sahih*, 2/119 (No. 394); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân,* 13/85 (No. 9994).
[477] Buhârî, "Rikâk", 28 (No. 6487); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 2/64 (No. 5792). Ayrıca bkz. İbn Hibban, *es-Sahih*, 2/494 (No. 719).

Bozgunculuktan, münafıklıktan ve kötü ahlâktan sana sığınırım."[478] duası bu bağlamda örnek olmaktadır. Hz. Peygamber ayrıca, "fayda vermeyen ilimden, huşu duymayan kalpten, doymayan nefisten"[479], "kabir azabından"[480], "tembellikten, ihanetten, günahlardan, zulümden, cahilce davranmaktan"[481], "yaptığı ve yapabileceği hatalardan"[482], "fakirlikten, haksızlık etmek ve haksızlığa uğramaktan"[483], "aç kalmaktan"[484], "kötü kaderden ve belalardan"[485] Allah'a sığınırdı. Hz. Peygamber, "sağlığının bozulmasından, aniden cezalandırılmaktan"[486], "korkaklıktan, ihtiyarlıktan, kabir azabı çekmekten, aciz olmaktan, nefsin doyumsuz olmasından"[487] Allah'a sığınmaktadır. Rasûlullah bu duaları ile hem ashabına nasıl dua edileceğini öğretmekte, hem de hangi konularda dikkatli olunması gerektiği ile ilgili dolaylı bir şekilde mesaj vermektedir.

Hz. Peygamber borçlanmaktan çokça Allah'a sığındığında bunun sebebini merak eden Hz. Aişe'ye borçlanmanın beraberinde getirebileceği olumsuz davranışları zikrederken, "Borçlu kimse, belki yalan söyler, belki de söz verdiğinde sözünü yerine getirmez!"[488] buyurarak hatalı olan bu davranışlara da dikkat çekmektedir.

2.18. Örnek Olaylarla Uyarma

Hz. Peygamber'in uyarıda bulunurken bir yöntem olarak izlediği örnek olayları dile getirme ve dikkati çekme, son derece kalıcı ve etkileyici bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişilerin dikkatlerini çekecek ve onları etkileyecek olaylarla verilen mesajlar daha uygulanabilir gözükmektedir.

---

[478] Mâmer b. Raşid, *el-Câmi'*, 10/440 (No. 19639); Ebû Dâvûd, "Vitr", 32 (No. 1546); Nesâî, "İstiâze", 21 (No. 5473).
[479] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/17 (No. 29124); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/117 (No. 6557); Nesâî, "İstiâze", 1(No. 5442); İbn Hibban, *es-Sahih*, 1/284 (No. 83); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 1/206 (No. 662).
[480] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/290 (No. 145); Nesâî, "İstiâze", 2 (No. 5443); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 10/161 (No. 10322).
[481] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/68 (No. 12616); Buhârî, "Deavât", 36 (No. 6363), 44 (No. 6375); Nesâî, "İstiâze", 19 (No. 5470); Tirmizî, "Deavât", 71 (No. 3484); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 1/47 (No. 129).
[482] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/17 (No. 29125); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 42/8 (No. 25083); Müslim, "Zikir", 65; Nesâî, "İstiâze", 57 (No. 5523); İbn Hibban, *es-Sahih*, 3/306 (No. 1032).
[483] Ebû Dâvûd, "Vitr", 32 (No. 1544); İbn Hibban, *es-Sahih*, 3/305 (No. 1030); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/725 (No. 1983).
[484] Mâmer b. Raşid, *el-Câmi'*, 10/440 (No. 19636); İbn Mâce, "Et'ıme", 53 (No. 3354); Nesâî, "İstiâze", 19 (No. 5470); Ebû Dâvûd, "Vitr", 32 (No. 1547); İbn Hibban, *es-Sahih*, 3/304 (No. 1029).
[485] Buhârî, "Deavât", 28 (No. 6347); Nesâî, "İstiâze", 34 (No. 5493).
[486] Müslim, "Rikâk", 96; Ebû Dâvûd, "Vitr", 32 (No. 1545); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 4/53 (No. 3588); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/713 (No. 1946); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 6/301 (No. 4224).
[487] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/61 (No. 19308); Müslim, "Zikir", 73; Tirmizî, "Deavât", 68 (No. 3482); Nesâî, "İstiâze", 13 (No. 5460); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 5/201 (No. 5086).
[488] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/126 (No. 24578); Müslim, "Mesâcid", 129; Ebû Dâvûd, "Rükû ve Sücud", 4 (No. 880); Nesâî, "İstiâze", 9 (No. 5456); İbn Hibban, *es-Sahih*, 5/299 (No. 1968).

Şeytanın aldatmacasıyla ilgili olan bir hadiste, "Şeytan, insanın karşısına her fırsatta çıkar. İslâm'a giden yolda da önüne çıkar ve "Sen şimdi Müslüman olup atalarının dinini terk mi edeceksin?" der. O kişi şeytanı dinlemez ve Müslüman olur. Şeytan hicret niyetiyle yola çıkan kişinin karşısına dikilir ve der ki: "Sen şimdi yerini yurdunu ardında bırakarak gidecek misin? Üstelik hicret için yola çıkan kimse çok sıkıntı çeker." O kimse şeytanı yine dinlemez ve hicret eder. Şeytan cihad yolunda da önüne çıkar ve der ki: "Sen şimdi cihad edeceksin bu iş hem bedeni hem de malı kaybettirir. Çünkü savaşıp öldürüleceksin, hanımın başkaları ile evlenecek, malın da paylaşılacak." Adam şeytanı yine dinlemez ve cihada katılır. Bu şekilde davrandığında, o kimseyi cennete koymak Allah'a borç olur. Savaşta öldürülse de, boğularak ya da hayvanın sırtından düşüp ölse de Allah onu mutlaka cennetine koyar."[489] buyrulmaktadır. Bu noktada doğrudan şeytana uymamak gerektiği de söylenebilirdi. Ancak bu durum bir olay şeklinde anlatıldığında kişilerin karşılaşabileceği benzer bir durum karşısında zihinlerinde, anlatılan bu olay canlanacak ve verilen mesajı kabul edip uygulamaya geçmek çok daha kolay olacaktır.

Örnek olay kullanarak mesajları iletmek, günümüzde de önemini korumaya devam eden, bireyleri düşünmeye teşvik eden ve olumlu davranışlar konusunda güdüleyen, olumsuz davranışlar noktasında da sakındırmayı sağlayacak nitelikte bir metottur. Anlatımı tercih eden uyarıcı için özellikle günümüz gençleri üzerinde uygulanması fayda sağlayan bir yöntem olmaktadır.

2.19. Kıssa Anlatım Yoluyla Uyarma

Kıssa kavramı, "bir kimse yahut bir şeye ait hadiselerin adım adım, nokta nokta takip edilerek anlatılması ve bu niteliği taşıyan hikâyeyi ifade eder."[490] Bir başka şekliyle kıssa kavramını, "geçmişte olmuş bir olayı, daha sonra gelecek insanlara, ders alınacak kısmını aktarmak" şeklinde tanımlamak da mümkündür.[491] Bu anlamda anlatılan kıssalar diğer hikâyelerden ayrılmaktadır. Kur'an kıssaları ibret alınacak olan, tarihî doğruluk ve gerçeklik niteliği taşıyan olaylardır. Kıssaların asıl hedefi ise öğüt ve ders alınmasını sağlamaktadır. Kur'an'ın öğüt vermek için yer verdiği bu yöntemi Hz. Peygamber de kullanmaktadır.

[489] Nesâî, "Cihâd", 19 (No. 3136); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/286 (No. 3117).
[490] İdris Şengül, "Kıssa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 5 Eylül 2021).
[491] Remzi Kaya, "Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 / 2 (Haziran 2002), 33.

Rivayetlere yansıdığı şekli ile doksan dokuz kişiyi öldürdükten sonra pişman olup tövbe etmek için yollar arayan, tövbe ettikten sonra bulunduğu ortamı terketmek üzere yola koyulan fakat varmak istediği yere ulaşamadan vefat eden ve yine de Rabbi tarafından affedilen adamın durumu kıssa ile anlatım yöntemiyle ifade edilmiştir.[492] Bu rivayette amaçlanan durum hangi hâl üzere olunursa olunsun kişiyi tevbe etmeye teşvik etmektir. Benzer şekilde bir kediyi hapsetmesi ve aç bırakmasından dolayı kedinin ölümüne sebep olan ve bu sebeple cehennemi hak eden kadının durumu kıssa şeklinde aktarılan bir başka rivayettir.[493] Bu hadis hayvanlara eziyet etmemek ile ilgili uyarıyı barındırmaktadır. Hayvanlara davranış şeklinin sınırlarını çizen bir rivayette, susuz kalmış bir köpeğe kuyudan su çıkarıp verdiği için Allah'ın bağışladığı bir adamın durumu[494] Hz. Peygamber'in anlattığı kıssalardan biridir.

Konuyla alakalı diğer bir diğer rivayet, sadakasını bilmeden bir gece hırsıza, bir gece kötü bir kadına, bir gece de zengin bir kimseye verdiği halde bu durum karşısında üzülmeyen ve hatta bu sadakayı verdiği için hamdeden, kendisinin yapmış olduğu hayırlar vesilesiyle sadaka verdiği kimselerin yaptıkları kötülüklerden vazgeçmelerinin umulduğu müjdelenen adamın durumunun anlatıldığı hadistir.[495] Sadaka vermeye teşvik amacıyla anlatılmış olan bu kıssa uyarı niteliğindedir.

Son olarak Hz. Peygamber'in nimetlerin şükrünü layıkıyla yerine getirebilmek amacıyla uzun uzun anlattığı İsrâiloğulları arasında cildi alacalı, kel ve kör üç kişiye ait olan kıssa uyarı içeren mesajı barındırmaktadır. Melekler bu üç kişiye sevdikleri mallardan vermiş ve kendilerinden sıkıntılarını gidermiştir. Uzun yıllar sonra ise imtihan edilmeleri sebebiyle melek onlara gelerek yardım isteğinde bulunmuş fakat cildi alacalı olan adam ile kel olan adam meleğin yardım isteğini geri çevirmiştir. Daha önce gözleri görmeyen adam ise nimetleri Allah'tan bilip yardımda bulunmuş ve onun hamdetmesi neticesinde affa ve rızaya nail olmuştur.[496] Anlatılan bu kıssa ile eldeki nimete şükür ve bu nimetleri Allah'tan bilmenin önemine vurgu yapılmaktadır.

---

[492] Müslim, "Tevbe", 46; İbn Mâce, "Diyât", 2 (No. 2622); İbn Hibban, *es-Sahih*, 2/376 (No. 611); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 8/31 (No. 15836); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 9/284 (No. 6664).
[493] Buhârî, "Hadise'l-enbiya", 51 (No. 3482); Müslim, "Selâm", 151.
[494] İmam Mâlik, "Câmi", 1952; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/410 (No. 10699); Buhârî, "Edeb", 27 (No. 6009); Müslim, "Selâm", 153; İbn Hibban, *es-Sahih*, 2/301 (No. 544); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 4/311 (No. 7806).
[495] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/36 (No. 8282); Buhârî, "Zekât", 14 (No. 1421); Müslim, "Zekât", 78; Nesâî, "Zekât", 53 (No. 2523); İbn Hibban, *es-Sahih*, 8/143 (No. 3356); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 4/322 (No. 7846).
[496] Buhârî, "Enbiyâ", 51 (No. 3464); Müslim, "Zühd", 10; İbn Hibban, *es-Sahih*, 2/13 (No. 314).

Kıssalar ne kadar uzun olursa olsun muhatabın bu kıssa sonucunda algıyacağı tek cümlede özetlenebilecek net bir mesajı bulunmaktadır.[497] Ve bu net mesaj ile Hz. Peygamber muhatapları uyarmaktadır.

2.20. Hikâye Yoluyla Uyarma

Hikâye, "bir olayın söz veya yazılı olarak anlatılması; gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düz yazı türü veya öykü; aslı olmayan söz, olay" anlamlarına gelmektedir.[498] Hikâye, meydana gelmiş bir olayın aktarılması ve tekrarı demektir. Hikâye yaşanmış veya yaşanmamış olsun nakledilen bütün olayları içine alır.[499] Hikâye etme yöntemiyle kişilerin zihninde biçimlendirme yapılarak bilinçaltına ulaşmak mümkün olmaktadır. Kişiler hikâye yöntemiyle kendi iç dünyalarını tartarak düşünceleriyle iletişime geçer. Soyut kavramların akılda canlandırılarak somutlaştırılması ve neticesinde etki alanının artarak sürekli zihinde canlı kalması sağlanır. Bu sebeple hikâyeleştirme yönteminin eğitimde yeri oldukça önemlidir.

Hz. Peygamber'in sorumluluk bilincini anlatırken hikâye yöntemini kullanmış olduğunu, toplumun farklı kesimlerini temsil eden gemi hadisinde görmek mümkündür. Bu rivayet şu şekildedir: "Allah'ın koymuş olduğu sınırlara dikkat edenler ile bu sınırları aşanların durumu, bir gemiye binmiş, gemi içerisindeki yerleri kura ile belirlenmiş iki grubun durumuna benzer; Bu gruplardan biri geminin alt tarafında, bir kısmı da üst tarafında yolculuk etmeye hak kazanmıştır. Alt katta bulunanlar suya olan ihtiyaçları sebebiyle üst katta bulunanların yanına gider. Bir müddet sonra, "Sudan nasibimizi almak için geminin alt kısmından delik açsak da yukarıda bulunanlara rahatsızlık vermesek." diye düşünürler. Eğer yukarıdakiler aşağıda bulunanlaerın bu isteklerini yerine getirmelerine izin verirlerse gemidekilerin tümü zarar görür. Fakat onların bu isteklerine engel olurlarsa hem onlar hem de kendileri kurtulur."[500] Bu hadiste Hz. Peygamber sosyal sınfları ve aralarındaki ilişkileri soyut durumdan somut hale getirerek, yöneten ve yönetilenler arası ilişkileri hikâyeleştirme yoluyla bizlere aktarmaktadır. İbn Hacer, bu hadiste üç sınıf insandan bahsedildiğini haber vermektedir. Ona göre, sınırı aşanla ona karşı koyan iki gruptur. Ancak bu duruma ses çıkarmayanlar da haddi aşanlarla aynı grupta

[497] Ahmed, Ürkmez, *Ahlâk Ekseninde Hadis*, 106.
[498] İsmail Parlatır, *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Basım Evi, 1998), "Hikâye", 994.
[499] Âdem Akıncı, *Din Eğitiminde Etkili Bir Yöntem: Hikâye*, (İstanbul: Feza Gazetecilik, 2001), 24.
[500] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/310 (No. 18361); Buhârî, "Şirket", 6 (No. 2493); Tirmizî, "Fiten", 12 (No. 2173); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 21/47 (No. 31); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 10/156 (No. 20188).

değerlendirilmektedirler.[501]

Elmalılı Hamdi Yazır bu hadise oldukça dikkat çekici bir yorum getirmektedir: "Geminin dibini delmeye uğraşan bir kişinin eylemi, öyle bir boğulma olayı meydana getirir ki, bu fitne yalnızca onu delenleri ve onlara yardım edenleri değil, hiç haberi olmayanlara varıncaya kadar, hepsini kapsayan bir felaket olarak ortaya çıkar. Hatta bu işten hiç haberdar olmayanlar, hazırlıksız yakalanacaklarından dolayı, daha zararlı çıkarlar. Böyle umumi fitnelere meydan vermemek için, işin başından itibaren iyi korunmak, muhtemel gelişmelere karşı önceden tedbirli olmak, ictimaî hadislerde kontrolü elde tutmak, o gemide bulunanların hepsine farz-ı kifâyedir. Fakat gemiyi delene mani olalım derken bütün gemidekileri harekete geçirmek ve karışıklık çıkarıp, geminin dengesini bozarak, onun devrilmesine meydan vermemek de gerekir. Öncelikle farz-ı kifâye görevi yüklenen görevliler bu işi farz-ı ayn kabul etmelidirler. Mesela geminin kaptanı ve tayfaları yani "İyiliği emretmek ve kötülüğü önlemekle görevli yönetici kadro" görevini tam yapacaktır. İkincisi, herkesin kendi kendini toplumsal görevlerini yapıp yapmamaktan hesaba çekmesidir. Üçüncüsü, umumî gelişmelerin ve gidişatın akışından gaflet etmemek, gidişatı dikkatle izlemek ve gelişmelerin seyrine zamanında müdahale ederek, olaylara yön vermek ve hiçbir zaman kontrolden çıkmasına izin vermemek gerekir. Bu ise her müminin kendi nefsinde Allah ve Rasûlü için itaat ve gereğini yapmayı icabeti gerektirir."[502]

Bu noktada anlaşılan odur ki hikâyeleştirme yöntemiyle aktarılan bir uyarının pek çok farklı mesajı içermesi mümkündür. Bu da hikâyeleştirme yönteminin faydalarından biridir.

Bölüm boyunca yer verilen çeşitli rivayetler neticesinde, Hz. Peygamber'in zamanının şartlarının getirdiği sebeplerle daha çok anlatım metodundan yararlanmıştır. Fakat Hz. Peygamber anlatım metodunu sıradan şekliyle tek düze bir kalıp çerçevesinde uygulamaktan ziyade doğrudan anlatımı içeren birbirinden farklı yöntemler kullanmıştır. İnzâr ve tebşiri etkili bir şekilde anlatımlarına yansıtarak müjdelme ve uyarmayı birçok soyut kavramı kullanarak gerçekleştirmiştir. Bu konuda daha çok cennet, cehennem, ahiret, kıyamet, günah, sevap, azap, melek ve şeytan gibi soyut olgulara yer vermiştir. İnzâr kavramının anlamına uygun olarak kimi zaman korkutarak kimi zaman inzârı tamamlar

[501] İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, (Beyrut:1379 h.), 5/295; Ahmed b. Muhammed el-Mısrî Ebu'l-Abbas, *İrşadü's-Sarî li-Şerh-i Sahihi'l-Buhârî*, , thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, (Mısır: 1323 h.), 5/14-15.
[502] el-Enfal 8/25; Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 4/2388.

nitelikte muhatapları müjdeleme yöntemini kullanarak uyarmıştır.

Hz. Peygamber içinde yaşadığı toplumun dilini de etkin bir şekilde anlatımlarına yansıtmıştır. Arapça dil kurallarını onun uyarılarında sıkça görmek mümkündür. Uyarılarına konu olan durumlarla ilgili kıyaslamalarda bulunmuş, bazen betimlemelerden bazen teşbihten yararlanmıştır. Uyarılarını gerçekleştirirken sıralama metodundan faydalandığı gibi birbiriyle bağlantılı olarak arka arkaya zikrettiği uyarıları da olmuştur. Hz. Peygamber kesin ve net olan konularda ise doğrudan emir cümleleriyle uyarılarını gerçekleştirmiştir.

Rasûlullah konunun önemine binaen dikkati çekmek adına bazı durumlarda önemli noktaları tekrar etmiş, uyarılarından önce bir soru ile düşünmeyi sağlamış ya da başlama ve tenbih edatları kullanarak uyarılarının tesirini artırmayı sağlamıştır.

Anlatımların sıradanlığından uzaklaştırırcasına kimi zaman örnek bir olay bazen bir hikâye ya da kıssa anlatarak etkin bir şekilde uyarılarını gerçekleştirmiştir.

Günümüzde, uyaran konumunda bulunan bir birey için doğrudan anlatımı gerçekleştirmesi gerektiği durumlarda Hz. Peygamber'in uygulamış olduğu bu çeşitli yöntemler bir rehber olacaktır. Bu metodlar neticesinde anlatıcının uyarılarını muhataba etkin bir şekilde ulaştırmayı sağlaması muhtemeldir.

Fakat günümüz şartlarında özellikle korku kültürü ile yetişmemiş genç nesil üzerinde korkutarak uyarma yönteminin tesiri yeterli olmayacaktır. Hatta gençler arasında dinî ve metafizikî sorgulamaların artması sebebiyle ters bir etkiye yol açabilecektir. Bu noktada uyaranın bu hususa dikkat etmesinin elzem olduğu söylenebilir.

Uyaranın dikkat etmesi gereken bir diğer husus: Nasıl ki Hz. Peygamber içerisinde yaşadığı toplumun dilini uyarılarına yansıtmış ise uyaranın günümüz gençleri arasında kullandığı popüler dili anlatımlarında kullanması, söylediklerine kulak verilmesi, dikkate alınması ve uygulanması noktasında önem arzetmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ.PEYGAMBER'İN UYARICILIĞININ USLÜP, DUYGU VE GÖRSEL YÖNÜ

Tüm insanlığa bir uyarıcı olarak gönderilmiş olan Hz. Muhammed bu görevini en güzel şekilde ifa etmiştir. Bazen bir konuyu öğretirken, bazen tavsiyelerde bulunurken, bazen de gördüğü yanlış bir davranışı ya da inanışı düzeltirken uyarma görevini layıkıyla yerine getirmiştir. Hz. Peygamber ashâbıyla beraber olduğu her fırsatta, onları hâlihazırda bulunan inanç, alışkanlık, davranışlar konusunda uyarıp onları bunların yerine İslâm'ın getirdiklerini anlatmıştır. Bunu da birçok farklı yöntem kullanarak yerine getirmiştir. Hz. Peygamber'in uygulamış olduğu farklı metodlar bu başlık altında örnekleriyle zikredilecektir.

1. Sert Üslup Kullanma

Bazı davranış ve uygulamalar, yanlışlığının kesin bir şekilde anlaşılıp kavranması ve dikkate alınması bakımından sert bir şekilde uyarıyı gerektirmektedir. Hilm sahibi olan Hz. Peygamber İslâm adına yapılan yanlış bir uygulama gördüğünde bunu bazen sert bir şekilde engellemeye çalışmıştır.

Konuyla alakalı bir örnekte Hz. Peygamber, namazlarında uzun sureler okumasıyla meşhur olan Muaz b. Cebel'e, bu sebeple kızmış, hatta ona "Sen fitneci misin?" diyerek tepkisini sert bir şekilde dile getirmiştir.[503]

Hz. Peygamber cuma günü hutbedeyken cemaatin arasından geçerek ilerlemeye çalışan bir adama, "Otur artık! Hem geç geldin, hem de insanlara eziyet verdin."[504] diyerek alışılmışın dışında bir üslup kullanmıştır.

Bir seferinde ise yatsı namazına gelenlerin sayısını az görmüş çok kızmış hatta kızgınlığını, içinden cemaate katılmayanların evlerini yakmak geldiğini söyleyerek dışa vurmuştur.[505] Hz. Peygamber'in böyle bir eylemi yapmayacağı aşikârdır. Fakat kullanmış

[503] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/99 (No. 14190); Buhârî, "Ezân", 63 (No. 705); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 3/165 (No. 5271).
[504] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/221 (No. 17674); İbn Mâce, "İkâmet", 88 (No. 1115); İbn Hibban, *es-Sahih*, 7/29 (No. 2790); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/424 (No. 1061); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 3/326 (No. 5886).
[505] İmam Mâlik, "Sehv", 427; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 1/292 (No. 3351); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/295 (No. 9487); Müslim, "Mesâcid", 251; Buhârî," Ezân", 29 (No. 644); İbn Mâce, "Mesâcid", 17 (No. 791); Ebû Dâvûd, "Salât", 43 (No. 548); Nesâî, "İmâmet", 50 (No. 848); İbn Hibban, *es-Sahih*, 5/451 (No. 2096).

olduğu sert üslubunun neticesinde kızgınlığını gösterir nitelikte bu sözler dilinden dökülmüştür.

Hz. Aişe ile aralarında geçen bir olay İslâm adına yapılabilecek yanlışlardan önce uyarının kesin olduğunu aktararak böyle durumlara mahal vermemek adına dikkat çekicidir. Hz. Peygamber Tebük seferinden döndüğünde evinde üzerinde canlı resmi bulunan bir perde görmüş ve yüzünün rengi değişmiş, onu çekip yırtacak kadar kızmıştır. Sonrasında Hz. Âişe'ye "Kıyamet günü insanların en şiddetli azaba uğrayacak olanları, kendi yaptıkları resimleri Allah'ın yarattıklarına benzetmeye çalışanlardır." buyurarak onu sert bir üslupla uyarmıştır. Hz. Aişe "örtüyü parçaladık ve ondan bir veya iki yastık yaptık"[506] dedi. Burada Hz. Peygamber'in sert bir üslup kullanmasına sebep olan durum içerisinde yaşadığı topluma hâkim olan putçuluğa yaklaşılmasından korkmasıdır. Aynı kumaşı tamamen ortadan kaldırmayarak başka bir şekilde değerlendirmeye izin vermiş olması bunun göstergesidir.[507]

Hz. Peygamber bazen ise kızgınlığını başka yollarla göstererek ve apaçık belli etmiştir. Sahabiler arasında çıkan bir tartışma üzerine bu mekâna gelen Hz. Peygamber'in tartışanların üzerine hem toprak saçarak hem de kızgın bir ifadeyle "Sizden öncekiler işte bu sebeple helâk oldular. Onlar Allah'ın kitabının bir kısmını diğer bir kısmıyla kıyaslıyorlardı. Oysa Allah'ın kitabı, birbirini doğrulamak üzere indi. Kur'an'ın bazı âyetlerini ileri sürerek diğerlerini yalanlamayın. Kur'an'ın anlamınık bildiğiniz âyetleri üzerinde konuşun; bilmediklerinizi ise onu bilene bırakın."[508] buyurması bu hususa örnektir.

Başka bir örnekte ise bir Yahudi ile ensardan bir sahabi arasında Yahudinin "Musa'yı seçkin kılana andolsun ki!" demesi sebebiyle çıkan tartışma Hz. Peygambere'e iletildiğinde kızgınlığı yüz ifadesinden anlaşılacak şekilde öfkelenmiş ve peygamberleri birbirinden üstün tutmamak konusunda uyarı da bulunmuştur.[509]

Hz. Peygamber bazen ise "Yazıklar olsun!" ifasesini kullanarak kati bir üslupla olası hataları engellemeye çalışmıştır. "Dinarın ve dirhemin, kadifenin ve işlemeli elbiselerin

[506] Müslim, "Libâs ve zînet", 92; Buhârî, "Libâs", 91 (No. 5954); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr,* 7/439 (No. 14573); İbn Hacer, *Fethu'l-bârî,* 10/387.
[507] İlyas Canikli, "İslam Kültüründe Resim Sanatına Reddiyeci Yaklaşımı Temellendirmede Kullanılan Rivayetin Kritigi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 17/4 (2004), 386.
[508] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/304 (No. 6702); İbn Hibban, *es-Sahih*, 1/275 (No. 74).
[509] Buhârî, "Enbiyâ", 34 (No. 3414); Müslim, "Fedâil", 159; Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân,* 3/77 (No. 1411).

kulu olana yazıklar olsun! Böyle bir kişiye bir şey verilirse memnun olur, verilmezse hoşnut olmaz."[510] rivayeti başlığı açıklar niteliktedir.

Hadis literatüründe, bazı davranışları ağır bir şekilde kınamak için "burnu yerde sürtünsün" tabirinin yer aldığı rivayetler dikkat çekmektedir. Burada kullanılan bu ağır ifade kişileri bahsi geçen durumlardan uzak tutmaya zemin hazırlamaktadır. Hz.Peygamber'in bu tabiri, "Yanında adım anılmasına rağmen bana salavât getirmeyen kimsenin burnu yerde sürtünsün."[511] sözleriyle salavat getirmenin önemine binaen, Ramazan ayını verimli geçirmeye dikkat çekmekle alakalı olarak, "Ramazan ayını günahlarını affettiremeden tamamlayan kimsenin burnu yerde sürünsün!"[512] ifadesi ile uyarılarında kullanmaktadır.

Hz. Peygamber'in özellikle vurgulamak istediği bir konu öncesi bu tabiri üç kez tekrarlayarak dikkatleri topladıktan sonra vermek istediği mesajı dile getirdiği rivayetlerden anlaşılmaktadır. Nitekim bir gün, "Burnu yere sürtülsün! Burnu yere sürtülsün! Burnu yere sürtülsün!" buyurarak söze başlamış ve sahabilerin "Kimin yâ Resûlallah?" diye merakla sormalarına sebep olmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Anne ve babası veya her ikisi yanında yaşlanıp da onlardan dolayı cennete girmeyenin!" buyurmuştur.[513]

Hz. Peygamber'in yanlış dini uygulamalar veya süregelen hatalı ahlâkî meziyetleri sebebiyle ashâbını bazen sert bir şekilde uyarmış olduğu yer verilen örneklerden de anlaşılmaktadır. Kullanılan bu üslup hem hâlihazırda bulunan yanlışları düeltmek hem de aynı hususlarda yapılabilecek olası hatalrın önüne geçmek açısından dikkate değer bir yöntemdir.

2. Yumuşak Üslup Kullanma

Kur'an'da insanlara nasıl bir üslupla yaklaşılması ve insanlarla nasıl iletişim kurulması gerektiği ile ilgili âyetler mevcuttur. Bu âyetlerin insanlar için önemi azalmamış ve hiçbir zaman da bu âyetler güzelliğinden bir sey yitirmemiştir. ,

[510] Buhârî, "Cihâd", 70 (No. 2886); İbn Mâce, "Zühd", 8 (No. 4135); İbn Hibban, *es-Sahih,* 8/12 (No. 3218); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât,* 3/94 (No. 2595); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr,* 9/268 (No. 18498).
[511] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/421 (No. 7451); Tirmizî, "Deavât", 100 (No. 3545); İbn Hibban, *es-Sahih,* 3/189 (No. 908); Hâkim, *el-Müstedrek,* 1/734 (No. 2016).
[512] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/421 (No. 7451); Tirmizî, "Deavât", 100 (No. 3545); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât,* 9/17 (No. 8994); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr,* 4/500 (No. 8504).
[513] Müslim, "Birr", 9; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr,* 19/144 (No. 315).

Hz. Musa'dan Firavun gibi bir zalime bile yumuşak davranmasını isteyen Allah Taha suresinde şöyle buyurmaktadır: *"Yine de ona söyleyeceklerinizi yumuşak bir üslûpla söyleyin, ola ki aklını başına toplar veya içine bir korku düşer."*[514] Bu ayet özellikle dinin tebliği görevinde başarılı olabilmek için izlenmesi gereken yolun ve kullanılacak üslûbun önemini ortaya koyar niteliktedir.

Hz. Peygamber'e hitaben, *"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın etrafından dağılıp giderlerdi."*[515] âyetinde belirtildiği üzere Hz. Peygamber hilm sahibi bir insandı. Hatalı davranışlar karşısında Rasûlullah çoğu zaman yumuşaklıkla ve güzel sözlerle tepki vermiş, bu da insanların daha çok kendisine ve İslâm dinine bağlanmasını sağlamıştır.

Rasûlullah'ın şefkat ve merhamet numunelerini yumuşaklığa ihtiyaç duyan çocuk ve gençlere gösterdiğine rivayetlerde şahit olunmaktadır. Râfi' b. Amr isimli sahabi çocukluğunda hurma ağaçlarını taşlarken yakalandığında kendisi Hz. Peygamber'den azar işiteceğini düşünürken Hz. Peygamber yumuşak ve şefkatli bir şekilde, "Yavrucuğum, hurmaları neden taşlıyorsun?" diye sormuş, o da aç olduğu için karnını doyurmak istediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Rasûlullah, "Hurmaları taşlama altına düşenlerden ye." buyurarak ona doğruyu öğretmiş, başını okşamış ve "Allah'ım, onun karnını doyur." diyerek dua etmiştir.[516] Bu örnekte yumuşak üslubun yanısıra bir çocuğun hatalı davranışı karşısında alternatif yol göstermenin de gerekli olduğunu görülmektedir.

Konuyla alakalı bir diğer rivayette Hz. Peygamber mescide küçük abdestini yapan bir kişinin üzerine yürümek isteyenleri sakinleştirmiş ve zorlaştırıcı olmamaları konusunda onları uyarmıştır. Bu örnek rivayet onun yumuşaklığını gösterir niteliktedir.[517]

Hz. Peygamber'in iletişiminde hayatı boyunca yapıcı ve yumuşak üslubu görmek mümkündür.

---

[514] Tâhâ, 20/44.
[515] Âl-i İmrân 2/159.
[516] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 4/294 (No. 20305); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 33/452 (No. 20343); Ebû Dâvûd, "Cihâd", 85 (No. 2622); İbn Mâce, "Ticâret", 67 (No. 2299); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 5/19 (No. 4459); Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/502 (No. 5874).
[517] Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 1/423 (No. 1658); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/297 (No. 12984); Ebû Avâne, *el-Mustahrec*, 1/182 (No. 567); Buhârî, "Vudû'", 58 (No. 220); Müslim, "Tahâret", 100.

3. Olay Anında Uyarı

Uyarının muhatabı etkilemesi ve uyarıda bulunulan konunun kalıcığını sağlayan bir diğer yöntem ise, yeri geldiği sırada, herhangi bir olay yaşandığı anda ikazı yapmaktır. Bu şekilde yaşanan olay üzerine yapılan ikazlar sonucu hatalı davranışın tekrar etme durumunda yaşanılan hadise ile bağlantılı olarak uyarıların akla gelmesi ve herhangi bir olumsuzluğa mahal vermesi açısından oldukça etkilidir.

Bu anlamda Hz. Peygamber, Hayber'in fethinden dönerken yüksek sesle tekbir getiren sahabileri uyararak Allah'ın işiten, gören ve insana çok yakın olan bir varlık olduğu, O'na duyurmak için sesi yükseltmeye gerek olmadığı ikazında bulunmuştur.[518] Bir yolculukta sahabilerin namazı yetiştirmek için alelacele abdest aldıklarını ayaklarını mesh eder gibi az su ile yıkadıklarını gördüğünde, "Cehennemde yanacak olan şu topuklara yazık!"[519] diyerek onları uyarmıştır.

Bir diğer örnekte sahabilerden Misver b. Mahreme ağır bir taş taşırken elbisesi çözülüp düştüğü halde elindeki taşı götüreceği yere ulaştırmaya gayret ettiğinden elbisesinin çözülmesine dikkat etmediği için Hz. Peygamber onu ve onun nezdinde tüm insanları uyararak "Sakın çıplak dolaşmayın!" buyurmuştur.[520]

Hz. Peygamber kendisini yüceltmek için övgü dolu bir şekilde hitapta bulunan bir sahabiyi ve onunla birlikte yanında bulunan kimseleri hemen olayın yaşandığı anda uyararak kendisinin Allah'ın verdiği makamın üzerine çıkarılmamasını istemektedir.[521] Bilâl-i Habeşî ile Ebû Zer arasında çıkan tartışmada Ebû Zer'in Bilâl'i annesinden dolayı ayıplamasını duyan Hz. Peygamber hemen o anda Ebû Zer'i uyararak "Demek ki sen hâlâ câhiliyeden izler taşıyan bir kimsesin." buyurmuştur.[522]

Hz. Peygamber, bir düğün törenindeyken def çalarak Uhud savaşında şehit olan babalarınn güzel özellikleriyle alakalı şarkı söyleyen kızların aralarından birinin, Hz.

---

[518] Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 5/159 (No. 9244); İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/85 (No. 29665); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/383 (No. 19605); Buhârî, "Tevhîd", 9 (No. 7386).

[519] İmam Mâlik, "Tahâret", 5; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 1/20 (No. 58); İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 1/32 (No. 269); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/511 (No. 6911); Dârımî, "Tahâret", 35 (No. 733); Buhârî, "İlim", 30 (No. 96); Müslim, "Tahâret", 26; İbn Mâce, "Tahâret", 55 (No. 450).

[520] Müslim, "Hayız", 78; Ebû Avâne, *el-Mustahrec*, 1/237 (No. 805); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 2/318 (No. 3212); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 10/190 (No. 7365).

[521] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/23 (No. 12550); Beyhakî, *el-Âdab*, 1/128 (No. 310).

[522] Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 9/447 (No. 17965); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/341 (No. 21431); Buhârî, "Îmân", 22 (No. 30); Müslim, "Eymân", 38; Ebû Dâvûd, "Edeb", 31 (No. 5157); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 8/12 (No. 15776).

Peygamber'i övmek için onun gaybı bileceğini söylemesinden dolayı onları uyararak[523], gelecekte ne olacağını sadece Allah'ın bileceğini söylemesi[524] de olay anında hemen müdahale etmesine verilebilecek olan güzel örneklerdendir.

Hz. Peygamber bir gün, Kâbe'ye yürüyerek gitmeyi adadığı için, yanında iki kişi olduğu halde zar zor yürüyen bir adamı görünce onu ikaz ederek Allah'ın böyle bir ibadete ihtiyacı olmadığını belirtmiştir.[525] Bu hususta başka bir örnekte ise Hz. Peygamber cahiliyeden kalma yanlış bir inanışı düzeltmeyi amaçlamaktadır. Sahabileriyle birlikte otururken bir yıldızın kaydığını gördüğünde yıldızın kaymış olma sebebinin cahiliydeyken inandıkları gibi önemli bir insanın doğmasından veya ölümünden kaynaklanmadığını sahabilerine ileterek onları inandıkları yanlış düşünceden uzaklaştırmaya çalışmaktadır.[526]

Hz. Muhammed bir gün ashabıyla birlikte mescitte oturuken ensardan Hallâd b. Râfi' isimli sahabi içeri girerek alelacele namaz kıldığında Hz. Peygamber onu üç kez uyarak namazı tekrar kılmasını istemiş, sonunda da ona doğru bir şekilde nasıl namaz kılınmasını gerektiğini ayrıntılarıyla anlatmıştır.[527]

Bir gün Hz. Peygamber Ebû Mes'ûd isimli bir sahabiyi kölesini döverken gördüğü esnada hemen uyararak "Şunu iyi bil Ebû Mes'ûd! Allah'ın sana karşı gücü, senin bu köleye karşı olan güç ve kuvvetinden çok daha fazladır."[528] buyurmuştur.

Hadis kitaplarında ve İslâm tarihi kaynaklarında Hz. Peygamber'in yanlış giden bir işi ya da davranışı anında düzeltme yoluna gittiğine dair pek çok rivayet mevcuttur.

4. Empati Kurdurarak Uyarma

Empati, "bir süreliğine karşımızdaki kişinin yaşantısı ve gözüyle dünyayı

[523] Buhârî, "Meğâzî", 12 (No. 4001).
[524] İbn Mâce, "Nikâh", 21 (No. 1897).
[525] Nesâî, "Eymân", 42 (No. 3884); Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsılî, *el-Müsned*, thk. Hasan Selim Esed, (Şam: Dar'ul-Memuni'l-Turas, 1984), 6/238 (No. 3532).
[526] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/372 (No. 1882); Ebû Ya'lâ, *el Müsned*, 4/476 (No. 2609); Müslim, "Selâm", 124; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 34 (No. 3224).
[527] Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 2/370 (No. 3739); İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef* , 1/257 (No. 2959); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/400 (No. 9635); Buhârî, "Ezân", 122 (No. 793); Nesâî, "Sehv", 67 (No. 1314); Tirmizî, "Salât", 110 (No. 302); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 5/35 (No. 4520); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 2/24 (No. 2258).
[528] Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 9/446 (No. 17959); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/316 (No. 17087); Müslim, "Îmân", 34; Ebû Dâvûd, "Edeb", 31 (No. 5159); Tirmizî, "Birr", 30 (No. 1948); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 17/245 (No. 683); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 8/17 (No. 15794).

görmesi"[529] ya da "bireyin, kendi zihninde ya da içinde, başka bir kişinin rolünü kabul edip, benimsemesi, tecrübe etmeksizin anlayabilmesi yeteneği"[530] olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda yapılan davranışın başka kimseleri de etkileme olasığı varsa, kişiyi davranışın yanlış olduğuna ikna etmenin en güzel yollarından biri de empati kurdurmaktır. Hz. Peygamber bu yöntemi uygulayarak kişiyi hem davranışın neden yanlış olduğuna hemde bu davranışın yapılmaması gerektiğine yumuşak ve etkileyici bir şekilde ikna etmiş olmaktadır.

Hz. Peygamber'in empati kurdurarak uyarmasına örnek olabilecek çok sayıda hadis mevcuttur. O, zina etmek için kendisinden izin isteyen genci karşısına alarak, ona sırasıyla, annesi, kızı, kız kardeşi, halası ve teyzesiyle bir başkasının zina etmesine razı olup olmayacağını sorduktan sonra bu gencin her soruya 'Hayır' cevabını vermesi üzerine kimsenin bu duruma razı olmayacağını sakin bir şekilde anlatmıştır ve empati yoluyla gencin bu fikirden uzaklaşmasını sağlamıştır.[531]

Bir başka rivayette Hz. Peygamber ve ashabı seferdeyken yiyecekleri bitmiş ve yola devam ederken bağlanmış fakat yanlarında sahipleri olmayan develerle karşılaştıklarında onları sağmaya başlamışlar, bunun üzerine Hz. Peygamber onlardan kendilerini bu develerin sahibinin yerine koymalarını istemiş ve kendilerinin yiyeceklerini başkalarının izinsiz almaları durumunda bunu hoş karşılayıp karşılamayacaklarını sorarak empati yoluyla onları uyarmıştır.[532]

Nu'mân b. Beşîr isimli sahabinin babası, kendisine bağış yapmak isteği ile şahitlik talebini Hz. Peygamber'e ilettiğinde, diğer çocuklarına aynı bağışı yapmaması üzerine Hz. Peygamber şahitliği kabul etmemiş ve "İyilik yapmaları konusunda çocuklarının sana eşit davranmalarını istemez misin?" buyurarak çocuklarının da iyilik konusunda eşit davranılmasını isteyeceği mesajını vermiştir.[533] Bu şekilde de Nu'man'ın babasını empati yoluyla uyararak olayı farklı bir bakış açısıyla görmesine zemin hazırlamıştır.

---

[529] Doğan Cüceloğlu, *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, (İstanbul:Remzi Kitabevi, 2001), 216.
[530] Ahmet Cevizci, *Felsefe Terimler Sözlüğü*, (İstanbul:2000), 112; Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay- Derya Kömürcü, (Ankara:Bilim ve Sanat Yayınları, 1999)193 akt. Seyyid Sancak, "Kur'ân Perspektifinde Din Eğitiminde Sosyo-Kültürel Farklılıkları Anlamlandırma Sürecinde "Empati" Kavramı", *Dergiabant* 3/6 (Aralık 2015), 49.
[531] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 36/545 (No. 22211); Taberânî, *el-Muʿcemü'l-kebîr*, 7/162 (No. 7679); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 7/295 (No. 5032).
[532] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 15/142 (No. 9251).
[533] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 30/314 (No. 18363); Müslim, "Hibe", 14, 17,18; Ebû Dâvûd, "Büyû'(İcâre)", 83 (No. 3542); Nesâî, "Nahl", 1 (No. 3681); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 6/292 (No. 11995).

5. Genel Dil Kullanarak Uyarma

Kalabalıklar içinde kişileri rencide etmeden, onurunu kırmadan ve üzmeden bir konu hakkında ikaz etmenin en güzel yollarından biri mesajı bizatihi kişiye iletmek değil, topluluktaki herkesi kapsayacak bir dil kullanmaktır. Bununla neticesinde hem ihtiyacı olan kimse bu mesajı üzerine alarak rahatça incinmeden kavrayacak, hem de daha sonra aynı hataya düşme riski olan kimseler için bu mesaj faydalı olacaktır.

Hz. Peygamber, insanların hatalarını yüzlerine vurmak yerine hoş görmediği bir davranış karşısındaki bireylere, "Şu kimselere ne oluyor ki!" veya "İçinizden bazıları şöyle şöyle yapıyorlarmış!" gibi ifadelerle isim vermeden uyarıda bulunarak doğrudan değil dolaylı bir ikazı tercih etmektedir. Bu şekilde uyarıya muhatap olanlarda topluluk içinde mahcubiyet duymamış olmaktadır. Örneğin, bir gün, Hz. Peygamber'e gelerek O'nun ibadet hayatını soran ve kendi ibadetlerini azımsayarak insan fıtratına zor gelecek sözleri veren sahabileri uyaracağı zaman, genele karşı yaptığı konuşmaya "Bazılarına ne oluyor da bu sözleri söylüyorlar?" diyerek başlayıp bu kimselerin isimlerini zikretmeden, onları ve onlar nezdinde bu gibi davranışları yapmak niyetinde olan kimseleri ikaz etmiş olmaktadır.[534]

Bir defasında, bir sahabinin namazı uzun kıldırmasından dolayı namaza gelmek istemeyen bir kimsenin durumunu dinleyen Hz. Peygamber doğrudan hakkında şikayet bulunan kimseyi uyarmak yerine, genele seslenerek "Ey insanlar! Sizler nefret ettiriyorsunuz. Kim insanlara namaz kıldırırsa namazı hafif tutsun. Çünkü cemaatin içinde hasta, zayıf ve işi olanlar olabilir."[535] uyarısında bulunmuştur.

Bir başka rivayette, elde ettiği tüm malını Allah yolunda harcamak isteyen bir sahabiyi uyarırken "Biriniz, bütün mülkünü getirip, "Bu, sadakadır." diyor, sonra da oturup insanlara avuç açıyor."[536] diyerek isim vermeden ve mahcup etmeden bu kimseyi ikaz etmektedir.

Konuyla alakalı diğer bir örnekte Hz. Ebû Bekir'in evde olmadığı bir sırada kendisini

[534] Abdurezzâk, *el-Musannef*, 6/167 (No. 10374); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/169 (No. 13534); Dârımî, "Nikâh", 3 (No. 2215); Müslim, "Nikâh", 5; Buhârî, "Nikâh", 1 (No. 5063); Nesâî, "Nikâh", 4 (No. 3217); İbn Hibban, *es-Sahih*,1/191 (No. 14).
[535] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/298 (No. 17066); Nesâî, "İkâmetü's-salât", 48 (No. 984); Buhârî, "İlim", 28 (No. 90); İbn Hibban, *es-Sahih*, 5/508 (No. 2137).
[536] Ebû Dâvûd, "Zekât", 39 (No. 1673); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/573 (No. 1507); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 4/259 (No. 7643).

ziyarete gelen kimseleri eşinin evine alması üzerine Hz. Ebû Bekir duyduğu rahatsızlığı Hz. Peygamber'e iletmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber tüm ashabına seslenerek "Bugünden itibaren hiç kimse, beraberinde bir ya da iki kişi olmazsa, kocası evde bulunmayan bir kadının yanına girmesin."[537] buyurarak hem bu hatayı yapan hem de bu konuda tereddüt yaşayan kimseleri uyarmıştır.

Hz. Peygamber bu örnekler dışında kişileri rencide etme amacı gütmeden, bir kimsenin yapmış olduğu hatalı davranışı farkettiği zaman, yeri gelmişken ve diğer insanların aynı hatayı tekrar etmemesi adına genel dil kullanarak uyarılarda da bulunmaktadır. Örneğin, kötü bir rüya görüp çevresindeki insanlara bu rüyayı anlatan bir sahabiyi gördüğünde, herkesin benzer şekilde bir hataya düşebileceğini düşünerek "Şeytan birinizin uykusunda kendisine rahatsızlık verdiğinde onu herkese anlatmasın!"[538] buyurmaktadır. Hz. Ömer'in babası adına yemin etmesi üzerine "Allah atalarınız adına yemin etmenizi yasaklamıştır; yemin edecek kimse Allah adına yemin etmeli veya susmalıdır."[539] buyurarak tüm ashabı için uyarıda bulunmaktadır. Bir kaya üzerinde namaz kılan bir sahabiyi gördüğünde ise yine aynı üslupla tüm ashabına seslenerek "Ey insanlar! Mutedil davranın!"[540] buyurmuş ve sahabinin yapmış olduğu hatalı davranış nezdinde asıl konuya odaklanıp kişileri aşırıya girmekten sakındırmaya çalışmak adına ikazda bulunmuştur. Aynı şekilde bir sahabinin hacda şeytan taşlamak için topladığı çakıl taşlarını gördüğünde aşırıya gitmekten sakınmak konusunda tüm insanlara seslenerek ikazda bulunmuştur. [541]

Bu benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Mesajları iletirken genel sil kullanımı uyaranın dikkat etmesi gereken önemli hususlardan biridir.

6. İnsanların Yaptığı Yanlışlardan Örnekler Verme

Hz. Peygamber yapılan yanlış bir davranış ve gösterilen hatalı bir tutum karşısında

[537] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/355 (No. 6743); Müslim, "Selâm", 22; İbn Hibban, *es-Sahih*, 12/398 (No. 5585); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 7/146 (No. 13519); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 7/315 (No. 5062).
[538] Abdurezzâk, *el-Musannef*, 6/175 (No. 30473); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/280 (No. 14383); Müslim, "Rü'yâ", 16; İbn Mâce, "Ta'biru'l-rü'yâ", 5 (No. 3912); Ebû Ya'lâ, *el Müsned*, 4/186 (No. 2274).
[539] İmam Mâlik, "Nüzûr", 1749; Abdurezzâk, *el-Musannef*, 8/466 (No. 15923); İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/78 (No. 12276); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/293 (No. 4667); Dârımî, "Nüzûr", 6 (No. 2386);Buhârî, "Edeb", 74 (No. 6108); Müslim, "Îmân", 3; İbn Mâce, "Îmân", 5 (No. 3248); Tirmizî, "Nüzûr", 8 (No. 1534).
[540] İbn Mâce, "Zühd", 28 (No. 4241); Ebû Ya'lâ, *el Müsned*, 3/333 (No. 1796); İbn Hibban, *es-Sahih*, 2/72 (No. 357); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/465 (No. 4991).
[541] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/248 (No. 13909); İbn Mâce, "Menâsik", 63 (No. 3029); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/453 (No. 4867).

bir düzeltme ve bir uyarı yaparken daha önce de yapılmış olan hatalara dikkat çekerek bu gibi davranışlardan kaçınılmasını öğütlemektedir. Bir defasında haccın her sene mi farz olduğunu ısrarla soran bir sahabiye ve yine onun nezdinde tüm insanlara hayat boyu ders niteliği taşıyan şu uyarıyı yapmıştır: "Sizden öncekiler, çok soru sormaları sebebiyle ve peygamberlerinin emirleri karşısında ihtilâf etmelerinden dolayı helâk olmuşlardır. Size bir şey emrettiğimde onu yerine getirin, size bir şeyi yasakladığımda da onu terk edin!"[542]

Rasûlullah'ın cimrilik konusunda yapmış olduğu bir uyarı bu başlıkta önem arz etmektedir: "Cimrilikten sakının, çünkü sizden öncekiler cimrilik sebebiyle helâk oldular…"[543]

Bu konuda yer verilecek bir başka örnekte haset ve kin beslemenin yanlışlığına dikkatleri çekerken "Geçmiş toplumların hastalığı size de bulaştı…"[544] kelimeleriyle sözlerine başlamıştır. Hz. Peygamber kendisini yüceltmekte aşırı gitmemek konusunda uyarıda bulanacağı zaman Hristiyanların Hz. İsa'yı yüceltmelerini örnek vererek bu konunun yanlışlığına dikkat çekecek şekilde uyarıda bulunmuştur.[545]

Hz. Peygamber, daha önce yapılmış olan hataların üzerinde durarak benzer hataların tekrar edilmesinin önüne geçmiş olmaktadır

7. Tavsiye niteliği taşıyan uyarılar

Hz. Peygamber'in şefkatli, merhametli, yumuşak sözlü bir insan olması ve bizzat insana değer veriyor olması sebebiyle kişilere özel uyarılarda bulunurken bazen bir arkadaşıyla konuşuyormuş ve ona tavsiyelerde bulunuyormuş gibi hitap ettiği rivayetlerde mevcuttur. Tavsiye şeklinde olan ikazların muhatap tarafından isteyerek kavranması, içselleştirilmesi ve davranışlara dökülmesi oldukça kolay olmaktadır. Yapılan bu uyarı muhatap dışındaki insanlar için de örnek teşkil etmektedir.

---

[542] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*,16/355 (No. 10607); Müslim, "Hac", 412; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 4/533 (No. 7615).
[543] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 5/331(No. 26607); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/398 (No. 6792); Ebû Dâvûd, "Zekât", 46 (No. 1698); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/576 (No. 1516); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 4/314 (No. 7818).
[544] Mâmer b. Raşid, *el-Câmi'*, 10/385 (No. 19438); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/29 (No. 1412);Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 56 (No. 2510); Ebû Ya'lâ, *el Müsned*, 2/32 (No. 669); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 10/393 (No. 31065).
[545] Mâmer b. Raşid, *el-Câmi'*, 11/273 (No. 20524); Abdurezzâk, *el-Musannef*, 5/439 (No. 9758); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/295 (No. 154); Buhârî, "Enbiyâ", 48 (No. 3445); İbn Hibban, *es-Sahih*, 14/133 (No. 6239); Taberânî, *el-Muʿcemü'l-evsât*, 2/265 (No. 1937).

Konuyla alakalı Hz. Peygamber'in İbn Abbâs ile aralarında geçen konuşma örnek verilebilir. İbn Abbâs ile Hz. Peygamber bir bineğin üzerinde birlikte giderlerken ona, "Evlâdım! Sana bazı sözler öğreteceğim: Allah'ın hakkını koru ki O da seni korusun. Allah'ın hakkını koru ki O'nu hep yanında bulasın. Bir şey isteyeceğinde Allah'tan iste. Yardım dileyeceğinde Allah'tan yardım dile. Bilesin ki, bütün varlık âlemi bir konuda senin yararına bir şey yapmak için bir araya gelse, ancak Allah isterse sana destek verebilirler. Yine bütün varlık âlemi bir konuda sana zarar vermek için bir araya gelse, ancak Allah isterse sana zarar verebilirler..."[546] sözleriyle tavsiyede bulunmuştur.

Bir başka örnekte Muâz b. Cebel Yemen'e vali olarak gideceği zaman ona bir takım tavsiyelerde bulunarak uyarılarını gerçekleştirmiştir.[547]

Hz. Peygamber eskimiş elbiselerle yanına geldiği halde maddi durumunun iyi olduğunu öğrendiği Mâlik b. Nadle isimli sahabiye "Madem Allah sana mal vermiş, o hâlde Allah'ın nimet ve cömertliğinin belirtileri üzerinde görünsün."[548] tavsiyesinde bulunmuştur.

Rasûlullah sahabiden Câbir b. Abdullah'a, besmele ile ilgili özel tavsiyelerde bulunarak "Evine girdiğinde besmele çekerek kapını kapat. Çünkü şeytan besmeleyle kapanan bir kapıları açamaz. Besmele çekerek lambanı söndür. Besmele çekerek, bir tahta parçası ile de olsa kabının ağzını ört…"[549] sözlerini dile getirmiştir.

Yer verilen örnekler dışında Hz. Peygamber'in özlü söz mahiyetinde geneli kuşatan tavsiyeleri bulunmaktadır. Bununla alakalı olarak "Ev almadan önce komşu alın, yola çıkmadan önce ise arkadaş bulun."[550] rivayeti, "Sadece mümin kimse ile arkadaş ol!

[546] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/18 (No. 2803); Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 59 (No. 2516); Ebû Ya'lâ, *el Müsned*, 4/430 (No. 2556); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 11/123 (No. 11243); Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/623 (No. 6303); Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 2/350 (No. 1043).
[547] Müslim, "Îmân", 29; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 6/154 (No. 11502); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/400.
[548] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/466 (No. 17231); Ebû Dâvûd, "Libâs", 14 (No. 4063); Nesâî, Zînet, 54 (No. 5226).
[549] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/321 (No. 14433); Ebû Dâvûd, "Eşribe", 22 (No. 3731); İbn Hibban, *es-Sahih*, 4/88 (No. 1272).
[550] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 4/268 (No. 4379); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/216 (No. 2375).

Yemeğini de ancak takva sahibi olan kimseler yesin!"[551] tavsiyesi, "Kişi arkadaşının dini üzeredir. Öyleyse kiminle arkadaşlık ettiğinize dikkat edin."[552] hadisi örnek verilebilir.

8. Beden Dili ile Göstererek Dikkati Çekme

İnsanlarla iletişim kurmak, onlara anlatılacak konuları aktarmak ya da dikkat etmeleri gereken konularda uyarılarda bulunmak sadece sözcükleri arka arkaya düzenli bir şekilde yerleştirmekten ibaret değildir. Bir iletişimde muhatabın kavraması aşamasında kelimelere düşen görev ortalama % 10, ses tonu % 30, beden dili % 60'lık bir oran oluşturmaktadır. İletişimde kelimeler % 10 oranında bir pay alırken beden dili % 90'lık bir görev üstlenmektedir.[553]

Yer verilecek örneklerde açık bir şekilde görüleceği gibi Hz. Peygamber'in beden diline ait tasvirleri sahabelerin anlatımlarına dayanmaktadır. Hz. Peygamber gerek günlük hayatında, gerekse insanlara uyarılarda bulunduğu sırada belirli noktaları açıklarken beden dilini etkin bir şekilde kullanmıştır. Cabir b. Abdullah'ın aktarımıyla, "Hz. Peygamber hitap ettiği zaman gözleri kızarır, sesi yükselir, sanki bir orduyu uyarıyormuşçasına celallenirdi."[554]

Birçok hadiste, bazı davranışlarının güzelliğini anlatmak ve bu konuda uyarıda bulunmak için aktardığı sözlerde, bahsi geçen kimselerin kıyametteki durumunu tasvir ederken, iki parmağını kullanarak kendisiyle bu kişilerin o iki parmak gibi yanyana olacaklarını belirtmiştir. Bununla alkalı olarak Hz. Peygamber, kocası vefat edip dul kaldığı halde, çocuklarını büyüterek onlar ölünceye kadar kendisini feda eden kadınlar[555] ile yetime kol kanat geren[556] ve himaye eden[557] kimselerden söz ederken orta ve işaret parmağıyla göstererek kıyamette bu kimselerle yakın olacağını ifade etmiştir.

---

[551] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 17/437 (No. 11337); Dârımî, "Et'ıme", 23 (No. 2101); Tirmizî, "Zühd", 55 (No. 2395); Ebû Dâvûd, "Edeb", 16 (No. 4832); İbn Hibban, *es-Sahih*, 2/314 (No. 554); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/143 (No. 7169); Beyhakî, *el-Âdab*, 1/95 (No. 235).
[552] Ebû Dâvûd, "Edeb", 16 (No. 4833); Tirmizî, "Zühd", 45 (No. 2378); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 2/134 (No. 6678).
[553] Zuhal Baltaş-Acar Baltaş, Bedenin Dili, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992), 7.30.
[554] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/320 (No. 14431); Müslim, "Cum'a", 43; Ebû Ya'lâ, *el Müsned*, 4/85 (No. 2111); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/569 (No. 8595); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 3/292 (No. 5753).
[555] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/432 (No. 24006); Ebû Dâvûd, "Edeb", 120-121 (No. 5149); Beyhakî, *el-Âdab*, 1/12 (No. 17); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr*, 1/257 (No. 2788).
[556] İmam Mâlik, "Câmi'", 1914; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/476 (No. 22820); Buhârî, "Talâk", 25 (No. 5304); Ebû Dâvûd, "Edeb", 29 (No. 5150); Tirmizî, "Birr ve Salât", 14 (No. 1918); İbn Hibban, es-Sahih, 2/207 (No. 460); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 6/173 (No. 5905); Beyhakî, *el-Âdab*, 1/13 (No. 19).

Ayrıca kıyamet vakti ile kendisinin dünyaya gelişi arasındaki zamanın yakınlığını anlatmak içinde orta ve işaret parmağını bitiştirip, "Kıyamet ile ben, işte bu şekilde gönderildim."[558] buyurmuştur.

Konuyla alakalı diğer bir örnekte Hz. Muhammed, parmaklarını birbirine kenetleyerek, "Müminler âdeta birbirini destekleyen bina gibidir."[559] buyurmuştur. Yer verilecek bir diğer rivayette müslümanların birbirleri üzerindeki haklarından bahsederken sözü takvaya getirip, eliyle göğsünü işaret ederek, üç defa "Takva buradadır, takva buradadır, takva buradadır."[560] buyurmuştur. Ayrıca, "Allah sizin bedenlerinize ve suretlerinize bakmaz; kalplerinize bakar."[561] buyurduktan sonra benzer şekilde parmaklarıyla göğsüne işaret etmiştir.

Bu şekilde beden dili kullanılarak anlatımda bulunmak, yapılan uyarının tesirini artırır ve kalıcığını sağlar niteliktedir.

9. Resimleyerek Uyarma

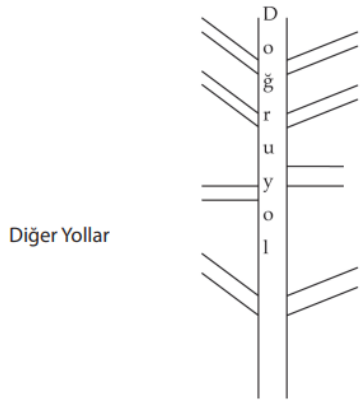
Hz. Peygamber'in uyguladığı uyarma yöntemlerinden dikkat çekici olan bir diğer yöntem de bir durumu resimleyerek anlatmaktır. Bu şekilde hem anlatılan konu kalıcı olurken hem de soyut kavramlar için daha kolay anlaşılma olanağı sağlanmaktadır.

Bu husus ile alakalı yer verilecek rivayette şeytan gibi soyut bir kavramı anlatırken ve şeytan hakkında uyarıda bulunurken resimleyerek uyarma yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Hz. Peygamber ashabıyla birlikteyken birgün yere uzun bir çizgi çizmiş ve bu çizginin sağından solundan başka bazı çizgiler çizdikten sonra, bu çizgilerle ilgili "Bunlar birtakım yollardır. Her yolun başında, o yola çağıran bir şeytan vardır."[562] buyurmuştur.

---

[557] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/465 (No. 8881); Müslim, "Zühd", 42; İbn Mâce, "Edeb", 6 (No. 3680); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 20/320 (No. 759); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 13/387 (No. 10519).
[558] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/271 (No. 12244); Dârımî, "Rikâk", 46 (No. 28001); Müslim, Cum'a, 43; İbn Mâce, "Fiten", 25 (No. 4040); Tirmizî, "Fiten", 39 (No. 2214); İbn Hibban, *es-Sahih*, 1/186 (No. 10); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 2/239 (No. 1998).
[559] İbn Mübarek, *Zühd ve'r-Rekâik*, 1/118 (No. 350); Buhârî, "Salât", 88 (No. 481); Ebû Ya'lâ, *el Müsned*, 13/307 (No. 7321); Beyhakî, *el-Âdab*, 1/36 (No.88); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 10/86 (No. 7205).
[560] Müslim, "Birr", 32; Ebû Ya'lâ, *el Müsned*, 11/101 (No. 6228); Beyhakî, *el-Âdab*, 1/49 (No. 120); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 6/153 (No. 11496).
[561] Müslim, "Birr", 33; Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 13/474 (No. 10637).
[562] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/207 (No. 4142); Dârimî, "Mukaddime", 23 (No. 208); Nesâî, "En'âm", 10 (No. 11109); İbn Hibban, *es-Sahih*, 1/180 (No. 6); Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/261 (No. 2938).

Hadisin çizimle gösterimi Ali Arslan'ın makalesinde[563] şu şekilde yer almaktadır:

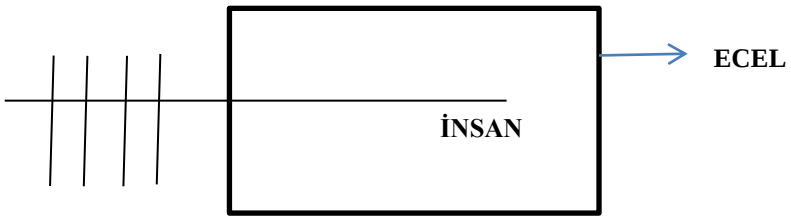

Ayet ve hadislerde Allah'ın gönderdiği vahiy, vahyin içerdiği mesaj ve insanlara bahşettiği hidayet için "dosdoğru yol" benzetmesi sıkça kullanılmaktadır.[564] Bahsi geçen hadiste insanı dosdoğru yoldan saptırmaya uğraşan şeytana karşı açık bir uyarı yapılmaktadır. Şeytanın saptırmaları gibi soyut bir konu resmedilerek, anlaşılması ve kavranması daha kolay bir hal alıp somutlaştırılmaktadır.

Konuyla alakalı bir diğer örnek Abdullah b. Mesud'un rivayetidir:

"Resulullah dört köşeli bir şekil çizdi. Ve bu şeklin ortasına dışarı taşan bir çizgi çizdi. Sonra bu şeklin kenarından ortadaki çizgiye doğru küçük çizgiler çizdi ve şöyle buyurdu: İşte şu insan, şu da onu kuşatmış olan ecelidir. Dört köşeli şekilden dışarı çıkan çizgi de onun gerçekleştirmek istediği emelleridir. Şu küçük çizgiler de onun başına gelebilecek olan sıkıntılardır. İnsan bu sıkıntılardan birinden kurtulsa başına diğeri gelir. Ötekisi onu ıskalarsa beriki ona diş geçirir."[565] İbrahim Canan (ö. 2009) şerh kitabında bu hadise dikkat çekmektedir. Canan "İnsanın, ecel ve ölümün elinden kurtulamayacağı burada müşahhas bir şema ile ifade edilmiştir."[566] diyerek Hz. Peygamber'in yere çizmiş olabileceği şekli resmetmeye çalışmıştır. Onun kitabında yer verdiği şekil ise şu şekildedir.

[563] Ali Arslan, "Resülullah (Sav)'in Anlatım Tarzında Beden Dili Unsurları: Jestler Ve Çizimler", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014),90.
[564] Arslan, "Resülullah (Sav)'in Anlatım Tarzında Beden Dili Unsurları: Jestler Ve Çizimler", 90.
[565] Buhârî, Rikâk 4; Tirmizî, Kıyamet 22; İbn Mâce, Zühd 27
[566] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1988), 2/469-470.

Rasûlullah'ın anlatımın yola çıkarak âlimler birçok farklı şekil ortaya çıkarmışlardır. Çizimler birbirine yakındır fakat bu noktada önemli olan Hz. Peygamber'in çizimi uyarılarında uygulamış olmasıdır. Yer verilen hadiste Hz. Peygamber'in yere çizmiş olduğu resim ve bu resimden yola çıkarak ortaya koyduğu anlatım, onun birçok farklı yöntemden yararlanan bir uyarıcı olduğu ortaya koyan örneklerdendir. Rasûlullah çizmiş olduğu şekiller ile soyut kavramları somutlaştırarak anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

10. Yaparak/Yaşayarak Uyarma

Bir kimseye muhatap olduğu kişinin sözlerinden çok davranışları, hâl ve hareketleri, yaşayış tarzı tesir etmektedir. Hz. Peygamber eşi Hz. Aişe'nin de ifadesiyle yaşayan Kur'an olduğundan[567] yaptığı her amel bize örneklik teşkil etmiştir. Rasûlullah da yaşantısıyla örnek olma vasfını hayatı boyunca Kur'anî bir emir olarak telakki etmiştir. Önemli öğrenme yöntemlerinden biri olan yaparak yaşayarak öğrenme usulü onun hayatından örneklerle bir uyarı yöntemi olarak miras kalmıştır.

Hz. Peygamber'in yaşantısı ile uyarılarda bulunması ile alakalı birkaç rivayete yer verilecektir. Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim'in vefatında gözyaşı dökmesi ve bunu şaşkınlıkla karşılayan sahabelere karşı "Gözler yaşarır, kalp hüzünlenir fakat bizler ancak Rabbimizin razı olacağı sözler söyleriz..."[568] şeklindeki hitabı buna örnektir. Yine bu şaşkınlığı gidermek için yaptığı açıklamada, "Bu, merhamettir ve merhamet etmeyene merhamet olunmaz. Ben insanların bağırıp çağırarak yas tutmalarını yasakladım." şeklinde cevap vermesi, İbrâhim ruhunu teslim ettiğinde ise, "Eğer sonra giden öncekine kavuşmasaydı şimdi farklı şeyler düşünecektik. Ey İbrâhim! Gerçekten biz senin vefatın

[567] Müslim, Müsâfirîn 139.. Nesâî, Kıyâmü'l-leyl 2
[568] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/63 (No. 12126); Müslim, "Fedâil", 62; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/316 (No. 13014); İbn Mâce, "Cenâiz", 53 (No. 1589); Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 28 (No. 3126); İbn Hibban, *es-Sahih*, 7/162 (No. 2902); Taberânî, *el-Muʿcemü'l-evsât*, 8/346 (No. 8829); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 4/114 (No. 7150).

sebebiyle üzgünüz." [569] buyurmuş olması, olayı yaşadığı anda üzüntüsüne rağmen söylemiş olduğu sözleri hem sabrın ilk anda olacağına hem de acı çekmeye sebep olacak bir olay karşısında takınılması gereken tavrın anlaşılıp içselleştirilmesine güzel bir örnek olmuştur. Sonrasında İbrâhim'in defni esnasında kazılan mezarda göze hoş görünmeyen bir açıklığı düzelttirmesi ardından da "Bunun ölüye bir faydası veya zararı olmaz, ancak yaşayanların gözüne güzel görünür. Bir iş yaptığınızda onu en güzel şekilde yapın. Zira Allah kişinin, işini sağlam yapmasından hoşlanır."[570] buyurmuş olmasıyla beraber uyarıya konu olacak durumu gördüğü anda ifade ederek, bahsedilen durumdan çıkarılacak dersi ardından zikretmiş, yaşayarak öğrenme hususundaki örnekliğini göstermiştir.

Hz. Peygamber'in tüm hayatı ümmeti için örneklik teşkil etmektedir. Onun normal hayatını sürdürken sergilediği davranışlar inanan kimse için uyarı niteliği taşımaktadır. Bazı rivayetlere göre Hudeybiye Seferin'den,[571] bazılarına göre ise Hayber Seferi'nden[572] dönüldüğü gece çok yorgun olmaları sebebiyle sabah namazını kaçırdıklarında Hz. Peygamber ve ashabı namazı uyanır uyanmaz kaza etmişlerdir. Hz. Peygamber, "Sizden uyuyan ya da unutan işte böyle yapsın!"[573] buyurarak ashabını yaşadığı deneyimin ardından uayrmıştır. Bu vesileyle namazın kaçırıldığı durumlarda nasıl davranılması gerektiğiyle ilgili uyarının tesiri ve kalıcığı sağlamlaştırılmıştır.

Bu konuya örneklik teşkil edecek başka bir rivayet, Hz. Peygamber'in uygulamalı olarak bedenin nasıl temizlendiğini anlattığı hadisidir. Abdestin nasıl alındığını soran bir sahabiye bunu anlatmak için bir kap su istemiş ve abdest almış hemen ardından ise şu uyarıyı yapmıştır: "İşte abdest böyle alınır. Kim buna bir şey ekler veya eksiltirse kötülük etmiş olur."[574] Burada Hz. Peygamber yaşayarak, deneyimleyerek ve göstererek kişilerin zihnine abdestin ne şekilde alınacağını yerleştirmiştir.

Bunlara ilave olarak Hz. Peygamber'in yaparak-yaşayarak uyarmasına verilebilecek

[569] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 3/552 (No. 6671); İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/63 (No. 12126); Müslim, "Fedâil", 63; İbn Hibban, *es-Sahih*, 7/162 (No. 2902); Taberânî, *el-Muʿcemü'l-evsât,* 8/346 (No. 8829); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/43 (No. 6825); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 12/431 (No. 9685).
[570] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 24/306 (No. 21363); İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/142.
[571] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 6/243 (No. 3710); Ebû Saîd el-Heysem b. Küleyb b. Süreyc eş-Şâşî el-Binkesî, *el-Müsned*, thk. Mahfuz Rahman Zeynullah, (Medine: Meltebetü'l Ulûm ve Hikme, 1410 h.), 2/266 (No. 841); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 10/225 (No. 10548); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 7/276 (No. 13970).
[572] Müslim, "Mesâcid", 309; İbn Mâce, "Salât", 10 (No. 697); Ebû Dâvûd, "Salât", 11 (No. 435); Ebû Avâne, *el-Mustahrec*, 1/561 (No. 2096); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 2/308 (No. 3176).
[573] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 6/170 (No. 3657).
[574] Ebû Dâvûd, "Tahâret", 52 (No. 135); İbn Mâce, "Tahâret", 48 (No. 422); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, 1/128 (No. 374).

diğer örnekler, onun her zaman yaptığı dualarıdır. Bir elbise giydiğinde, "Rabbim, hamd sanadır, onu bana sen giydirdin. Senden onun hayırlı olmasını ve güzel işlerde kullanılmasını istiyorum. Onun şerrinden ve kötü işlerde kullanılmasından da sana sığınıyorum."[575]buyurması, sabah vaktinde, "Allah'ım! Senin kudretinle sabaha çıktık, senin kudretinle akşama gireriz. Senin kudretinle yaşar, senin kudretinle ölürüz... Dönüşümüz sanadır."[576] duası, akşam olunca, "Rabbim, bu gecede olanların ve sonrasında olacakların hayrını senden dilerim. Bu gecede olanların ve daha sonrasında olacakların şerrinden de sana sığınırım."[577] ve yatacağı zaman, "Yâ Rabbi! Senin adınla yatar ve senin adınla kalkarım. Eğer canımı alırsan ona rahmet et. Eğer onu serbest bırakırsan salih kullarını nasıl koruyorsan onu da öyle koru."[578] şeklinde dua ettiği ve burada sayılamayacak kadar çok ve kapsamlı olan duaları bu uyarı biçiminin en önemli örneklerindendir. Bu örneklerde dikkati çeken birkaç nokta bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in duaları hem duanın hangi durum ve vakitlerde, nasıl yapıldığını göstererek hem de içerdiği anlamlar açısından uyarı niteliği taşımaktadır.

11. Canlandırma yaparak uyarma

Hz. Peygamber'in mesajlarını iletirken çeşitli yöntemler kullandığı bilinmektedir. Bu yöntemlerden biri de temsili canlandırma olarak dikkatleri çekmektedir. Sözü edilen yöntemde verilen mesaj bireylerin zihin dünyasında oldukça kalıcı hale gelmiş olmaktadır.

Hz. Peygamber'in bu yönteminin yer aldığı dikkat çekici hadis elindeki iki taşı fırlatarak yakına düşen ve uzağa düşen taşlar hakkında yorumda bulunmasıdır. Bununla ilgili "Uzağa düşen insanın emeli, yakına düşen de ecelidir."[579] buyurarak can alıcı bir mesaj vermiş olmaktadır. Bu rivayet, insanın ömrü ne kadar uzun olursa olsun amaçları, hedefleri her daim var olacak, bu amaç ve hedefleri gerçekleştirmeye ise ömrü yetmeyecektir mesajını barındırmaktadır.

Rasûlullah, yere bir çizgi çizerek 'Bu insanı temsil eder' dedi. Sonra bu çizginin yanına ikinci bir çizgi çizerek 'Bu da ecelini temsil eder' buyurdu. O daha uzağa bir çizgi çizdikten sonra 'Bu da insanın emelidir' dedi. Ve sözlerine şöyle devam etti: "İnsan

[575] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 17/348 (No. 11248); Ebû Dâvûd, "Libâs", 1 (No. 4020); Tirmizî, "Libâs", 29 (No. 1767); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/213 (No. 7408); Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân,* 8/307 (No. 5871).
[576] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef,* 6/37 (No. 29291); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 16/444 (No. 10763); İbn Mâce, "Dua", 14 (No. 3868); Tirmizî, "Deavât", 13 (No. 3391).
[577] Müslim, "Zikir", 75; Ebû Dâvûd, "Edeb", 8 (No. 5071).
[578] Tirmizî, "Deavât", 20 (No. 3401); Süyûtî, *el-Fethü'l-kebîr,* 1/130 (No. 1326).
[579] Tirmizî, "Emsâl", 82 (No. 2870).

emeline kavuşmadan eceli ansızın geliverir."[580] Hz. Peygamber burada soyut olan kavramları canlandırma ile somutlaştırmış bunu yaparken de çizimden yararlanmıştır.

Kullanılan canlandırma yöntemi dikkat çekme açısından özel bir yere sahiptir. Canlandırma metodunu öğretimde kullanmak ve uyarılara yansıtmak muhatapların kavrama düzeylerini artırdığı gibi verilen mesajların zihinlerde somut bir şekilde canlanmasını sağlayacak ve hafızalardaki kalıcılığına da olumlu etki edecektir.

[580] Buhârî, "Rikâk", 4; Tirmizî, "Zühd", 25 (No. 2335); İbn Mâce, "Zühd", 27 (No. 4232).

SONUÇ

İslam dinin Peygamber'i olan Hz. Muhammed Yüce Allah tarafından kendisine indirilen vahyi hayata geçirmiş, bu dini bir hayat tarzı olarak tebliğ ederek uygulamıştır. Dinin getirdiği emirleri fiiliyata geçirdiği gibi nehiylerinden de uzak kalmıştır. "En güzel örnek" olan Hz. Peygamber'in hayatı boyunca sergilediği davranışlar kendisine ve Allah'ın gönderdiği vahye inanan bireyler için birer numunedir. Onun her alanda örnek alınabilir davranışları arasında uyarı yöntemleri de bulunmaktadır. Yaşadığı toplumu ihya eden Hz. Peygamber'in uyarı metodları çok yönlüdür.

Günümüzde dini emirler ve nehiyler konusunda uyarma ve uyarılmaya duyulan ihtiyaç oldukça fazladır. Bununla beraber tek yönlü bir uyarı yöntemi çağımız bireyleri için çözüm teşkil etmemektedir. Hz. Peygamber'in bu konuda hangi metodları kullanmış olduğunu bilmek ve hayata geçirmek bu ihtiyacı karşılamaya yönelik bir adımdır.

Hz. Peygamber uyarılarını gerçekleştirirken açık ve anlaşılır bir şekilde mesajını iletmeye özen göstermişir. O yaşadığı zamanın ve bulunduğu ortamın bireylerine dikkat ederek ihtiyaç duydukları yöntemleri kullanmıştır. Hz. Peygamber'in uyarı yöntemlerinin başında 'inzâr' ve 'tebşir' bulunmaktadır. İnzâr, korkutmayı içeren ve sakındırmayı hedefleyen bir muhteva içermektedir. Tebşir ise inzârın zıttı olmakla beraber inzârı tamamlayan bir konumdadır. Tebşir sevindirici bir haber vererek müjdeleme ile beraber ihtiva ettiği davranışa teşvik niteliği taşımaktadır. İnzâr olmadan tebşir, tebşir olmadan inzâr tek yönlü bir hal alacak ve hedeflenen duruma götürmekte noksan kalacaktır. Sözü edilen amaca yönelik Hz. Peygamber bu iki yönteme sık sık başvurmuştur. Bu metodların kullanımında başvurulan maddeler soyut kavramları barındırmaktadır. Hz. Peygamber rivayetlerde bahsi geçen durum ve davranışlardan sakındırırken cehennem, günah, şeytan, kıyamet, felaket, azap, Allah'ın sevgisini kaybetmek gibi somut olgulardan yararlanmıştır. Tebşir yöntemini kullanırken ise cennet, sevap, melekler, rızık, bereket, Allah'ın razı olması gibi soyut olgularla ve kıyamette karşılaşılabilecek sevindirici sahnelerle muhatabı istenilen davranışlara teşvik etmeyi amaçlamıştır.

Hz. Peygamber'in toplumdaki her bireye ayrı ayrı değer verdiği ve her bireyin kişiliğine saygı duyduğu rivayetler yardımıyla anlaşılmaktadır. Rasûlullah'ın kişilere özel uyarılarda bulunurken mutlaka muhatabının hazırbulunuşluk seviyesini, kişilik yapısını, kültürel arkaplanını dikkate aldığı ve uyarılarını bu çerçevelere uygun şekilde

gerçekleştirdiği bilinmektedir. Rasûlullah'ın uyarıda bulunurken kullanmış olduğu yöntemlerin kişilerin mizaçlarına uygun olmasına dikkat ettiği pek çok örnekte görülmektedir. Bazı kimselere keskin ve sert, bazılarına ise yumuşak bir üslupla öğüt vermiştir. Bazı durumlarda ise örnekler eşliğinde, olayı hikâyeleştirerek, bazen de göstererek anlatma yolunu tercih etmiştir.

Hz. Peygamber'in uyarılarında yer verdiği yöntemlerden diğer bir kısmı ise Arap dilinin inceliklerini içermektedir. Rasulûllah, benzetmelerde bulunarak, betimleme yaparak, kavramları birbirleriyle kıyaslayarak ve bazı kavramların tanımlamasını yaparak uyarılarını çok yönlü hale getirmiştir. Bazen örnek bir olay zikretmiş ve o olay üzerinden dersler çıkarılmasını sağlamaya çalışmıştır. Hz. Peygamber konuyla alakalı kıssa zikrederek bu kıssa üzerinden de uyarılarda bulunmuştur. Bazen de hikâye anlatımından faydalandığı rivayetlerine yansımıştır. Uyarı içeren kavramları gruplandırarak zikretme, zincirleme ifadelerle aktarma, bazen de uygunsuz tutum ve davranışları dışlayarak bahsi geçen davranışlardan sakındırmayı amaçlaması Hz. Peygamber'in uyarılarında öne çıkan metodlardan bazılarıdır.

Rasûlullah'ın empati ile duyguları harekete geçirerek, bireyleri rencide etmemek adına topluma genel bir dil ile hitap ederek kimi zaman da tavsiye şeklinde sözler sarfederek şefkatli ve sakin bir üslupla muhatapla iletişim kurması rivayetlere yansımıştır. Yaşanılan bir olayın hemen ardından bununla bağlantılı olarak uyarılarda bulunmak etkileyiciliği ve kalıcılığı artırmak açısından önemlidir. Bu da Hz. Peygamber'in kullanmış olduğu metodlardan bir diğeridir. Günümüzde beden dilini kullanmanın mesajı iletmek ve alıcısına doğru bir şekilde ulaşmasını sağlamak açısından ehemmiyeti bilinmektedir. Hz. Peygamber'in hadislerinde bunun örnekleri yer almaktadır.

Uyarıcı konumunda bulunan bireyin uyarılarına konu olan tutumlara önce kendi yaşantısında yer vermesi, uyarıların amacına ulaşmasına sebep olan ve hayata tatbikini sağlayan önemli yöntemlerden biridir. Hz. Peygamber'in uyarılarının konusunu teşkil eden davranış ve durumları kendi hayatında uyguluyor olması uyarı metodları arasında zikredilmiştir.

Zikredilen birçok farklı yöntemin kullanılmasının uyarıların işlevselliğini artırdığını söylemek mümkündür. Günümüzde ise sözü edilen nebevî yöntemlerin yanında çağın gerektirdiği teknolojik gelişmeleri takip etmek ve bunları yeri geldiğinde uygulamak

önemli bir hususdur. Gelişen teknolojik dengeler beraberinde birçok farklı yöntemi kullanabilmeyi gerektirmektedir. Bu da hem uyaran hem muhatap açısından oldukça olumlu bir davranıştır.

'İnzâr' kavramının muhtevası içinde yer alan korkutma eylemi günümüz bireyleri özellikle gençleri için olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle uyarı yapılırken birey ve kitlelerle ortak dil kullanmayı ve durumun gerektirdiği şekilde nebevî ilke çerçevesinde nefret ettirmeden hareket etmek esas alınmalıdır. Sorgulamaya yönelmiş olan bireyleri korkutarak uyarmak, uyarıya neden olan duruma karşı tavır takınılmasına sebebiyet verebilmektedir. Kullanılabilecek yeni metotlara örneklik teşkil etmesi açısından birkaç tavsiyede bulunmak mümkündür. İlk olarak uyaran konumunda bulunan bireyin hitap ettiği bireylerin yaşantı ve hazırbulunuşluklarını dikkate alması önem arz etmektedir.

Orta yaş üstü olarak nitelendirilebilecek bireyler için anlatım metodu içerisine dâhil olan yöntemler yeterli olabilecekken genç bireyler için kullanılabilecek yöntemler farklılaşmaktadır. Günümüz teknolojik gelişmelerini, sosyal medyayı, gençler arasında kullanılan popüler dili, gençlerin eğilimlerini yakından takip ediyor olmak uyaranın birinci vazifesi olmalıdır. Bunun için sosyal medyada örnek alınabilecek popüler bir seviyede olmak ve bu örnekliği en güzel şekilde sergilemek bireyleri İslâm'a ısındırmak adına oldukça önemli gözükmektedir. Online oyunların popüler olduğu günümüzde olumlu yönlendirmeler içeren bir oyun ya da bir video uzun uzadıya anlatılan durumdan daha etkileyici olabilecektir. Bütün bunlar yapılırken her şeyin kararınca olmasına dikkat etmek önemlidir.

Gençler arasında kullanılan dile hâkim olarak ortaya konacak bir söylem dikkati çekecektir. Bunların yanı sıra gençlere gösterilecek özel bir ilgi, sıkıntısını dinlemek, destek olmak ve ya birlikte olacak ve aynı duyguların paylaşılacağı bir ortam oluşturmak uyarının tesiri ve uygulanabilirliği açısından oldukça verimli olacaktır.

Sözü edilen sebeplerle Hz. Peygamber'in uyarma metodunun yaşadığımız zaman dilimi ve sonraki çağlara taşınarak eğitimle birlikte hayatın tüm alanlarında dikkate alınması önemlidir. Bütün bunlar yapılırken bireysel ve eğitim çabaları, kurumsallık ve süreklilikle desteklenerek bir politika haline getirilmelidir.

KAYNAKÇA

Kur'ân Yolu. Erişim 12 Ocak 2019. https://kuran.diyanet.gov.tr

Abdürrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habib er-Rahman el-Azamî. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1403 h.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnavut. Müessetü'r-Risale, 2001.

Akbulut, Ahmet. *Nübüvvet Meselesi Üzerine*. Ankara: Birleşik Dağıtım,1992.

Akıncı, Âdem. *Din Eğitiminde Etkili Bir Yöntem: Hikâye*. İstanbul: Feza Gazetecilik, 2001.

Akyüz, Hüseyin. "El-Câhız'ın Sünnet/Hadis Hakkındaki Görüşleri". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2011). 231-265.

Alıcı, Mustafa. "Şefaat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Erişim 5 Nisan 2021. https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sefaat#1

Arslan, Ali. "Resülullah (Sav)'in Anlatım Tarzında Beden Dili Unsurları: Jestler Ve Çizimler". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014), 81-92. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/40228

Askerî, Ebû Hilal. *el Furûk fi'l-Luga*. thk. Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi. Beyrut: Mensûrati Dâri'l-Afâki'l-Cedîde, 1983.

Aslan, Recep. "İstişarenin Önemi ve Hz. Peygamber'in Uygulamalarından Örnekler". *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (Haziran 2014), 223-241. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20413

Aslantürk, A. Hümeyra. "Müjdeleyici ve Uyarıcı Olarak Hz. Muhammed". *II. Kutlu Doğum Sempozyumu*. 7/155-164. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999.

Bâbanzade, Ahmed Naim. *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi.* 12 Cilt. Ankara: 4. Basım, 1976.

Bâlî, Vahîd Abdüsselam. *Vikâyetü'l-İnsân mine'l-Cin ve'ş-Şeytân*. Kahire: Mektebetü't-Tâbiîn, 1318/1997.

Baltaş, Zuhal- Baltaş, Acar. *Bedenin Dili*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1. Basım, 1992.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kebîr*. thk. Muhammed Ziya Arrahman al-Azamî. Kufe: Dâr'ul Hulafa'il Kitabi'l-İslâm.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *el-Âdâb*. thk. Ebu Abdullah Said el-Menduva. Beyrut: Müessesetü'l Kütübü'l-Segafiye, 1988.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *el-Medhal ilâ Kitâbi's-Sünen*. thk. Muhammed Ziya el-Rahman el-Azami. Kuveyt: Dar'ul Hulefai'l Kütübü'l İslamiyye.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Maʿrifetü's-sünen ve'l-âsâr*. thk. Abdulmûti Amin. Şam: Dar'ul Vai, 1991.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şu'abü'l-îmân*. thk. Abdulali Abdulhamid. Riyad: Mektebetü'r Rüşd, 2003.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cuʻfî. *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Muhammed Züheyr bin Nasir. Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.

Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.

Canikli, İlyas. "İslam Kültüründe Resim Sanatına Reddiyeci Yaklaşımı Temellendirmede Kullanılan Rivayetin Kritigi". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 17/4 (2004), 379-389.

Cüceloğlu, Doğan. *İyi Düşün Doğru Karar Ver*. İstanbul:Remzi Kitabevi, 2001.

Cürcânî, Ebu'l-Hasen Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali. *et-Ta'rifat*. Beyrut: 1983.

Çağrıcı, Mustafa. "Müsâmaha". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 17 Kasım 2021. https://İslâmansiklopedisi.org.tr/musamaha#1

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen.* thk. Hüseyin Selim Esad el-Darâni. Suudi Arabistan Krallığı: Dar'ul-Muğni, 2000.

Ebû Avâne, Ya'kūb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî. *el-Mustahrec*. thk. Eymen bin Arif el-Dımeşki. Beyrut:Dar'ul Marife, 1998.

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd. *el-Müsned*. thk. Muhammed bin Abdulmuhsin Türki. Mısır: Dâr Hicr, 1999.

Ebû Dâvûd, Süleyman Eş'as es- Sicistani. *el-Müsned.* thk. Muhammed bin Abdulmuhsin At-Türkî. Dar'ul Hacer, 1999.

Ebû Dâvûd, Süleyman Eş'as es- Sicistani. *Sünen-i Ebu Dâvud*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: Mektebetü'l –Asriyye.

Ebu Gudde, Abdulfettâh. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Eğitim Metodları*. çev. Enbiya Yıldırım. Ankara: OttoYayınları, 2016.

Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî. *el-Müsned*. thk. Hasan Selim Esed. Şam: Dar'ul-Memuni'l-Turas, 1984.

Ebu'l-Abbas, Ahmed b. Muhammed el-Mısrî. *İrşadü's-Sarî li-Şerh-i Sahihi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuad Abdulbaki. Mısır: 1323 h.

el-Cevheri, İsmail İbn Hammad. *Tâcu'l-Lügati ve's-Sihahi'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulğafur Attar. Beyrut: 1979/1399.

el-Cevziyye, İbn-i Kayyim. *Zad'ul Mead*. 6 Cilt. İstanbul: İklim Yayınları, 1988.

el-Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Mû'cemu'ttâ'rîfât*. thk. Muhammed Sıddîk el-Minşevî. Kahire: Dâru'l-Fazîle, ts.

el-Irâkî, Ebu'l-Fadl. *el-Muğnî 'an hamli'l-Esfâr*. 2 Cilt. thk. Eşref 'Abdulmaksûd. Riyad: Mektebetu Taberiyye, 1995.

el-İsfahânî, Râgıb. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân.* thk. Savfan Adnan Davûdî. Beyrut: Daru'l Kalem, 1992.

Enes b. Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'*. thk. Beşar Avâd Maruf. Müessesetü'r-Risâle, 1412 h.

Ergiydiren Doğan, S. Handan. "Jest/Tavır nedir?". *Edebiyatta Jest ve Mimik*. ed. Ümral Deveci vd. 1-9. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2020.

Gölcük, Şerafettin. "Rızık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Erişim 7 Mart 2021. https://İslâmansiklopedisi.org.tr/rizik

Gündüz, Turgay. "Pedagojik Açıdan Kur'an'da "İnzâr" Kavramı ve İlgili Diğer Bazı Kavramların İncelenmesi ". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 7/7 (1998), 523-541.

Gürkan, Salime Leyla. "Şeytan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 26 Haziran 2020. https://cdn2.İslâmansiklopedisi.org.tr/dosya/39/C39016267.pdf

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Müstedrek*. thk. Mustafa Abdulkadir Ata. Beyrut: Dar'ul Kütübü'l İlmiyye, 1990.

Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1990.

Harman, Ömer Faruk. "Cehennem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 3 Mayıs 2021. https://İslâmansiklopedisi.org.tr/cehennem#1

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecmaʿu'z-zevâʾid*. Riyad: Mektebet-ü Dâru't-Tahavî.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecmaʿu'z-zevâʾid*. thk. Hüssam el-Din el-Kuddusi. Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1994.

Hökelekli, Hayati. "İnzâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 18 Ocak 2019. https://İslâmansiklopedisi.org.tr/inzâr

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Musannef fi'l-eḥâdîs ve'l-Âsâr*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. Riyad: Mektebet'ül-Rüşd, h. 1409.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-*

Müsned. thk. Adil bin Yusuf el-Aziz. Riyad: Dar'ul-Vatan, 1997.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *Kitâbü'l-Edeb*. thk. Muhammed Rida el-Kahveci. Lübnan: Dar'ul Beşairul İslamiyye, 1999.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Kahire: Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, 1987.

İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî'*. thk. Muhammed Fuad Abdulbaki. Beyrut: Dar'ul Marife, 1379 h.

İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *es-Sahih*. thk. Şuayb el-Arnavut. Beyrut: Müessetü'r-Risale, 1988.

İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik. *Siret-i İbn Hişam*. çev. Abdülvehhab Öztürk. İstanbul: Karaman Yayınları, 2014.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddin Abdülmelik b. Hişâm. *es-Siretü'n-Nebeviyye*. Beyrut: 1971.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdulbaki. Halep: Dar' İhya'l-Kutub Arabiyat.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: 1997/1417.

İbn Mübarek, Ebû Abdirrahmân Abdullâh b. Vâzıh el-Hanzalî el-Mervezî. *Zühd ve'r Rekâik*. thk. Habib el-Rahman Azami. Beyrut: Dar'ul-Kütübü'l İlmiyye.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Kâtib el-Hâşimî. *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr* thk. İhsan Abbas. Beyrut: Daru Sadr, 1387/1968.

Kara, Mustafa. "Havf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 28 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/havf

Karadaş, Cağfer. "Sevap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 2 Şubat 2021. https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sevap

Karagöz, İsmail. "Kur'an'da Takva Kavramı ve Muttaki İnsanın Özellikleri". *Diyanet İlmi Dergi* 31/4 (1995), 49-61.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2012.

Kavaklıoğlu, Mahmut. "Sergilediği Beden Dili Açısından Hz. Peygamber". *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (2004). 49-80.

Kaya, Remzi. "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Haziran 2002). 31-58.

Kılıç, Recep vd. *Hz. Peygamber'in Hayatından Davranış modelleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 8. Basım, 2005.

Koçyiğit, Hikmet. "Kur'an Açısından Bereket Kavramının Değerlendirilmesi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (Mart 2012). 147-170.

Ma'mer b. Râşid, Ebû Urve el-Basrî es-San'ânî. *el-Câmi'*. thk. Habib er-Rahman el-Azamî. Beyrut: Mektebe'l-İslâmi, 1403 h.

Macit, Yusuf. "Beden Dili: Hz. Peygamber Örneği". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (Nisan 2012), 29-44.

Meral, Muhammet. *Hz. Peygamber'in Hatalar Karşısındaki Tavrı*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Mert, Muhit. "Klasik Bir Kelam Problemi Olarak Rızık Kavramının Tanımları ve Bu Tanımların İçerdiği Problemler". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/1 (2005). 1-19.

Mukaddem, Muhammed Rıza Kaimî. "Eğitimde Tenbih ve Cezanın Uygulanması". *Misbah* 1/2 (2012), 137-158. http://isamveri.org/pdfdrg/D03987/2012_2/2012_2_ALTUNRM.pdf

Münzirî, Abdulazîm İbn Abdulkavî Ebu Muhammed. *et-Terğîb Ve't-Terhîb*. thk. Muhammed Nâsiruddin Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 2003.

Müslim, Ebû'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiʿu'-s-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki. Beyrut: Dâru'l-İhya-i Turâsi'l-Arabi, t.y.

Nair, Ahmed. "Havf ve Haşyet Kavramlarının Kur'an'daki Semantik Anlamı". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (Mart 2018). 55-98.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. thk. Abdulfettah Ebu Gudde. Halep: Mektebetü'l Matbuatü'l İslâmiyye, 1986.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nûri. *Şerhu Sahîhi Müslim*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1987.

Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. Sahîhu Muslim bi Şerhi'n-Nevevî. Mısır: Matbaatu'l-Mısrıyye ve Mektebetühâ, 1924.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddin. *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*. Kahire: Matbaatü'l-Masriyye,1347/1929.

Örenç, Aşır. "Kütüb-i Sitte Hadisleri Özelinde Şeytan, Mahiyeti ve Yaratılışı". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2012/2). 137-171.

Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*. Konya: Selam Yayınevi, 1988.

Özel, Ahmet. "Adak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 18 Ocak 2019. https://İslâmansiklopedisi.org.tr/adak

Parlatır, İsmail. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Basım Evi, 1998.

Razi, Fahruddin. *Tefsir-i Kebir*. 23 Cilt. çev. Suat Yıldırım vd. Ankara: Akçağ Yayınları, 1.Basım, 1988.

Sancak, Seyyid. "Kur'an Perspektifinde Din Eğitiminde Sosyo-Kültürel Farklılıkları Anlamlandırma Sürecinde "Empati" Kavramı". *Dergiabant* 3/6 (Aralık 2015). 42-71.

Sönmez, Vecihi. "İslam İnancında Günah Kavramı". *Journal of İslâmic Research* 28/1 (2017). 42-66.

Sula, Murat. “Abdülbâki Ârif Efendi Ve “İmraan Ve Nefsehû” Adlı Eseri”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2020), 167-205.

Suyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Câmiʿu’s-sağîr.* (Elektronik kitap).

Suyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Fethu’l-kebîr*. thk. Yusuf al-Nabhani. Beyrut/Lübnan: Dar’ul Fikr, 2003.

Süfyân es-Sevrî. Ebû Abdillâh b. Saîd b. Mesrûk el-Kûfî. *Min Ḥadîsi’l-İmâm Süfyân b. Saʿîd es-Sevrî*. thk. Amer Hasan Sabri. Dar’el- Beşâire’l-İslâmiyye, 2004.

Sürücü, İbrahim. “Bir Denge Unsuru Olarak Kur’an’da Havf ve Reca”. Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5 (2015). 247-268.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Müsned*. Beyrut: Dar’ul-Kütübü’l İlmiyye, 1400 h.

Şâfiî, Ebü’l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyn ed-Dımaşkî. *Târîhu medîneti Dımaşk*. nşr. Ömer b. Garâme el-Amrî. Beyrut: 1415/1915.

Şahin, M. Süreyya. “Cennet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 3 Mayıs 2021. https://İslâmansiklopedisi.org.tr/cennet#1

Şâşî, Ebû Saîd el-Heysem b. Küleyb b. Süreyc el-Binkesî. *el-Müsned.* thk. Mahfuz Rahman Zeynullah. Medine: Meltebetü’l Ulûm ve Hikme, 1410 h.

Şeker, Necmeddin. “Sözlü iletişimde Nebevi Metot Hz. Muhammed’in Konuşma Üslubu ve Adabı”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 5/10 (Temmuz-Aralık 2011). 111-128.

Şengül, İdris. “Kıssa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 5 Eylül 2021. https://İslâmansiklopedisi.org.tr/kissa--kuran

Şentürk, Nurettin. *Hadislere Göre Şeytan*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015. https://acikerisim.sakarya.edu.tr/bitstream/handle/20.500.12619/91019/ILT0622.pdf?sequence=1

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi bin Abdulmecid es-Selemî. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *es-Sünen*. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dar'ul Kütübü'l İlmiyye, 2003.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsât*. thk. Tarık bin Avdullah bin Muhammed. Kahire: Dar'ul-Harameyn.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*. thk. Hamdi bin Abdulmecid Selefi. Beyrut: Müessetü'r-Risale, 1984.

Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed. Şerhu Meâni'l-Asâr. Thk. Muhammed Zührî en-Neccâr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1399.

Tan Çevik, Filiz. "Mimik Nedir?". *Edebiyatta Jest ve Mimik*. ed. Ümral Deveci vd. 9-19. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2020.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre. *es-Sünen*. thk. Beşar Avad Maruf. Beyrut: Dar'ul Garbi'l-İslâm, 1998.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *Şemail-i Şerife*. Ankara: Hilal Yayınları, 1976.

Toktonaliev, Azat. "Ayetler ve Hadisler Bağlamında Şefaat Kavramı". *AKADEMİAR Akademik İslam Araştırmaları Dergisi* 7 (Aralık 2019). 161-184.

Tümer, Günay. "Bereket". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 8 Mayıs 2021. https://İslâmansiklopedisi.org.tr/bereket

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Erişim 5 Nisan 2020. https://sozluk.gov.tr/

Uludağ, Bursa Uludağ Üniversitesi Benlik Laboratuvarı. "Kendini Üstün Hissetmek Eleştiriye Verilen Tepkileri Nasıl Etkiler?". Erişim 18 Nisan 2020. http://www.uludag.edu.tr/benliklab/default/konu/5477

Uludağ, Süleyman. "Takvâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 25 Haziran 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/takva

Ürkmez, Ahmed. *Ahlâk Ekseninde Hadis*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2014

Yağcı, Hızır. *Hz. Peygamber'in Söz ve Davranışlarında İnsan Kazanma Sanatı*. İstanbul: Ark yayınları, 2. Basım, 2011.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Azap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Nisan 2021. https://İslâmansiklopedisi.org.tr/azap

Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, 10. Basım, 1993.

Yılmaz, H.Kamil. *Hz. Muhammed(s.a.v.)'in Eğitim Anlayışı*. Ankara: Eğitimde Birlik Derneği Kültür Yayınları, 2011.

Zebîdî Ahmed b. Abdüllatîf. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. Terc. Ahmed Naim, Kâmil Miras. Ankara: DİB Yayınları, 1970.